

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

109004

NÜMİZMATİK VE EPİGRAFİK KAYNAKLARIN IŞIĞINDA ROMA
İMPARATORLUK DÖNEMİNDE BİTHYNİA'NIN SOSYO-EKONOMİK
DURUMU (AUGUSTUS'TAN DİOKLETİANUS'A KADAR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

109004

KAMİL DOĞANCI

DANIŞMAN: Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu

BURSA 2001

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
GİRİŞ.....	1
KISALTMALAR	6
1. . BÖLÜM :	8
ANTİK KAYNAKLARIN TANITIMI	8
1.1. Edebi Kaynaklar	8
1.2. Nüvizmatik Kaynaklar	20
1.3. Epigrafik Kaynaklar	21
2. BÖLÜM :	24
PREHİSTORİK ÇAĞLARDAN BİTHYNİA KRALLIĞI'NIN KURULUŞUNA	
KADAR (M.Ö. 297) BİTHYNİA'NIN SİYASİ TARİHİNE GENEL BAKIŞ.....	24
2.1. Bithynia'nın Prehistoryası	24
2.1.1. Fikirtepe Kültürü.....	25
2.1.2. Pendik Prehistorik Yerleşmesi.....	28
2.1.3. İznik Havzası Prehistorik Höyükler	30
2.1.4. Bilecik Havzası	34
2.2. M.Ö. II. ve I. Binde Bithynia	34
2.3. Grek Arkaik Dönemi (M.Ö. VII-VI. yüzyıllar).....	35
2.4. Bithynia'lının Anadolu'ya Geliş ve Bithynia Bölgesine Yerleşme Süreci.....	36
2.5. Lydia'lılar ve Persler Zamanında Bithynia'daki Siyasi Gelişmeler	40
3. BÖLÜM :	46
HELLENİSTİK DÖNEMDE BİTHYNİA: BİTHYNİA KRALLIĞI (M.Ö. 297-M.Ö.	
74).....	46
3.1. Bas (M.Ö. 377-M.Ö. 327 Sıralarında)	46
3.2. Zipoites (M.Ö. 327-M.Ö. 279)	47
3.3. Nikomedes I. (M.Ö. 279- M.Ö. 246)	49
3.4. Ziaelas (M.Ö. 246- M.Ö. 232).....	50
3.5. Prusias I. (M.Ö. 232-M.Ö. 183)	51
3.6. Prusias II. (M.Ö. 183-M.Ö. 149)	55
3.7. Nikomedes II. (Epiphanes) (M.Ö. 149-M.Ö. 128)	59
3.8. Nikomedes III. (Euergetes) (M.Ö. 128-M.Ö. 94).....	59
3.9. Nikomedes IV. (Philopator) (M.Ö. 94- M.Ö. 74).....	61
4. BÖLÜM	63
ROMA İDARESİ ALTINDA BİTHYNİA.....	63
4.1. Mithridates Savaşları ve Roma'nın Bithynia'yı İşgali.....	63
4.2. Roma Cumhuriyeti İdaresinde Bithynia Eyaleti (M.Ö. 74- M.Ö. 31)	68
4.3. Roma İmparatorluk (Principatus) Döneminde Bithynia-Pontus Eyaleti'nin Siyasi	
Durumu	69
4.3.1. Teşkilatlanma, Organizasyon ve Yönetim	69
4.3.2. Askeri Durum ve Bithynia'nın Etki Sahası	77
4.3.3. Şehirlerdeki İdari Organlar ve Yöneticiler	79
4.4. Ekonomik Yapı.....	83
4.4.1. Tarımsal Faaliyetler ve Yetiştirilen Ürünler.....	85
4.4.2. Vergiler	89

4.4.3. Ticaret.....	90
4.4.4. Ulaşım ve Bölgeden Geçen Askeri ve Ticari Yollar.....	94
4.5. Roma Dönemi Bithynia Depremleri ve Sosyo-Ekonomik Sonuçları	103
4.6. Dini Yapı ve Festivaller	114
4.6.1. Festivaller	115
4.6.1.1. Koinon	115
4.6.1.2. Kommodeia.....	116
4.6.1.3. Severeia	116
4.6.1.4. Augusteia	117
4.6.1.5. Pythia	118
4.6.1.6. Dionysia	118
4.6.1.7. Valerianeia Gallieneia	119
4.6.1.8. Asklepeia	119
4.6.2. Bithynia Tanrıları ve Tapınakları.....	120
4.7. Sosyal Yapı.....	127
4.7.1. Hukuk.....	127
4.7.2. Eğitim (Gymnasion'lar)	129
4.7.3. Gençlik Dernekleri.....	131
SONUÇ.....	133
EK-I : BITHYNIA-PONTUS EYALETİNDEKİ ROMALI YÖNETİCİLER.....	135
EK-II : ROMA İMPARATORLARI LİSTESİ (M.Ö. 31-M.S. 284).....	141
EK- III : BİTHYNİA KRALLARI(M.Ö. 315-280).....	143
EK-IV : SİKKELER.....	144
KAYNAKÇA.....	159

GİRİŞ

Bithynia, doğuda Paphlogonia, kuzeyde Pontus Euxenos (Karadeniz), batıda Propontis (Marmara Denizi) ve Rhyndakus (Kocaçay, Atranos Çay)) ırmağı, güneyde Sangarios (Sakarya) ırmağı ile sınırlanmış¹, kuzeybatı Anadolu'da bulunan bir bölgedir. Bununla birlikte değişmez sınırlardan söz etmek olanaksızdır. Küçük Asya hakkında bilgi veren antikçağ yazarları ve o çağa ait haritaların verdiği sınırlar çoğunlukla birbirini tutmamaktadır. Bundan şu sonuç çıkmaktadır ki; tarih boyunca bölgenin sınırları sık sık değişikliğe uğramıştır. İlkçağ yazarlarının bölgenin sınırları hakkında verdikleri çelişkili bilgiler modern coğrafyacıların da sınırları tam olarak tespit etmelerine olanak vermemiştir.²

Bithynia'nın antikçağdaki sınırları ve buradaki şehirler hakkında en ayrıntılı bilgileri Strabon (M.Ö. 64-M.S. 21) "Geographika" adlı eserinde vermektedir. Strabon eserinde Bithynia'nın sınırlarını şöyle tarif eder :

*"Bithynia, doğuda Paphlagonialılar ve Mariandynler ve Epiktetonların bir kısmı, kuzeyde Sangarios ırmağının denize döküldüğü Byzantion (İstanbul) ve Kalkhedon (Kadıköy) denizinin ağzına kadar Pontos denizi tarafından, batıda Propontis, güneye doğru Mysia ve Hellespontos Phrygia'sı da denen Phrygia Epiktetos ile sınırlanmıştır."*³

Strabon'un bahsettiği Paphlagonia halkı Sangarios ırmağının doğusunda Halys'e (Kızılırmak) kadar olan bölgede ; Mariandynler ise Herakleia (Karadeniz Ereğli'si) civarında oturuyorlardı.⁴ Herakleia ve Byzantion arasındaki sahil şeridi Bithynia Thrakları'nın kontrolünde idi ve burada hiçbir Grek şehri bulunmuyordu.⁵ Xenophon

¹ Strabon, *Geographika*, XII, IV, 1, çev: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1993.

² Bosch, E., "Bithynia Tetkikleri", *Belleten*, c. X, sayı: 37, Ankara, 1949, s. 34.

³ Strabon, XII, IV, 1.

⁴ Strabon, XII, III, 4.

⁵ Xenophon, *Anabasis*, VI, IV, 2, çev: Tanju Gökçöl, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1985.

Bithynia'lıları Asya Thrakları olarak adlandırmaktadır. Bithynia'nın doğu ve güney sınırını oluşturan Phrygia Epiktetos bölgesi Pers imparatorluğunun eski Phrygia satraplığının kuzeybatısına düşen kısmının en uç bölgesiydi. Bu bölge Hellespontos'a kadar uzandığı için Hellespontos Phrygia'sı da denilmekteydi.⁶ Bu sınırlar içerisindeki başlıca Bithynia şehirleri şunlardı: Kalkhedon, Herakleia, Prusa, Nikomedeia ve Nikaia.⁷ Strabon'un belirttiğine göre; Bithynion (Bolu), Tios (Sefercioğlu), ve Olympos da bu bölgenin sınırları içinde bulunmaktaydı.⁸

M.Ö. VI. yüzyılda yaşamış Skylaks ise Bithynia'nın tarihi coğrafyası hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Mariandyn'lerin arkasında Thrakia Bithyn'leri, Sangarios ırmağı, Artanes adlı diğer bir ırmak ve Thynias adası ve Rebas ırmağı bulur. Bundan sonra Bosporos, Pontos'un girişinde bir tapınak, bundan sonra Thrakia Bosporos'unun dışında Khalkedon şehri, ve daha sonra Olbia körfezi. Mariandyn'lerden Olbia körfezinin (İzmit körfezi) en iç kısmına kadar –burası Thrak Bithynia'sıdır- yapılan bir sahil seferi üç gün devam eder.”⁹

Açıkça görüldüğü gibi Skylaks burada doğudan batıya doğru sahil şeridini tanımlamıştır. Ve Strabon'un yukarıda verilen tanımıyla¹⁰ büyük benzerlikler göstermektedir. Skylaks da Strabon gibi Mariandyn'leri Bithynia'lıların doğu komşuları olarak vermektedir. Bundan da Bithynia bölgesinin hiçbir zaman Sangarios ırmağının ötesine geçmediği anlaşılmaktadır. Neticede antikçağ yazarlarına dayanarak Bithynia'yı Sangarios ırmağının ağzından Olbia körfezinin en iç kısmına kadar olan bölgeye yerleştirebiliriz. Başka bir deyişle Bithyn'lerin Anadolu'daki iskan yerleri ;

⁶ Strabon, *Geographika*, XII, IV, 1.

⁷ Kansu, Ş. Aziz, “Bitinya'da Prehistorya Araştırmaları”, *Atatürk Konferansları II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970, s. 111.

⁸ Strabon. XII, VIII. 1.

⁹Bosch, E., *a.g.m.*, s. 36-37.

¹⁰ Strabon, XII, III, 4.

Pontos Euxinus, Bosporus ve Olbia körfezi tarafından çevrilen yarımada üzerindedir ve doğuda Sangarios ırmağına kadar uzanmaktadır. Fakat tarih boyunca çeşitli zamanlarda siyasi sınırlar güney ve güneydoğuya doğru genişlemiştir.

Bu sınırlar içinde tespit edilen Bithynia şehirleri şunlardır : Nikomedeia¹¹, Nikaia¹², Prusa, Bithynion (Claudiopolis), Kios (Prusias ad Mare)¹³, Apameia (Myrleia), Kaisareia, Iuliopolis, Kalkhedon¹⁴, Kretia, Prusias, Prusias ad Hypium, Daskyleon, Thynias, ve Diaspolis.

Bithynia'da birçok akarsu bulunmaktadır. Bölgedeki en önemli nehir Sangarios'tur.¹⁵ Sangarios Phrygia'daki Adoreus dağından çıkar, Bithynia Thrakia'sından geçer ve Pontos Euxeinos'a dökülür.¹⁶ Psillis, Kalpas, Lykos ve Rheba ve Gallos¹⁷ bölgenin diğer nehirleridir.¹⁸

Bithynia bölgesi çağlar boyunca birçok medeniyete evsahipliği yapmıştır. Burada yapılan arkeolojik kazılar bölgede prehistorik devirlerden itibaren yerleşmelerin olduğunu ispat etmiştir. Bu kadar uzun bir tarih diliminde bu bölgenin tarihini araştırmak çok zor hatta imkansız görünmektedir. Bu yüzden biz konuyu Bithynia bölgesinin Roma İmparatorluk Dönemindeki (M.Ö. 27-M.S. 284) sosyo-ekonomik durumuyla sınırlandırdık. Bithynia coğrafi konumu nedeniyle ilgimizi çekmiş ve bölgenin sosyo-ekonomik tarihi hakkında özellikle ülkemizde yapılan çalışmaların yetersiz oluşu bizi bu konuda araştırma yapmaya itmiştir. Antikçağ Bithynia'sının siyasi ve sosyo-ekonomik durumu hakkında ülkemizde E. Bosch tarafından önemli çalışmalar yapılmış fakat daha sonra bunun devamı getirilememiştir.

¹¹ Strabon, XII, IV, 2.

¹² Plinius, *Naturalis Historiae*, V, 142 ; Strabon, XII, IV, 7.

¹³ Plinius, *Naturalis Historiae*, V, 142.

¹⁴ Herodotos, IV, 144.

¹⁵ Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, XXVIII, XVIII, 8 ; Flavius Arrianos, *Anabasis*, I, 29, 5 ; Plinius (Yaşlı), *Naturalis Historia*, V, XLII, 147.

¹⁶ Flavius Arrianos, *Anabasis*, I, 29, 5. ; Titus Livius, XXXVIII, XVIII, 8.

¹⁷ Plinius (Yaşlı), *Naturalis Historia*, V, XLII, 147.

¹⁸ Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*, XXII, 8, 14-15.

Bu araştırmada antikçağdan günümüze ulaşmış edebi eserlerden, nümizmatik malzemelerden, epigrafik malzemelerden ve bu malzeme üzerinde daha sonra yapılmış modern araştırmalardan yararlanılmıştır. Bu epigrafik, nümizmatik ve edebi kaynaklar kullanılırken objektif bir sonuca varmak için kaynaklar arasında bir karşılaştırma yapılarak bir sonuca varılmıştır. Özellikle edebi kaynakların kişilerin kendi görüşlerini yansıtmaları bunların epigrafik ve nümizmatik malzemelerle teyit edilmesini gerektirmektedir. Keza nümizmatik malzeme için de durum aynıdır. Çünkü sikkeler imparatorların veya yöneticilerin propaganda aracı olduklarından objektif olmaları beklenemez. Diğerlerine göre daha objektif olan epigrafik malzemenin (yazıtlar) ise çok iyi tetkik edilmesi gerekmektedir. Şöyle ki epigrafik malzemelerin sosyal, ekonomik, siyasal vb. alanlarda verdiği bilgiler edebi eserler ve sikkeler olmadan kronolojik olarak bir değerlendirmeye tabi tutulamamaktadır.

Antikçağ araştırmalarında önemli bir yer tutan antikçağ yazarlarının eserleri (edebi eserler) birinci bölümde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bundaki amaç antik kaynaklar hakkında okuyucuya bilgi vermenin yanında araştırmanın orijinalliği bakımından da önem taşımaktadır.

Tüm bu araştırma tekniklerini göz önünde tutarak yapılan bu çalışmada önce konuya bir giriş olması bakımından başlangıçtan asıl konumuz olan 'Roma İmparatorluğu dönemine (M.Ö. 27) kadar bölgenin siyasi tarihi ele alınmıştır. Bithynia bölgesinin prehistoryası hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, Bithyn'lerin bölgeye gelişleri ve Hellenistik dönemdeki siyasi gelişmeler üzerinde biraz daha ayrıntılı olarak durulmuştur. Hellenistik dönemde kurulan Bithynia krallığı daha sonraki Roma dönemine öncülük ettiği için çalışmamızın temel dayanağını oluşturmaktadır. Bu yüzden Bithynia krallığı III. bölümde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmanın IV. bölümünde Bithynia kralı Nikomedes IV.'ün ülkesini Roma'ya bırakması ve daha sonra Roma'nın Bithynia'yı ele geçirmesi ele alınmıştır. Roma burayı Bithynia et Pontus eyaleti olarak kendisine bağlamıştır. Eyalet Senatus eyaleti olmasına rağmen Roma imparatorları eyaletin stratejik öneminden dolayı burasını

devamlı olarak kontrol altında tutmuşlardır. İmparatorlar kendi vergi memurları aracılığıyla eyaletin ekonomisine istedikleri zaman müdahale etmişlerdir.

Roma imparatorluk devrinde tüm diğer Roma eyaletleri gibi Bithynia eyaleti de ekonomik açıdan oldukça iyi bir durumda bulunuyordu. Yaklaşık olarak M. S. 258 yılındaki Got istilasına kadar bu durum devam etmiştir. Ancak Bithynia’da sık sık meydana gelen depremler de şehirlerde ağır bir ekonomik çöküntüye ve insan kaybına neden olmaktaydı. Bu şehirler ancak Roma’nın yardımıyla tekrar eski durumlarına gelebilmişlerdir.

Çalışmamızı M.Ö. 27-M.S. 284 yılları arasındaki süreçle sınırlamamızın nedeni, bu dönemde imparatorluk sistemindeki görece sürekliliktir. Diokletianus’un M.S. 284 yılında imparator olmasıyla Roma her bakımdan yeni bir başlangıcın içine girmiştir. Bu yeni dönemde askeri, sosyal, ekonomik, idari vb. hemen bütün kurumlar değişime uğramıştır.

KISALTMALAR

RRAM	D. Magie, <i>Roman Rule in Asia Minor to the end of the third century after Christ</i> , c. I-II, Princeton, 1950.
IG	<i>Inscriptiones Graecae</i> , consilio et auctoritate academicae Litterarum Borussicae ed. maior, Berlin, 1873-1939.
CIG	<i>Corpus Inscriptionum Graecarum</i> , Ed. A. Boeckh, I-IV, Berlin, 1828-1877.
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , consilio et auctoritate Academiae Litterarum (Regiae) Borussicae editum, I-XVI, Leipzig-Berlin, 1862-1943. Ed. altera: Leipzig-Berlin 1893 vd. [Eserin birçok ek cildi bulunmaktadır].
BCH	<i>Bulletin de Correspondence Hellénique</i> . École Française d'Athènes, Paris.
BMC	<i>A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum</i> , by B. V. Hems, P. Gardner, G. F. Hill ve diğ., I-XXX, London, 1837-1929.
AJA	<i>American Journal of Archaeology</i> , The Journal of the Archaeological Institute of America, New York.
DTCFD	<i>Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi</i> , Ankara.
FGrH	<i>Die Fragmente der griechischen Historiker</i> , F. Jacoby, I-XV, Berlin-Leiden, 1923-1958.
RE	<i>Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft</i> ,
SIG	<i>Sylloge Inscriptionum Graecarum</i> , Ed. by W. Dittenberger, I-IV, Leipzig, 1883-1915.
TAM	<i>Tituli Asia Minoris</i> , Vindobonae, 1901 vd.
JRS	The Journal of Roman Studies, London.
BMCPontus	<i>British Museum Catalogues of Greek Coins. Pontus, Paphlagonia, Bithynia. Kingdom of Bosporus</i> , W. Wroth tarafından, Bologna, 1963.

SEG	<i>Supplementum Epigraphicum Graecarum</i>
IGRR	<i>Inscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes</i>
EA	<i>Epigraphica Anatolica</i> , Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens, Bonn.
RG	W. H. Waddington ; E. Babelon ; Th. Reinach, <i>Recueil général des monnaies grecques d'Asie Mineure, Tome Premier, Premier Fascicule</i> : Pont. Paph., 1904 ; <i>Deuxième Fascicule</i> : Bithynie, Paris, 1908.
SNGCopBithynia	<i>Sylloge Nummorum Graecorum</i> , The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Bosphorus, Bithynia, Copenhagen, 1944.
SNGvAulPontus	<i>Sylloge Nummorum Graecorum</i> , Deutschland, Pontus Paphlagonien-Bithynien, 2. Heft, Berlin, 1957.
SNGvAulPontus, Nactrage I	<i>Sylloge Nummorum Graecorum</i> , Deutschland, Pontus-Paphlagonien-Bithynien, 15. Heft, Berlin, 1967.
TAD	<i>Türk Arkeoloji Dergisi</i> .
NH	Naturalis Historiae : G. Plinius Secundus, <i>Historia Naturalis</i> , ed. H.R. Rackham-W.H.S. Jones, London, 1947. (The Loeb Classical Library).

1. BÖLÜM : ANTİK KAYNAKLARIN TANITIMI

Eskibatı tarihi araştırmalarında “kaynak” eski Hellen ve Roma dünyasından günümüze kalan mirasın bütününe ifade etmektedir. Bu miras “yazılı kaynaklar” ve “yazısız kaynaklar” olmak üzere ikiye ayrılır. Yazısız kaynaklar ; yapılar, heykeller, seramik eşya vb. gibi arkeolojik kültür kalıntılarıdır. Yazılı kaynaklar ise kendi içinde : Edebi kaynaklar (antikçağ yazarlarının eserleri), epigrafik kaynaklar (yazıtlar) ve nümizmatik kaynaklar (sikkeler) diye üçe ayrılmaktadır. Araştırmacı öncelikle yazılı kaynakları incelemek durumunda olmakla birlikte yazısız kaynakları da göz önünde bulundurmalıdır. Bunlar birbirini tamamlar niteliktedir. Aynı şekilde edebi kaynaklar olmadan yazıtların antik yaşama ilişkin verdiği ayrıntılı bilgiler havada kalmaktadır.

1.1. Edebi Kaynaklar

Bithynia hakkında Grekçe ve Latince kaynaklarda dolaylı ya da dolaysız pek çok bilgilere rastlamak mümkündür. Burada tez konumuza objektif (nesnel) bir yaklaşım sağlamak açısından yararlandığım edebi kaynakları tanıtmak gerekir:

Flavius Arrianos: (M.S. 95-175). M.S. II. yüzyılda yaşamış Nikomedia’lı politikacı ve tarihçidir. Flavius ismini M.S. 124 yılında Roma imparatoru Hadrianus (117-138) tarafından Roma vatandaşlığına kabul edildikten sonra kullanmaya başlamıştır. Roma senatörü ve vali sıfatıyla devlet kariyerinde bulunmuştur. İskender’in Anabasisi, Part Tarihi (Parthika), Hint Tarihi, Karadeniz Seyahati, İskender’in Halefleri ve Bithynia Tarihi gibi birçok eseri vardır. Bu tezi hazırlarken Arrianos’un Anabasis adlı eserinin I, 29,5 ; VII, 2, 7 ; III, 24, 5 bölümlerinden yararlandık. Bu eser 7 kitaptan oluşmaktadır. Eserin E. Robson’un ‘Anabasis’ (London, 1923-1933) ve H. Örs’ün “İskender’in Anabasis’i” (İstanbul, 1945) adlı Türkçe ve İngilizce çevirilerini kullandık.

Bithynia hakkında günümüze dek gelen parçaların çoğu Arrianos’un “Bithyniaka” (Bithynia Tarihi) adlı eserine aittir. Bu kitaptan günümüze 16 parça

gelmiştir. Bu parçalarda mitoloji, etnoğrafi, din tarihi ve coğrafya ile ilgili metinler vardır. A.G. Roos tarafından yayınlanan eserin Fragm. 20, 24, 33, 37, 42, 43 fragmanları Bithynia hakkında bilgi vermektedir. (Arrianos, ed. A.G. Roos, Lipsiae, 1928).

Ammianus Marcellinus: (M.S. 322-400), Antiokheia'lıdır. Latince olarak kaleme aldığı 31 kitaplık “Res gestae” (Roma Tarihi) eseri vardır. Eser imparator Nerva’dan (M.S. 96) imparator Valens’in ölümüne (M.S. 378) yılları arasındaki döneme ilişkin olan bölümler (XIV.-XXXI. Kitaplar) kalmıştır. Ammianus Marcellinus tarihsel olaylarla savaşlarda ve gezilerde topladığı deneyimlerin sentezini yapmıştır. Çalışmamızda “Rerum Gestarum Libri” adlı eserinin XXII, VIII, 14-15 ; XXV, X, 12 ; XVII, VII, 1-18’inci bölümlerinden faydalandık.

Titus Livius: (M.Ö. 59-M.S. 17). Titus Livius, Caesar’ın birinci konsulluğu sırasında M.Ö. 59 yılında Padua’da doğmuştur. “Historiae Ab Urbe Condita” adlı eseri 142 kitaptan oluşmaktadır. Fakat günümüze I-X ve XXI-XLV arasındaki 35 kitabı ulaşmıştır. Diğerlerinin ‘Periochae’ adında kısa özetleri vardır. Diğer kısımları kaybolmuştur. İlk on kitaplık bölüm ; Roma’nın kuruluşundan krallık ve erken cumhuriyet döneminden, Üçüncü Samnit Harbinden ve Üçüncü Makedonya Savaşından bahsetmektedir. Adeta Roma cumhuriyetini özetlemiştir.

Biz çalışmamızda Livius’un eserinin şu bölümlerinden faydalandık : XXXVIII, XVIII, 8 ; XXVII, XXX, 16-17 ; XXXII, XXXV, 22,3 ; XXXIII, XXX, 3-6 ; XXXVIII, XVI, 6-10 ; XXXIX, XLVI, 9. Eserin Sabahat Şenbark tarafından yapılan Türkçe çevirisinden (Roma Tarihi, İstanbul, 1992 vd.) ve B.O. Foster ‘ın “History of Rome”, I-V, Cambridge, 1951-1959, The Loeb Classical Library” adlı İngilizce çevirisinden faydalandık.

Memnon: M.S. I. yüzyıl’da yaşamış Herakleia’lı (Karadeniz Ereğlisi) erken imparatorluk devri tarih yazarıdır. 16 kitaptan oluşan eserinde Bithynia’dan kısmen söz etmektedir. Eser M.S. I. yüzyılda Herakleia kent devleti hakkında önemli bilgiler vermektedir. Eserin tamamı günümüze ulaşmamış yalnız M.Ö. 363-46 yılları

arasındaki olayları anlatan 9-16. kitapların fragmanları IX. yüzyıl yazarı olan Fotyas aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Çalışmamızda C. Müller tarafından yapılan İngilizce çeviriden faydalandık. (Memnon, *Memnon*, With an English Translation by C. Müller, FGrH, III, 536, Paris, 1853). Çalışmamızda eserin, 43. 5 ; 44 fragmanından faydalanılmıştır.

Catullus: Gaius Valerius Catullus, M.Ö. 84-54 yılları arasında yaşamıştır. M.Ö. 84 yılında Verona'da doğmuş, otuz yaşındayken M.Ö. 54 yılında Roma'da ölmüştür. Catullus Verona'da özel bir eğitim görmüş, Grekçe'yi de öğrenmiştir. M.Ö. 57 yılı ilkbaharında Bithynia'ya propraetor (yönetici) atanan Memmius'un yanında Bithynia'ya gitmiş ve burada aşağı yukarı bir yıl kalmıştır. Bithynia'da umduğunun tersine paraya kavuşamamıştır. "Catulli Carmina" adındaki eseri bütün şiirlerini kapsamaktadır. Catullus eserinin 4, 10, 31 ve 46. 5 bölümlerinde Bithynia hakkında açıklayıcı bilgiler vermektedir. (Gaius Valerius Catullus, *Şiirler*, çev: Güngör Varınlıoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999).

Zosimus: M.S. V. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış tarihçidir. İmparator Theodosius (408-450) zamanında yüksek devlet memurluğunda bulunmuştur. Roma'nın çöküşünü anlatan 'Historia Nova' adlı eseri vardır. Eserde Augustus'tan Diokletianus'a kadar olan dönem kısa bir özet halinde, Diokletianus'tan 410 yılına kadar olan süre ise ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Zosimus Roma imparatorluğunun çöküşünü eski Roma inançlarından uzaklaşmanın bir cezası olarak görmektedir. Biz çalışmamızda eserin ; I, 34, 2-3 bölümünden yararlandık. Historia Nova'nın (New History, Trans. by R.T. Ridley, Sydney, 1982) adlı İngilizce çevirisinden faydalandık.

Strabon : (M.Ö. ca. 64/63-M.S. ca. 21/19) yılları arasında yaşamış ünlü coğrafyacı ve tarihçidir. Anne tarafından soylu bir aileye bağlı olan Strabon M.Ö. 64 veya 63 yıllarında Pontos'daki Amaseia (Amasya) kentinde doğmuştur. Varlıklı bir aileden geldiği için iyi bir öğrenim yapabilmiş ve istediği kadar gezmek olanağına sahip olmuştur. M.S. 44 yılında ilk kez Roma'ya gitmiş bundan sonra da sık sık Roma'ya

ziyaret etmiştir. Strabon yaşamının son 26 ve 27 yılını olasılıkla doğum yeri olan Amaseia'da geçirmiş ve M.S. 21/19 yılında burada ölmüştür.

Küçük Asya, Mısır, Hellas, Aithiopia (Habeşistan), Armenia, Suriye ve Sardinia'da uzun inceleme gezileri yapmıştır. Geographika (Coğrafya) adlı eserinin XII., XIII., ve XIV. kitapları Küçük Asya ile ilgilidir. Strabon Geographika adlı 17 kitaptan oluşan bu eserini Augustus zamanında Roma'da yazmıştır. Antik dönemin adeta bir ansiklopedisi niteliğindeki eser tarih ve coğrafya araştırmaları için büyük değer taşımaktadır. Yedinci kitap hariç tam olarak günümüze ulaşan eser, antikçağ etnoğrafyası, tarihi ve coğrafyası hakkında geniş bilgiler verir. Eserin XII, IV,1-2 ; XII, IV, 4-5 ; XII, VIII,1 ; XII, VIII, 8-10 ; XII, IV, 7 ; XII, III, 2 ; XII, IV, 5 ; XII, IV, 2 ; XII, III, 7 ; XIII, I, 21 ; XII, IV, 8 ; XIV, V, 29 ; XII, IV, 1 ; XIV, V, 23 ; XII, III, 3 ; XIII, III, 2 ; XIV, I, 38 ; XII, IV, 9 numaralı bölümlerini çalışmamızda kullandık. A. Pekman tarafından Türkçeye çevrilen nüshasından faydalandık. (Strabon: Antik Anadolu Coğrafyası, İstanbul, 1987).

Plinius (yaşlı) : M.Ö. 23/24-M.S. 79 yılları arasında yaşamış Novum Comum 'lu (yukarı İtalya'da bugünkü Como) Roma'lı politikacı, yazar ve tarihçidir. Hitabet, askerlik, biyografi vb. konularında yazdığı eserler günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşan tek eseri 37 kitaptan oluşan "Naturalis Historiae" dır. Eser antikçağın bilim, sanat ve uygarlık tarihiyle ilgili olarak önemli bilgiler veren bir ansiklopedi niteliğindedir. Çalışmamızda eserin V, XLIII, 148 ; V, XLIV, 151 ; VI, I, 4 ; V, XLII, 147 ; V, XLI, 145 ; II, XC, 204 ; V, XL, 142 ; VIII, LXI, 144 bölümlerini kullandık. Eserin H.R Rackham-W.H. Jones tarafından yapılan İngilizce çevirisinden yararlandık. (London, 1947).

Tacitus: (M.S. 55-117/120) tarihleri arasında yaşamış ünlü Romalı tarihçidir. Yüksek devlet memurluklarında bulunmuştur. 88 yılında praetor, 97'de consül, 112/3 'de Asia eyaleti proconsül'ü görevlerinde bulunmuştur.

İlk eseri "De vita Iulii Agricolaе" (Iulius Agricola'nın Yaşamı) adlı biyografiydir. Diğer eserleri şunlardır : 'Germania' (Germenlerin kökü ve ülkesi üstüne), 'Historiae'

(Tarihler) ve ‘Annales’ adlı eserleri vardır. M.S. 109’da tamamladığı Historiae adlı eseri M.S. 69-96 yılları arasındaki olayları anlatır. Annales adlı eserinde Roma imparatoru Augustus’un M.S. 14 yılındaki ölümünden Nero’nun düşüşüne (M.S. 68) kadar uzanan dönemi ele almaktadır. Eserini imparator Traianus (98-117) ve Hadrianus (117-138) zamanında kaleme almıştır. 18 kitaplık eserden I-V. kitaplar (M.S. 14-37 arası olaylarını anlatır) ve XI-XVI. bölümleri (M.S. 47-66 arasındaki olayları anlatır) günümüze ulaşmıştır. Tacitus “Annales” adlı eserinde, Bithynialılar tarafından prokonsüller Cadius Rufus (M.S. 47-48)¹⁹ ve Tarquitiu Priscus (M.S. 59-60)²⁰ aleyhine açılan davaları nakleder ve Roma’nın bu yöneticilere karşı tutumunu belirtir (Annales, XII, 22; XIV, 46). Ayrıca eserin, XVI, XVIII ; XIV, XLVI ; XVI, XXXIII ; II, LX bölümlerini de çalışmamızda kullandık. Eserin J. Jackson tarafından yapılan İngilizce çevirisinden faydalandık (*Annales*, Trans. by J. Jackson I-II, cambridge, Mass., 1934-1937. (Harward UR).

Herodotos : (M.Ö. ca. 484-425). Karia kenti Halikarnasos’ta doğmuştur. Ailesinin kentin önde gelen ailelerin olması seçkin bir çevrede yaşamasını sağlamıştır. Pers kralı Kyros ve Lydia kralı Kandaules çağlarıyla başlayan dokuz kitaplık bir tarih yazmıştır. Hayatının son yıllarını Thurium’da geçirmiş ve orada ölmüştür. Mezarı orada, agoradadır. Pella’da öldüğünü söyleyenler de vardır. Eserinin kitapları Musa’ların adlarını taşır. Kitaplara Musa adlarını İskenderiyeli eleştirciler koymuşlardır. Eserin hemen bütünü elimizdedir.

Herodotos’un “Historiai” (Ἱστορίαι) adlı eseri Bithynia’da yaşayan topluluklar hakkında önemli bilgiler vermektedir. Eserin: I, 28 ; VII, 75 ; V,122 ; IV, 87 ; IV, 144 ; V, 26 ; VI, 33 bölümleri Bithynia ve buradaki şehirler ile ; III, 120 ; III, 126 bölümleri ise Pers Daskyleon satrapı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Burada M. Ökmen tarafından Türkçeye çevrilen metin kullanılmıştır (İstanbul, 1991).

¹⁹ C. Cadius Rufus’un Bithynia’daki proconsulluk yılları için bkz. EK-1, s. 2. ; Magie, D., *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton University Press, Princeton, 1950, Chap. XXIII, note 6.

²⁰ Rufus’un Bithynia’daki proconsulluk yılları için Bkz. EK-1, s. 2. ; Magie, D., *RRAM*, Chap. XXIII, note 9.

Polybios: M.Ö. 200-M.Ö 120 yılları arasında yaşamış Megapolis'li (Arkadia) tarihçidir. Akhaia Birliği içinde önemli görevler almıştır. Bu yüzden M.Ö. 167'de 1000 kişilik bir grupla birlikte Roma'ya sürgüne gönderilmiştir. Roma'ya karşı Akhaia birliği çatısı altında savaştığı için 1000 kişilik bir grupla birlikte Roma'ya sürgüne gönderilmiştir.

Roma'da P. Cornelius Scipio gibi önemli politikacılarla tanışmış ve 17 yıllık sürgün hayatından sonra özgürlüğüne kavuşmuştur. Yaşadığı zamanı ele alan 40 kitaptan oluşan dünya tarihi "Historiai" M.Ö. 264-146/144 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Eserin I-V. kitapları (M.Ö. 216 yılına kadar) tümüyle, VI. kitap ise kısmen günümüze ulaşmıştır. Polybios eserinde çeşitli devletlerin Roma egemenliğine nasıl girdiğini ve Romalıları bu dünya egemenliğine götüren nitelikleri açıklamayı amaçlamıştır. Eser o dönemi anlatan güvenilir kaynaklardan biridir. Polybios'un "Historiai" adlı eserinin şu bölümlerini çalışmamızda kullandık : IV, 39, 1-6 ; VIII, 22, 2-3 ; XXXIII, 1, 1-13 ; XXXII, XV, 1-14 ; XXII, 21 ; XV, XXII, 5 ; XXX, 19, 10 ; XXIX, 24, 4 ; XXXVI, XIV, 4-5 ; XXXVI, 14-15 ; XXX, 32. Eserin W.R. Paton tarafından yapılan İngilizce metninden faydalandık (London, 1960).

Pausanias: Lydia doğumlu coğrafyacı, gezgin ve tarihçidir. M.S. II. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Günümüze kalan tek eseri M.S. 173'lerde yazdığı "Ellados Periegesis" (Hellas'ın Tasviri" klasik Yunanistan'ın topografyası, anıtları ve sanat yapıları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Eser 10 kitaptan oluşan eser sosyo-ekonomik tarih araştırmaları bakımından önemli bir kaynaktır. Eserin I, 4, 5 ; X, 23, 14 ; X, 4, 1 bölümlerini çalışmamızda kullandık. W.H.S. Jones tarafından çevirisi yapılan İngilizce nüshasından yararlandık (*Descriptie Graeciae*, London, 1964).

Appianos: M.S. II. yüzyılda (doğ. M.S. 100) yaşamış İskenderiyeli tarihçidir. 24 kitaptan oluşan "Rhomaika" (Roma Tarihi) adlı eseri Roma krallık devrinden yazarın yaşadığı zamana kadar olan süreyi kapsamaktadır. Appianos eserinde Roma tarafından egemenlik altına alınan kabile, ülke ve devletleri ayrı ayrı ele almıştır. Çalışmamızda eserin Mithridates, 4-7 ; Mithr. 9-21 ; Mithr. 28-41 ; Mithr. 30-45 ; Mithr. 58 ; Mithr. 69

; Mithr. 119) bölümlerinden yararlanılmıştır. Eserin İngilizce çevirisinden faydalandık (Appian's Roman History, With an English translation by H. White, I-IV, London, 1912-1913, The Loeb Classical Library).

Cassius Dio Cocceianus: (M.S. ca. 150-235). Bithynia bölgesindeki Nikaia'da Roma'lı bir senatörün oğlu olarak doğmuştur. En eski devirlerden yaşadığı zamana kadar olan süreyi konu eden 80 kitaptan oluşan "Romaika Historia" (Roma Tarihi) adlı eseri vardır. Eser Aeneas'ın İtalya'ya gelişinden 229 yılına kadar geçen süreyi ele almaktadır. Cassius Dio'nun kaynak değeri yüksek olan bu eserinden özgün biçimleriyle günümüze kalan kısımlar, M.Ö. 68-10 yıllarına ilişkin XXXVI-LIV. kitaplardır. M.Ö. 9-M.S. 46 yıllarını ele alan LV-LX. kitaplar ve Caracalla'nın ölümünden Elagabalus'un hükümdarlığının ortalarına kadarki döneme ilişkin LXXIX. ve LXXX. kitaplar fragmanlar halinde günümüze ulaşmıştır. Çalışmamızda eserin E. Carry tarafından yapılan İngilizce çevirisinden (London, 1954) yararlandık. Dio, "Roma Tarihi" (Romaika) adlı eserinde Bithynia hakkında çok değişik bilgiler verir. Eserin LXIX, 11, 2 ; LXXVIII, 19, 1 ; LXXIX, 39, 3 ; LXXIX, 39, 5-6 ; LXXIX, 40, 1-2 ; LXXX, 18, 1-3 ; LI, 7 ; LIII, 12, 4-6 ; XIX, 63 ; XXI, 69 ; XXXVI, 40, 4 ; XLIII, 20, 1-2 ; XLVII, 31, 1 ; LXIX, 14, 4 ; LXXX, 3, 1 bölümlerini çalışmamızda kullandık. Ayrıca eserin XIX. kitabı Galat'ların Küçük Asya'ya geçişleri ve Bithynia Krallığı ile ilişkilerini ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Bithynia'da Galat'ların faaliyetlerini incelerken eserin bu bölümlerinden yararlandık.

Iustinus: (M.S. III. Yüzyıl). Pompeius Trogus'un (M.Ö. 30-M.S. 14), "Philippus Tarihi" (=Historiae Philippicae) adlı eserinden yaptığı bir özet olan "Epitome historiarum Philippicarum" adlı eserinin XII. ve XIV. kitapları Büyük İskender sonrası Hellas ve Küçük Asya'daki gelişmeleri; XVII., XXV. -XXVII., XXIX., XXXII., XXXIV., XXXVII.-XXXVIII. kitapları ise Bithynia Krallığı ile Galatlar arasındaki gelişmeleri ele almaktadır.

Sallustius: (M.Ö. 87-M.Ö. 35). M.Ö. I. yüzyılda yaşamış Roma tarihçisidir. M.Ö. 87/6 yılında İtalya'daki Amiternum şehrinde doğmuştur. Sallustius M.Ö. 55/4 yılında "quaestor" (devlet hazinesine bakan yüksek görevli), M.Ö. 52 yılında "tribunus

plebis" (halk temsilcisi) olmuştur. M.Ö. 49 yılında Caesar ile Pompeius arasında çıkan iç savaşta Caesar tarafını tutmuştur.

Sallustius, *De coniuratione Catilinae* (Catilina Tertibi) ile *Bellum Iugurthinum* (Iugurtha Savaşı) adlı iki tarihi monografi, bir de *Historiae* adlı Roma tarihi yazmıştır. Sallustius "Bellum Iugurthinum" da M.Ö. II. yüzyıl sonlarında, 111-105 yıllarında Romalılar ile Numidia kralı Iugurtha arasındaki savaşı anlatmaktadır. "Historiae" adlı eseri Sulla'nın ölümünden sonraki zamanın M.Ö. 78-67 yıllarının olaylarını kapsar. Aslı beş kitaptan oluşan bu eserden günümüze 4 söylev, 2 mektup, birkaç parça kalmıştır. Catilina Tertibi'nde cumhuriyetin son döneminde devlet düzenine karşı girişilen bir eylemi anlatmaktadır. Bu eserin XXXIX. ve LI. bölümleri Güngör Varınlıoğlu'nun Türkçe çevirisi esas alınarak bu çalışmada kullanılmıştır (*Catilina Tertibi*, İstanbul, 1973).

Plinius (Genç): (M.S 61/2-113/4). C. Plinius Caecilius Secundus M.S. 62 yılında Novum Comum'da doğmuştur. Şehir aristokrasisine mensup, varlıklı ve Flavianus'larla sıkı ilişkileri olan bir aileden geliyordu. Plinius'un babası Comum'da magistratus idi. Babasını çocuk yaşta kaybedince "Naturale Historia" nın yazarı olan amcası C. Plinius Secundus onu evlat edinmiş ve senatör olması için elinden geleni yapmıştır.

Plinius meslek hayatına 18 yaşındayken merkezi mahkemede avukat olarak (decemvir stilibus iudicandis) başladı. Aynı sıralarda Syria'da askeri tribunus olarak hizmet etmiş, daha sonra bir süre quaestor olarak görev yaptıktan sonra sırasıyla tribunus ve 93 yılında praetor, 100 yılında da consul olmuştur.

Plinius 112-113/4 yıllarında Bithynia valiliği yapmıştır. Bithynia valiliği sırasında Roma imparatoru Traianus'a (98-117) yazdığı mektuplarla tanınmıştır. Bu mektupları "Epistulae" adı altında toplanmıştır. Eser 9 kitap halinde günümüze ulaşmıştır. Bu mektup koleksiyonunun X. kitabı Plinius'un Bithynia valisi iken imparator Traianus'a yazdığı mektuplar ve imparatorun bunlara verdiği yanıtlar aynı zamanda resmi evrak niteliği taşımakta ve Roma imparatorluk devri eyalet yönetimi

konusunda önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca Roma valisinin görev ve yetkilerine açıklık getirmekte ve siyasal tarih ve hukuk tarihi açısından da değer taşımaktadırlar. Eserin; V, 20 ; X, 17; X, 18 ; X, 25; X, 27, X, 31 ; X, 33; X, 34; X 37; X, 39 ; X, 40 ; X, 42 ; X, 49 ; X, 67; X, 74 ; X, 81 ; X, 84 ;X, 96-97, bölümleri imparatorluk Bithynia'sı hakkında değerli bilgiler vermektedir.

Dio Khrysostomos (Prusalı) : (M.S. 40-120). Cocceianus Dio Khrysostomos sofist ve yerli bir filozof olmasının yanında imparator Traianus'un (98-117) mahkeme heyetinde etkin bir hatip olarak görev yapmıştır. İmparatorun doğudaki Grek şehirlerindeki temsilcisi ve aynı zamanda doğum yeri olan Prusa'nın idari, sosyal ve kamu işleriyle ilgilenen bir politikacıydı. Bulunduğu konum onun politik yazılarını Traianus'un dış politikası ve Bithynia meseleleri açısından birinci elden kaynak yapmıştır

Dio iyi bir eğitim aldıktan sonra hitabette (= retorik) kendini geliştirdi ve avukatlık yaptı. Kısa sürede büyük bir ün kazanması ve imparator Domitianus'a ters düşmesi neticesinde 82 yılında Roma'dan ve Bithynia'dan sürüldü. Nerva (96-98) imparator olunca Dio'yu affetti ve Bithynia'ya dönmesine izin verdi.

Dio'un, "Oration" adlı eseri, Bithynia'nın özellikle Roma imparatorluk dönemindeki politik, siyasal, sosyal ve ekonomik durumu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bithynia şehirlerinden Nikaia ve Nikomedia arasındaki anlaşmazlıklar, aynı şekilde Prusa ile Apameia arasındaki anlaşmazlıkları ve nedenlerini Dio bize açıkça belirtmektedir. Yine Prusa'nın dış ticaretinde Apameia'nın, Nikaia'nın dış ticaretinde Kios limanının önemini Dio'dan öğreniyoruz.

Traianus zamanında Nikomedia'da "Nikaia Halkı ile Dirlik Üzerine" adlı söylevi (38 numaralı söylevi) Roma İmparatorluk çağında Bithynia kentleri, özellikle Nikomedia ve Nikaia hakkında önemli bilgiler içermektedir. Dio Nikaia'da verdiği bir söylevde ise, kent yönetimi hakkında bilgiler vermektedir (39 numaralı söylev). Çalışmamızda Dio'un "Orationes" adlı eserinin: XXXV, 13 ; XLI, 10 ; XL, 33 ; XXXV, 15 ; XXXVI ; XXXVIII, 26 ; XL, 10 ; XLV, 6 ; XLV, 10 ; XLVIII, 1 bölümlerinden

faydalandık. Bu bölümler Bithynia'nın sosyo-ekonomik durumu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Eserin J. W. Cohoon-H. L. Crosby tarafından yapılan çevirisinden faydalandık. (Dio Chrysostomos, *Orationes*, With an English Translation by J. W. Cohoon – H. L. Crosby, London-New York, 1932-1953 (The Loeb Classical Library)).

Xenophon : (M.Ö. 430-M.Ö. 355/4). M.Ö. 430 yılında Atina yakınlarında doğmuştur. Xenophon, Atina'nın Peloponnessos savaşından yenik çıkmasından sonra Pers tahtında hak iddia eden Kyros'un hizmetine girmiştir. Kunaksa muharebesinin kaybedilmesi üzerine Hellen paralı askerlerini Hellas'a geri getiren subaylardan biridir.

Xenophon'un Hellenika (Yunan Tarihi) adlı eseri 50 yıllık bir dönemi kapsar. Thukydides'in Tarih'inin kaldığı M.Ö. 411 yılından başlayarak Mantinea savaşı (M.Ö. 361) kadar Yunanistan'da ve Anadolu'da geçen olayları anlatır. Eser Persler zamanında Bithynia'nın durumu hakkında bilgiler vermektedir. Çalışmamızda esas olarak Suat Sinanoğlu tarafından dilimize çevrilen Türkçe nüshayı kullandık (S. Sinanoğlu, Ankara, 1999). Eserin şu bölümleri çalışmamızda kullanılmıştır: I, I, 20-22 ; I, I, 26 ; I, III, 1-22 ; II, II, 1-2 ; IV, VIII, 31-34 ; IV, VIII, 27-28 ; I, III, 1-23 ; III, II, 2-6 ; IV, VIII, 27-28 ; I, I, 35-36.

Xenophon'un bir başka eseri de Anabasis'tir. Xenophon, Anabasis'te Yunanlı olmayan başka kuvvetlerin de katıldığı ve Sardes'ten başlayarak Güney Mezopotamya'daki Kunaksa'ya kadar varan ve burada Pers kralı Artakserkses'e karşı yapılan meydan savaşında Kyros'un ölümünden sonra Yunan ordusunun Anadolu'nun içinden geçip kuzeydoğuya yürüyerek Karadeniz kıyılarından Yunanistan'a dönerken başlarından geçen olayları anlatır. Eser o çağın çeşitli Küçük Asya ülkeleri, halkları ve töreleri konusunda bilgiler vermektedir. Xenophon eserinde Bithynia'da yaşayan halklar, bunlar töreleri, yaşam tarzları ve bölgenin topografyası hakkında önemli bilgiler vermektedir. Çalışmamızda eserin şu bölümlerinden yararlandık : VI, III, 2-17 ; VI, III, 22-26 ; VI, IV, 1-6 ; VI, IV, 23-27. Esas metin olarak C.L. Brownson'un İngilizce çevirisini kullandık (London, 1947). Bunun yanında H. Örs tarafından yapılan Türkçe çeviriden (H. Örs, İstanbul, 1944) ve T. Gökçöl'ün Türkçe çevirisinden (T. Gökçöl, İstanbul, 1985) de yararlandık.

Diodoros Siculus : M.Ö. 90-M.S. 10 yılları arasında yaşamış Sicilyalı tarihçidir. 40 kitaptan oluşan “Bibliothèque Historique” (Tarihi Kitaplık) adlı eserini ulaşılabildiği kaynakları önemli bir değişikliğe uğratmadan kopya etmek yoluyla oluşturmuştur. Eserin tümü eski çağlardan Caesar’ın Gallia’daki savaşlarına kadar geçen dönemi ele almaktadır. I-V. ve XI-XX. kitaplar tamamen, geri kalan kitaplar ise fragmanlar halinde günümüze ulaşmıştır. Eserin XVII. kitabı Büyük İskender’i, XVIII-XX. kitapları İpsos muharebesine kadar olan Diadokhos ‘lar tarihini ele almaktadır. Roma tarihine ilişkin olarak en erken devirlere ve M.Ö. IV. yüzyılın sonlarına ait bazı bilgiler bulunmaktadır. Çalışmamızda C.H. Oldfather’ın (*Diodorus Siculus*, Books XIV-XV, London, 1963) adlı İngilizce çevirisinden eserin XIV, 38 ; XII, 82, 2 ; XIII, 64, 2-3 ; XIII, 66, 1 ; XVIII, 72, 3-4 ; XIV, 38, 3-4 ; XX, III, 3 ; II, 2, 3 ; XIX, 60, 2, bölümlerini kaynak olarak kullandık.

Plutarkhos : M.S. 46-120 yılları arasında yaşamış düşünür ve biyografiyacıdır. Plutarkhos, M.S. I. yüzyılın ortalarında imparator Claudius’un yönetiminin sonuna doğru, Boiotia’nın kuzey yörelerindeki Khaironeia kasabasında doğmuştur. Varlıklı ve kültürlü bir aileden gelmesi Plutarkhos’a iyi bir öğrenim görme olanağı sağlamıştır. Yunanistan’ı, Anadolu’yu, Mısır’ı (Titius Flavius Vespasianus’un yönetimi sırasında (M.S. 69-79 arası) İtalya’ya ve daha pek çok yeri gezdiği, Roma’da uzun zaman kaldığı yazılarından anlaşılmaktadır. En önemli eseri “Bioi Parallaloï” (Paralel Yaşamlar) Khaironeia’da geçirdiği yaşlılık yıllarında yazmıştır. Eser ünlü Romalı ve Yunanlı komutanların, devlet adamlarının yaşamlarını birçok yönleriyle tanıtmaktadır. Biyografi niteliğindedir. Eser her seferinde ünlü bir Hellen ve bir Romalının oluşturduğu 23 çift ve 4 tek politikacı ve askere ait paralel biyografyalardan ve bu kişilerin birbiriyle karşılaştırılmasından meydana gelmiştir. Çalışmamda eserin ; Sulla, 10-11 ; Sulla, 24, 4 ; Sulla 19, 4 ; Lucullus, VII, 4-5 ; Lucullus, 17-28 ; Lucullus, 28-32 ; Pompeius, 34-36 ; Marcus Antonius, XXIV. bölümlerini kullandım. Eserin şu çevirisinden faydalandım: “Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*, ed. B. Perrin, London, 1959. (The Loeb Classical Library)”.

Tranquillus Suetonius: (M.S. 75-150). Hippo Regius'lu (Kuzey Afrika) "tarihsel biyografya" cıdır. Roma'da avukatlık yaptıktan sonra imparator Hadrianus'un sekreterliğinde de (ab epistulis) bulunmuştur. Iulius Caesar'ın ve Domitianus'a kadar 11 Roma imparatorunun 8 kitap halinde biyografyalarını (De vita Caesarum = Caesar'ların Yaşamı hakkında) kaleme almıştır. Eserin hemen hemen tamamı günümüze ulaşabilmiştir. Eserin (The Lives of Caesars, ed. and translated by J. C. Rolfe I-II, London, 1928-30, (The Loeb Classical Library) İngilizce çevirisinden faydalandık. Iulianus, 49 bölümü çalışmamızda kullanılmıştır.

Eusebios: M.S. 260-339/340 yılları arasında yaşamış Kaisareia'lı (Filistin) hristiyan kilise tarihçisidir. Eusebios'un hristiyanlığı pagan felsefeye karşı savunan ve dogmatik nitelikteki yazılarının yanı sıra 10 kitaplık bir Kilise Tarihi (Ekklesiastike Historia) de bulunmaktadır.

Eusebios'un Eskidoğu kavimlerinin yanı sıra Grekler ve Romalılara ilişkin bilgileri de içeren, kronolojik bir liste biçiminde düzenlenmiş Khronikoi Kanones adlı eserinin Grekçe orjinalinden günümüze yalnızca bazı fragmanlar ulaşmıştır. Tezimizde Eusebios'un Historia Ecclesiastica adlı eserinin III, 1 bölümünden faydalandık. Eserin İngilizce çevirisinden (Wallace-Hadrill, D. S., Eusebius of Caesarea, London, 1961) yararlandık.

Thukydides: (ca. M.Ö. 455-ca. M.Ö. 400) arasında yaşamış Atina'lı antikçağ tarih yazarıdır. "Peleponnesos'lularla Atina'lıların Savaşı" adlı eseri Hellen şehir devletleri arasında çıkan Peleponnesos Savaşları'nı anlatır. Eser 8 kitaptan oluşmaktadır. Thukydides olayları anlatırken altında yatan sebepleri, olaylar arasındaki bağlantıları tespit etmiş ve coğrafi bilgilere de yer vermiştir.

Eserin I, I, 16 ; I, IV, 94 ; I ; I, V, 128 ; I, V, 129 bölümleri Byzantion, Khalkedon gibi Bithynia şehirleri ve Bithynia'nın o zamanlar bağlı olduğu Daskyleon satraplığı hakkında bilgiler vermektedir. Biz eserin H. Demircioğlu tarafından yapılan

Türkçe çevirisinden faydalandık (H. Demircioğlu, Thukydides ‘Peleponnesos’lularla Atina’lıların Savaşı’, Ankara, 1972).

1.2. Nümizmatik Kaynaklar

Sikkeler antikçağın siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamını inceleyen araştırmacılar için vazgeçilmez kaynaklardır. Konumuz açısından olaya baktığımızda sikkelerin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Roma imparatorluk çağı sikkeleri ; kronoloji, imparator isim ve ünvanları açısından taşıdıkları önemin dışında aynı zamanda siyasal olaylar ve sosyal durumlar hakkında da somut bilgiler vermektedirler. Bunların dışında sikkeler üzerindeki tanrı ve tanrıçaların sıklıkla tasvir edilmesi, sikkeleri din tarihi araştırmaları için de vazgeçilmez kılmaktadır. Bununla birlikte sikkeler birincil nitelikte kaynaklar olmalarına rağmen, taşıdıkları “propagandacı” özellikler yüzünden nesnel olmaktan oldukça uzaktır.

Özellikle Roma’da imparator ve Senatus tarafından bastırılan devlet sikkeleri yanında bir de, doğudaki özerk kentler ve prensler tarafından bastırılan sikkeleri görüyoruz. Bizim incelediğimiz Roma İmparatorluk Devrinde (M.Ö. 27- M.S. 284) bu imtiyaz yalnız Kuzey Hellas, Anadolu, Suriye, Mısır ve bazı Kuzey Afrika şehirlerine verilmişti. Şehir sikkelerinin ön yüzünde genellikle saltanat süren imparatorun resmi ve ismi bulunurdu. Fakat Roma’ya bağlı oldukları genel olarak yalnız bakır sikke kesmiş olmalarından anlaşılabilir.

Bu sikkelerin arka yüz resimleri önemli olayları belgelemek ve propaganda yapmak amacını taşıyordu. Şehir sikkeleri ile belgelenen bu olayların özelliği daha çok yerel olmalarıdır. Yerel yapılar; şehir surları, tapınaklar vs. veya halkın ticaret ve kazançları, balıkçılık yahut gemicilik gibi işlerle ilgili sikke resimleri de sıkça görülmektedir.

Din her dönemde olduğu gibi bu dönemde de yerel ilgiyi çeken en önemli konu idi. Bu nedenle sikkelerin üzerindeki dinsel resimler, İmparatorluk Devrinde hangi

kültlerin yaşamış olduklarını gösterdiklerinden, çağdaş araştırmalar için birinci derecede önemli kaynaklardır.

Bithynia bölgesi açısından olaya baktığımızda bu bölgedeki ilk sikkelerin Bithynia Kralları tarafından bastırıldığını görüyoruz.²¹ Daha sonra Roma döneminde de birçok Bithynia kentinin sikke bastırdığı görülmektedir.²² Bu kentlerin en önemlileri: Nikomediya, Nikaia, Prusa ad Olympum, Bithynion, Klaudiopolis vs. idi. Bithynia kralığı Hellenistik dönem ve Roma dönemlerinde basılan bu sikkeler bugün çeşitli kataloglarda toplanmıştır. Bunlar:

BMC: *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum*, Ed. B. V. Hems, P. Gardner, G. F. Hill ve diğ., I-XXX, London, 1837-1929.

SNG: *Sylloge Nummorum Graecorum 'Bithynia'*, Deutschland, Sammlung von aulock.

NumChron: *Numismatic Chronicle*, London.

BMCPontus: *Catalogue of the Greek Coins in the British Museum*, 13, Pontus, Paphlagonia, Bithynia and the Kingdom of Bosphorus (Wroth, W. tarafından), Londra, British Museum, 1889.

Recueil: W.H. Waddington-E. Babelon-Th. Reinach, *Recueil General des Monnaies Mineure*, Paris, 1910. Bu eser Bithynia bölgesinde ele geçen sikkelerin bir bütün olarak ele aldığı için çalışmamızın temel kaynaklarından biri olmuştur.

1.3. Epigrafik Kaynaklar

Epigrafi; taş, metal tahta vb. gibi değişik malzemeler üzerine yazılmış yazıtları inceleyen bir bilimdir. Tez çalışmamız açısından ise Grekçe ve Latince yazıtların incelenmesini konu almaktadır. Epigrafik malzemenin sayıca çokluğu ve bu malzeme üzerinde değişik ülkelerde yapılan kapsamlı incelemeler bu konuda çalışan araştırmacıların işini zorlaştırmaktadır.

²¹ Bithynia Kralları tarafından bastırılan sikkeler için bkz. EK-IV, nr. 1-13.

²² Roma döneminde basılan şehir sikkeleri için bkz. EK-IV, nr. 13-80.

Tez konumuzun Latin epigrafiyasının altın çağı olarak kabul edilen Roma İmparatorluk devrini (M.S. I-II. yüzyıllar) kapsaması epigrafik malzemenin değerini daha da arttırmaktadır. Çünkü epigrafik malzeme dediğimiz yazıtlar sosyal, ekonomik, hukuk, toplumsal yaşam, dinsel hayat vb. hakkında çok açıklayıcı bilgiler vermektedirler. Ancak yazıtların tek başlarına kaynak olarak kullanılmaları oldukça zordur. Çünkü bu yazıtlar çoğu zaman tek başlarına bir şey ifade etmezler. Sadece bazı olayların parçası durumundadırlar. Kendine başlarına bir bütün değil, bir bütünün parçalarıdır.

Bugüne kadar bulunan Latince ve Grekçe yazıtları bir araya toplamak için bazı çalışmalar yapılmış ve bunun neticesinde bazı yazıt corpusları oluşturulmuştur. Biz burada sadece konumuzla ilgili yazıtların bulunduğu corpuslar hakkında kısaca bilgi vereceğiz. Bu corpuslar:

CIL: *Corpus Inscriptionum Latinarum*. 1863'ten itibaren Th. Mommsen tarafından yayınlanmaya başlanan bu corpus Latince yazıtların bir araya toplanmasını amaçlamaktaydı. CIL düzeninde II. ciltten XV. cilde kadar coğrafi dağılım esas alınmıştır. XVI. cilt askeri diplomalara, XVII. cilt miltaşlarına, XVIII. cilt ise şiirlere (carmina epigraphica) ayrılmıştır. Birçok cildine zamanla ekler yapılmış ve bazı ciltlerinin yeni baskıları bulunan eser bugün esas itibarıyla tamamlanmıştır. Eserin III. cildi aralarında Küçük Asya'nın da bulunduğu Doğu Akdeniz Bölgelerine ayrılmıştır. Çalışmamızda eserin yararlandığımız bölümleri şunlardır: III 6993 ; III 346 ; III 6072 ; III 254 ; II 1929 ; VI 1401 ; VI 1508 ; X 4750 ; XII 3164 ; VI 3171 ; III 384 ; III 7339.

CIG: *Corpus Inscriptionum Graecarum*. Grekçe yazıtların toplanmasına 1902 yılından itibaren Berlin'de Ulrich von Willamowitz-Moellendorf (1848-1931) tarafından yeni bir yön verilmiştir. Willamowitz tüm CIG'lerin tek bir merkezden yenilenmesinin mümkün olmadığını görmüş ve çalışmaların daha çok belirli bir bölge ile sınırlandırılması gerektiğini belirtmiştir. O tarihlerde Viyana Akademisi'nin Küçük Asya yazıtlarını üstlenmesini dikkate alarak Berlin girişimini kıta Yunanistan'ı, tüm adalar ve Kıbrıs'la sınırlı tutmuştur. *Inscriptions Graecae (IG)* adı verilen bu çerçevede, o zamana kadar çıkan münferit corpus'ların adları homojen bir numaralama

sistemi ile kaldırılmış ve yayımlanmış, başlanmış ve planlanmış ciltler Roma rakamları ile (I'den XV'e kadar) numaralandırılmıştır. Ed. A. Boeckh & J. Franz & E. Curtius & A. Kirchoff & H. Roehl, I-IV, Berlin 1825-1877, New York, 1977. [Yalnızca 1853'e kadar olan yazıtları kapsamaktadır]. Çalışmamda eserin : CIG 3749, CIG 3750, CIG 3548, CIG 3726, CIG 3804, CIG 3754, CIG 3745 numaralı yazıtlarından yararlandım.

TAM: *Tituli Asia Minoris*. Küçük Asya yazıtlarının biraraya toplanması konusunda ortaya atılan en eski projedir. 1901 yılından bu yana yayımlanan ve temelde bütün Küçük Asya yazıtlarının derlenmesi amacını güden bu corpus, fazla geliştirilememiş ve birçok bölge için başlangıç evresinde kalmıştır. Corpus'un IV: cildi Küçük Asya yazıtlarını içermektedir:

IV: Tituli Bithyniae linguis Graeca et Latina conscripti:

1: Peninsula Bithynica praetor Chalchedonem. Nicomedia et ager Nicomedensis cum septentrionali meridianoque litore sinus Astaceni et cum locu Sumonensi. Ed. F.K. Dörner, adivvante, M.-B. Stritzky, 1978.

Eserin IV, 1, nr. 17 ; II, 1201 ; II, 566 ; II, 4262 ; IV, 1, nr. 5 ; IV, 1, nr. 3 ; IV, 1, nr. 13 ; IV, 1, nr. 14 ; IV, 1, nr. 59-60 ve 79 ; IV, I, nr. 43. numaralı yazıtları Bithynia hakkında önemli bilgiler vermektedir.

EA: *Epigraphica Anatolica*. 1983 yılından itibaren yılda iki kez yayınlanmakta olan dergi. Anadolu'nun epigrafya, tarihi coğrafya, eskiçağ tarihi ve nümismatiğine ilişkin makaleleri kapsamaktadır.

araştırmaları sonucu tespit edilen prehistorik yerleşmelerde (bkz. Harita I) ele geçen malzeme kati sonuçlara varmada yetersiz kalmaktadır.

2.1.1. Fikirtepe Kültürü

Khalkedon'un (Kadıköy) 1,5 km. güney-batısında, Kalamış koyunda denize dökülen Kurbağalı Derenin arka kısmındaki düzlükte bulunan, kuzeydoğu Marmara Havzasında bugüne kadar tespit edilen ilk kültürdür.⁴ Fikirtepe kültürü, Marmara kıyı şeridi ile kıyıya hakim sırtlar üzerinde yer alan İç Erenköy, Fikirtepe, Pendik, Tuzla gibi yerleşme yerlerini içine almaktadır.⁵ Burada Türk Tarih Kurumu adına 1952 yılında Prof. Dr. Arif M. Mansel, Kurt Bittel ve Prof. Dr. Halet Çamlıbel tarafından kazılar yapılmıştır.⁶ Bu kazılarda kalkolitik yerleşme yerine ait zengin malzeme ele geçirilmiştir.⁷ Ele geçen malzemeye göre Fikirtepe ile Pendik'in Kaynarca mevkiindeki yerleşmelerde geleneksel avcı, balıkçı yaşamının olduğu tespit edilmiştir. Anadolu'da gelişen dörtgen planlı kerpiç evlerin yerine, Fikirtepe insanları geleneksel dallardan örülmüş çamur sıvalı yuvarlak kulübelerini bırakmamış; beslenmelerinin önemli bir bölümünü su ürünleri ve av ile karşılamış; sınırlı ölçüde çiftçilik yaparak, o dönem için "karma ekonomik model" olarak tanımlayabileceğimiz bir yaşam tarzı geliştirmiştir. Kullandıkları araç gerecin büyük çoğunluğunu oluşturan çakmaktaşı ve kemik aletler geleneksel yöntemlerle yapılmış ; buna karşılık Anadolu komşularından öğrendikleri çömlekçilikte kısa bir sürede özgün kap biçimleri ve bezekleri geliştirdikleri de görülmektedir.

⁴ Yakar, Jak, *The Later Prehistory of Anatolia The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*, I, BAR International Series, Oxford, 1985, s.77.

⁵ Özdoğan, Mehmet, "1984 Yılı Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları", *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1985, s. 410.

⁶ Erzen, Afif, "İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri", *Belleten*, c. XVIII, sayı: 70, Ankara, 1954, s. 131/132 ; Yakar, J., *a.g.e.*, s.237.

⁷ Kansu, Ş. Aziz, "Marmara Bölgesi ve Trakya'da Prehistorik İskan Tarihi Bakımından Araştırmalar (1959-1962)", *Belleten*, c. XXVII, sayı: 105-108, Ankara, 1963, s.661.

Fikirtepe’de hemen hiç madene rastlanmamıştır. Buna karşılık taştan ve kemikten yapılmış aletler bulunmuştur. Kemik eşyalar karakteristik bir durum göstermezler. Taştan oval ve dar sırtlı baltalar ve satırlar ele geçmiştir. Sap delikli baltalar hiç yoktur. Kazı sırasında bulunmuş olan hayvan kalıntılarının incelenmesi sayı bakımından av hayvanlarının evcil hayvanlardan daha fazla olduğu neticesini vermiştir.⁸

Kazılar esnasında bol miktarda seramik ele geçirilmiştir. Kaplar, elde imal edilmiştir. Çoğu tek renkli olup gri, kahverengi ve nadiren karınlı kaseler, boyunsuz ve dışarıya doğru yatık kenarlı çanaklar, kupa biçimli kaplar bilhassa hakimdir.

Bütün bu buluntularla Fikirtepe yerleşmesinin Troya I’den daha eski olduğunu kati şekilde ortaya konulmakta ve iskan yerinin en aşağı M.Ö. 4. binin sonu ile 3.binin başındaki döneme ait olduğu ileri sürülmektedir.⁹ Fikirtepe’de elde edilen bu buluntular kuzeybatı Anadolu’da Truva I’den daha eski M.Ö. 4.bine çıkan en eski mahalli bir kültürün varlığını ortaya koymuştur. Bittel, Fikirtepe kültürünü Erken Troya I ile aynı periyoda tarihlemektedir.¹⁰ Fakat özellikle son yıllarda yapılan Yarımburgaz ve Ilıpınar kazıları ve yeni yüzey araştırmaları bu görüşlerin yanlışlığını ortaya koymuştur. Yeni çalışmalar sonucunda Fikirtepe kültürünün M.Ö. 5 bin yıllarından daha eski olduğunu ve bölgenin M.Ö. 4. bin yıllarda yoğun olarak iskan edildiğini açıkça göstermiştir.¹¹ Burada ele geçirilen seramik gerek şekil gerekse süsleme bakımından Anadolu’da ve Doğu Avrupa’da şimdiye kadar bilinen hiçbir kültürle benzerlik göstermeyip tamamen kendine mahsus özellikler göstermektedir. Bu durum bu kültürü meydana getiren insanların da herhangi bir göçle buraya gelmemiş olduklarını izah eder. Ancak Yalova buluntularıyla¹² uzak da olsa bir benzerliğin bulunması bu kültürün kaynağını Avrupa’dan ziyade Anadolu’da aramak gerektiğini işaret etmektedir. Fakat bu konudaki tartışmalar bir sonuca ulaşamamıştır. Melaart ve French, Fikirtepe buluntuları

⁸ Erzen, A., *a.g.m.*, s.133.

⁹ Erzen, A., *a.g.m.*, s.133.

¹⁰ Yakar, Jak, *a.g.e.*, s.79.

¹¹ Özdoğan, Mehmet, “Marmara Bölgesi – Balkanlar – Orta Anadolu Arasındaki Kronoloji Sorununa Yeni Bir Yaklaşım”, *XI. Türk Tarih Kongresi*, c. I. Ankara, 1994, s.74.

¹² Erzen, A., *a.g.m.*, s.134.

ile Hacılar VI buluntuları arasında bir benzerlik arayarak Fikirtepe Kültürü'nün Geç Neolitik / Erken Kalkolitik döneme tarihlenebileceğini ileri sürmüşlerdir.¹³ Jak Yakar İkiztepe Erken Bronz I seramikleriyle Fikirtepe Seramikleri arasındaki benzerliklerden yola çıkarak Bittel'in tezini Melaart ve French'in ileri sürdükleri tezden daha gerçekçi bulduğunu belirtmiştir.¹⁴ Schachermayer de Hacılar VI.'nın çanak şekilleriyle Fikirtepe seramiği arasındaki ilişkiden yola çıkarak bu iki prehistorik kültürün çağdaş olabileceklerini veya Fikirtepe'nin Hacılar VI.'dan daha geç olabileceğini ileri sürmüştür.¹⁵ Bu görüşe göre Fikirtepe Kültürü Geç Kalkolitik döneme tarihlenmektedir. Bununla birlikte özellikle son zamanlarda M. Özdoğan¹⁶ tarafından arkeolojik malzemeler üzerinde yapılan çalışmalar Fikirtepe Kültürü toplumu ile Doğu Avrupa Neolitik toplumları arasındaki benzerlikleri ortaya çıkarmıştır. Özdoğan bu çalışmaları sonucunda Fikirtepe Kültürünü Geç Neolitik döneme tarihlemektedir.

Fikirtepe kazılarına katılmış olan Kurt Bittel kuzeybatı Anadolu'da M.Ö. 4. binyıla ait bu medeniyetin Marmara denizinin ve İstanbul Boğazının doğusunda ve belki de bunun batısında Trakya arazisinde mekan bakımından yayılışını ispat etmek gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁷ Fakat şu anda elimizdeki buluntular, Bithynia'yı ve hatta Trakya'nın da geniş bir kısmını içine alan bir medeniyetten bahsetmemize izin verecek boyutta değildir.

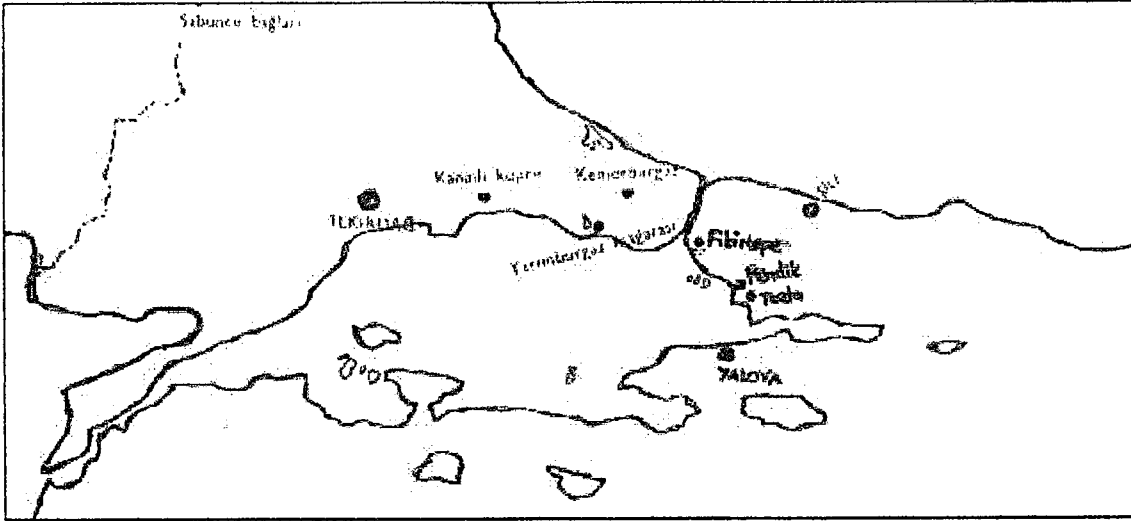
¹³ Yakar, Jak, *a.g.e.*, s.79.

¹⁴ Yakar, Jak, *a.g.e.*, s.79.

¹⁵ Schachermayer, F., "Forschungsbericht über die Ausgrabungen und Neufunde zur ägäischen Frühzeit 1957-1960", *Archäologischer Anzeiger*, 1962, s.319 ; krş. Yakar, Jak, *a.g.e.*, s. 79-80.

¹⁶ Özdoğan, Mehmet, "1983 Yılı Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları", *II. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İzmir, 1984, s.221 vd.

¹⁷ Bittel, Kurt, "Fikirtepe Kazısı", *I. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1960, s. 29.

Harita II: Türk Tarih Kurumu Trakya ve Marmara Bölgesi'nde yapılmış olan belli başlı gezi ve sondaj yerleri 1959-1962

2.1.2. Pendik Prehistorik Yerleşmesi

Pendik ilçesinin yaklaşık 1,5 km. doğusundadır.¹⁸ Bugünkü kıyı çizgisinden 50 metre içeride kuzey-güney doğrultusunda uzun-oval, alçak ve yayvan bir tepedir. Yerleşmede İstanbul Üniversitesi Prehistorya bölümü tarafından ilki 1961 yılında olmak üzere sırasıyla 1981 ve 1992 yıllarında sondaj ve kurtarma kazıları yapılmıştır. Geç Neolitik-Erken Kalkolitik çağa tarihlenen yerleşmede; çanak, çömlek ile taş, kemik ve pişmiş topraktan çok sayıda taşınabilir kültür belgesi açığa çıkarılmıştır. Yapılarda temelde taş malzeme kullanılmış, pişirilmiş tuğlaya rastlanmamıştır. Ev yapımında daha çok ahşap malzeme kullanılmış olup, kazı yerinde ele geçen yanık ağaç kalıntıları bunu ispat etmektedir. Malzemenin yetersiz olması evlerin tüm planını yapmaya imkan vermemiştir.

Ölen kişilerin kulübelerin içine veya yakınına gömüldükleri görülmüştür. Yerleşmede biri dışında hoker (bacakları karna çekili) durumda gömülmüş 30 insan iskeleti açığa çıkarılmıştır. Pendik prehistorik yerleşme yerinin önemi Fikirtepe ile

¹⁸ Yakar, J., *a.g.e.*, s. 237.

çağdaş ikinci bir yerleşme yeri olmasıdır.¹⁹ Pendik prehistorik yerleşmesi de Fikirtepe gibi M.Ö. 5. bine tarihlendirilmektedir.²⁰

(M.Ö.2000) Erken Bronz III	Hanedanlıkların Ortaya Çıkması	İnegöl Seramiği / Kırmızı Boyalı seramik (Troia III-V / VI ile çağdaştır).
Erken Bronz II	Erken Şehir	Yenişehir Seramiği (Troia II ile çağdaştır).
Erken Bronz I (M.Ö. 3000)	Öncül Şehirler	İznik Siyah parlak seramiği (Troia I ile çağdaştır).
GEÇ KALKOLİTİK (M.Ö. 4000)	Öncül Şehirler	Batı Anadolu Geç Kalkolitik ve Erken Bronz döneminin bölgesel versiyonları
ERKEN KALKOLİTİK (M.Ö. 5000)	Besin Üretimi	? Ara Devre (Yerleşim tespit edilememiş. Fikirtepe Kültüründen sonraki ara devre.) ?
GEÇ NEOLİTİK	Besin Üretimi	Fikirtepe Kültürü

Tablo I: M.Ö. 5000-M.Ö. 2000 arasında Marmara Bölgesi'nde prehistorik kültürler.

Buluntular yerleşmede esas olarak balıkçılık ve avcılık yapıldığına, bunun yanı sıra sınırlı bir çiftçilik de olduğuna işaret eder. Pendik Yerleşmesi, Marmara Bölgesi ve bu bölgenin Anadolu ve Trakya ile olan ilişkileri bakımından büyük önem taşır ve boğazlara yakın ve halen korunmuş durumda bilinen başka bir yerleşmenin olmaması önemini daha da arttırmıştır. Güneydoğu Avrupa'nın Bronz Çağı seramiği burada ele geçen seramiklerle büyük benzerlikler göstermekte ve Kuzeybatı Anadolu kökenli

¹⁹ Kansu, Ş. Aziz, *a.g.m.*, s.662.

²⁰ Yakar, J., *a.g.e.*, s. 240. ; Ş. A. Kansu'ya göre Pendik prehistorik yerleşme yerinin tarihi M.Ö. IV. Binden M.Ö. III. Bine geçiş safhasına rastlamaktadır. (Kansu, Ş. A., *a.g.m.*, s. 661).

olarak tanımlanmaktadır.²¹ Neticede Marmara yöreleri ile Thrakia bölgesi insanları daha eski dönemde de karşılıklı birbirlerinin topraklarına göç etmişlerdir.²² Pendik yerleşmesi de Fikirtepe gibi M.Ö. 5. bine tarihlenmektedir.²³

2.1.3. İznik Havzası Prehistorik Höyükler

İznik Havzası'nda M.Ö. 5.000 yıllarına kadar inen höyükler bulunmaktadır.²⁴ Bu höyüklerin çoğunda kazı çalışması yapılmamıştır. İznik-Yenişehir bölgesinde K. Bittel, K. Kökten, J. Melaart, C. Cullberk ve D. French tarafından araştırmalar yapılmıştır.²⁵ Höyüklerde yapılan yüzey araştırmaları sonucunda ele geçirilen arkeolojik buluntuların incelenmesi sonucunda bazı tespitler yapılmıştır. Bu höyükler şunlardır :

Ilıpınar Höyüğü : Ilıpınar Höyüğü'nde²⁶ Hollanda Arkeoloji Enstitüsü adına J. Roodenberg tarafından 1987'de kazı çalışmaları başlanmıştır. Burada yapılan kazılarda üstüste 5-6 yerleşim alanı belirlenmiştir. Kazılar sonucunda bölgedeki ilk yerleşmelerin M.Ö. 5.500 yıllarına kadar gittiği anlaşılmıştır.²⁷ Carbon 14 metodu kullanılarak höyüğün X-VIII'inci katmanları M.Ö. 5200-4800 yılları arasına tarihlenmiştir.²⁸ Evlerin yapımında kepiç kullanılmıştır. Bu kerpiç, sulu çamurun kesilmiş saman ve gübre ile karıştırılıp kalıplarda kurutulmasıyla elde edilmiştir. Kerpicin kullanılması

²¹ Akurgal, Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları 67, 5. Basım, Ankara, 1998, s. 192.

²² Akurgal, Ekrem, *a.g.e.*, s. 192.

²³ Yakar, J., *a.g.e.*, s.240.

²⁴ Kayan, İlhan, "Arkeolojik Jeomorfoloji Açısından Yenişehir ve İznik Havzalarının Çevre Özellikleri", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara, 1987, s. 211.

²⁵ Özdoğan, Mehmet, "1984 Yılı Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları", *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1985, s. 412.

²⁶ Ilıpınar Höyüğü İznik Havzası'nda gölün yaklaşık 1.5 km. batısında Orhangazi ilçesi sınırları içerisindedir. (Yakar, J., *a.g.e.*, s.240.)

²⁷ Roodenberg, Jacop, "Ilıpınar Höyük Üçüncü Dönem Kazı Sonuçları (1989)", *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 1990, s.105.

²⁸ Roodenberg, J., "Ilıpınar Excavations 1995", *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 1997, s. 49.

daha konforlu evlerin yapılmasına olanak vermiş ve iki katlı evlerin yapımı dahi mümkün olmuştur.²⁹ VIII. tabakada dallardan örülmüş çamur sıvalı evler görülür. VIII. ve VII. katmanlardaki seramikler arasında çok az farklılıklar vardır.³⁰ Fikirtepe türü çanak çömleğe oldukça yaygın olarak rastlanmaktadır.³¹ M.Ö. V. binyılın ikinci yarısında Ilıpınar'da yaşayanlar bilinmeyen bir nedenle buradan ayrılmışlar ve kısa bir süre sonra başka topluluklar gelip buraya yerleşmişlerdir. Yeni gelenlerin beraberinde getirdikleri boynuzdan yapılmış yeni aletler ve yivli süslerle dekore edilmiş çömlek tipi bunların Doğu Balkanlardaki Neolitik kültürle bağlantılı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.³²

Hacılar-tepe Höyüğü: Ilıpınar Höyük'ün hemen doğusunda taş devrinden kalma bir yerleşim alanı olduğu tespit edilen Hacılar-tepe Höyüğü vardır. Burası ufak bir yerleşim yeridir ve Rodenberg'e göre Ilıpınar yerleşmesinin sınırları içerisindedir. Hacılar-tepe M.Ö. III. Binyıla tarihlenmektedir (M.Ö. 3000-2700).³³

Tepecik Höyük: İznik havzasında tespit edilen bir başka prehistorik yerleşme yeri olan Tepecik Höyüğü, Orhangazi-İznik yolunun Yeniköy mevkiinde, 150 metre çapında, 6 metre yüksekliğindedir. Burada herhangi bir arkeolojik kazı yapılmamıştır.

İznik Gölü'nün doğusunda da dört önemli höyük tespit edilmiştir: Çakırca Höyük, Karadin Höyük, Çilekli Höyü ve Üyücek Höyük.³⁴ Bu höyüklerde yapılan araştırmalar prehistorik devirlerde İznik Havzası'nın yoğun bir iskana sahne olduğunu göstermektedir.³⁵

²⁹ Roodenberg, J., "Ilıpınar Kazıları, 1998 Sezonu", 21. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, cilt I., Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 2000, s. 129.

³⁰ Yakar, J., *a.g.e.*, s. 241.

³¹ Özdoğan, Mehmet, *a.g.m.*, s. 414.

³² Roodenberg, J., *a.g.m.*, s. 130.

³³ Roodenberg, J., "Ilıpınar Excavations 1995", *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 1997, s.51.

³⁴ French, David, "Prehistoric Sites in northwest Anatolia I : The İznik area", *Anatolian Studies*, c. XVII, 1967, s. 50 vd.

³⁵ Yalman, Bedri, "İznik ve Çevresinde Belirlenen Eski Eser Tahribatları ve Öneri Koruma Tedbirleri", *DTCFD*, sayı: 369'dan ayırbasım, Ankara, 1993, s. 461.

Çakırca Höyük: İznik'in 5 km. kuzeybatısında Orhangazi karayolunun güneyindedir. Çevresi 200 m., yüksekliği 9 m.'dir. Höyükte herhangi bir arkeolojik kazı yapılmamıştır. Höyük yüzeyinde bulunan arkeolojik kalıntılar Troia III ve V ile Beyce Sultan XII ve VI'da rastlananlarla büyük benzerlikler göstermektedir. M.Ö. 2300 yıllarına tarihlenen bu seramikler çarkta yapılmıştır. Renkleri kırmızı, mat kırmızı ve kahverengidir. Höyükte M.Ö. 1900-1700 yılları arasındaki Orta Bronz Çağına ait seramik parçalarına da rastlanmaktadır. Höyük ayrıca M.Ö. 1200 yıllarına kadar uzanan Geç Bronz Çağı seramik buluntuları da vermektedir.³⁶

Karadin Höyük: İznik'in doğusunda İznik-Mekece karayolunun 13. km.'sinden 2 km. içeridedir. Höyüğün çevresi 150 m., yüksekliği ise 8 m.'dir. Höyükte çokça rastlanan seramikler el yapımıdır. Siyah ve gri renk hakimdir. Yüzeyleri cilalıdır. Bu seramiklerin Troia II ile Troia IV-V arasında irtibat sağladıkları düşünülebilir. Troia III-V ve Beyce Sultan VI-XIII tabakalarında rastlanan Batı Anadolu'ya özgü ve yaygın şekilde yörede bulunan Erken Bronz Çağı (M.Ö. 2200-1900) yılları seramiklerine bu höyükte de rastlamaktayız.³⁷

Höyükteki M.Ö. 1900-1700 yıllarına ait yerleşim tabakasından arta kalan gri kaplara ait seramik parçaları Troia V-VI ile çağdaştır. Çarkta yapılmış olan seramiklerin iç kısımları gri, dış yüzeyleri veya mat gridir.³⁸

Çilekli Höyük: İznik ilçesinin 4 km. doğusunda, İznik-Mekece karayolunun güneyindedir. Höyüğün yüksekliği 5 m., çevresi 5 m.'dir. Yüzey araştırmaları sonucunda ele geçirilen kap şekilleri; gaga ağızlı testiler, dışa dönük eğik kenarlı kaseler ile çok az sayıdaki depasları içerir. Troia I ile çağdaştır.

Bu höyükte rastlanan diğer tür seramikler Troia II ile tarihlenmektedir. M.Ö. 2200-1900 yıllarına tarihlenen Erken Bronz çağı örneklerine de sıkça rastlanır. Ayrıca

³⁶ Yalman, Bedri, *İznik (Nikaia)*, Üniform Matbaacılık, İstanbul, 2000, s. 44-45.

³⁷ Özdoğan, Mehmet, *a.g.m.*, s. 415.

³⁸ Yalman, B., *a.g.e.*, s. 45-47.

M.Ö. 1900-1700 yıllarındaki Orta Bronz Çağa ait seramikler de bu höyükte bulunmuştur. Bu seramikler çarkta yapılmıştır.³⁹

Üyücek Höyük: İznik-Yenişehir yolunun batısında, ilçenin 1 km. güneyinde gölün doğusundadır. Çevresi 100 m., yüksekliği 3 m.'dir. Höyükte bulunan Troia II ile çağdaş ve bir kısmı ile Troia IV-V. arasındaki geçişi sağlayan seramik buluntularının dış renkleri siyah ve gri, üzeri cilalıdır. Ele geçen seramik parçalarına göre kap formları küp, kase ve testidir. M.Ö. 2200-1900 yıllarına tarihlenen seramikler yüzeyde bulunmuştur. Troia III-V. ve Beyce Sultan VI-XIII tabakaları ile çağdaş olan bu seramikler kase şeklindedir. Höyükte bulunan seramik parçaları M.Ö. 1900-1700 yıllarına ait bir yerleşim tabakasının bulunduğuna işaret etmektedir. Troia V-VI. ile çağdaştır.⁴⁰ Bu höyükte Fikirtepe malı olduğu ileri sürülen, açık kahverengi üzerine kırmızı boya bezemeli bir parça vardır.⁴¹

İnegöl civarında da iki höyük tespit edilmiştir. Bunlardan Cumatepe Höyüğü bugün kent ortasında kalmıştır. Doğutepe Höyüğü ise İnegöl'ün 3 km. doğusunda bulunmaktadır. Yenişehir civarındaki Babasultan Höyüğü 150 m. Çapında, 6 m. yüksekliğindedir. Bursa'ya 7 km. uzaklığında olan Demirtaş Höyüğü ise 90 m. çapında 6 m. yüksekliğindedir.

İznik Havzasındaki höyüklerin bu kadar yoğun olması bölgedeki yoğun yerleşmeye işaret etmektedir. Fakat bu höyüklerin büyük kısmında herhangi bir arkeolojik kazı çalışması yapılmamıştır. Elde edilen bilgiler yüzey araştırmalarına dayanmaktadır. Bu höyüklerde gelecekte yapılacak kazılar şüphesiz bölgenin prehistoryası hakkında önemli bilgiler verecektir.

³⁹ Yalman, B., *a.g.e.*, s. 47-48.

⁴⁰ Yalman, B., *a.g.e.*, s. 49.

⁴¹ Özdoğan, Mehmet, *a.g.m.*, s. 414.

2.1.4. Bilecik Havzası

Demircihöyük: Bilecik'e bağlı Çukurhisar kasabasının Poyra köyünün 7,5 km. kuzeybatısındadır. Höyüğün çapı 80 m., yüksekliği 7 m.'dir. Höyük ovanın tam ortasında bulunmaktadır. Burada 1937 yılında K. Bittel başkanlığında yapılan kazılarda bol miktarda seramik ele geçmiştir. Kaplar çoğu kez muntazam bitki artığı katkılı hamurdan yapılmıştır. K. Bittel burasını M.Ö. III.-IV. bin arasına tarihlemektedir.

Bozöyük: Demircihöyük'ün kuzeybatısındadır. Burada ele geçen seramik parçaları Demircihöyük buluntularıyla büyük benzerlik göstermektedir. Bu yüzden araştırmacılar Bozöyük'ün Demircihöyük ile aynı kültüre sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir. Burada Korte tarafından yüzey araştırmaları yapılmıştır. K. Bittel'e göre burası Demircihöyük ile çağdaş olup M.Ö. IV. bine tarihlenmektedir.

2.2. M.Ö. II. ve I. Binde Bithynia

Batı Anadolu'nun kuzey bölümlerinde M.Ö. 2. binyıla tarihlenebilecek arkeolojik malzeme görülmez. M.Ö. I. binyılda Troas, Mysia, Bithynia, Paphlagonia diye adlandırılan bölgelerde, yani kuzey-batı Anadolu'da böylesi kesinlikle yoktur.⁴² Fakat kuzey-kuzeybatı Anadolu (Doğu Mysia, Bithynia) yöresinin en eski çağlardan beri, hatta güçlü olasılıkla M.Ö. II. binyılın son yüzyıllarında Thrak kökenli halkların yurdu olduğu biliniyor. Bu halklar M.Ö. 1200.yıllarında Ege Göçleriyle Anadolu'ya gelen Phryg'ler ve diğer Thrak kavimleridir.⁴³ Phrygler, Makedonya ve Trakya'dan boğazlar yoluyla Anadolu'ya geçmişlerdir.⁴⁴ Hint-Avrupai dil ailesine mensup olan Phryg'ler eski Anadolu kültürünün oluşumunda önemli rol oynamışlardır.⁴⁵ Phryg

⁴² Bilge Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1994, s.63.

⁴³ A. Müfid Mansel, "Ege Tarihinde Akalar Meselesi", *II. Türk Tarih Kongresi (20-25 Eylül 1937)*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s. 209.

⁴⁴ Çapar, Ömer, "Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri", *DTCFD*, c: XXXI, sayı: 1-2, Ankara, 1987, s. 44.

⁴⁵ Çapar, Ömer, *a.g.m.*, s. 43.

göçleri ani bir akın şeklinde olmamış, uzun yıllar devam etmiştir.⁴⁶ Bir Phryg kabilesi olan Mygdon'lar Sangarius nehrinin son kıvrımına yakın, Nikaia yakınındaki Askania Gölü etrafında yaşamışlardır. Ve bu alan Phryg'lerin Anadolu'daki en eski yerleşim alanı olarak belirtilebilir.⁴⁷ Öte yandan diğer bir Thrak kavmi olan Mysia'lılar Troad ve Propontis'i (Marmara) işgal etmişlerdir.⁴⁸ Bu süreçte de M.Ö. VIII. yüzyıla kadar Anadolu tam bir kaos içinde kalmıştır. Yani bu devre ait ne küçük bir sanat yapıtı ne de bir tek satır yazılı belge vardır.⁴⁹

Bu durumda Phryg'ler ve diğer Thrak kavimleri bu süreçte Bithynia bölgesinde uzun süre etkinliklerini sürdürmüşler hatta Orta Anadolu da bu Phryg istilasından nasibini almıştır.⁵⁰ Luvi kültürünün herhangi bir dönemde bu bölgede egemen bulunduğunun hiçbir belirtisi ile karşılaşmıyoruz.⁵¹ Luvi dilinden gelmiş olabilecek adlar yalnız güneybatı Anadolu'ya yakın konumdaki Afyon ilinde karşımıza çıkıyor. Buna karşılık bölgenin kuzeybatı bölümünde Bithynia'ya yakın olan yörelerde Luvi diline yakın adları pek az görüyoruz. Tersine Thrak kökenli Kotiaieion gibi adların sayısı artmaktadır.⁵²

2.3. Grek Arkaik Dönemi (M.Ö. VII-VI. yüzyıllar)

Bithynia Grek kolonizasyonu döneminde Grekler tarafından yoğun bir şekilde kolonize edilmiştir.⁵³ M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren Miletos'lular⁵⁴ bölgede geniş kapsamlı

⁴⁶ A. Erzen, *a.g.m.*, s.136.

⁴⁷ Çapar, Ömer, *a.g.m.*, s. 45.

⁴⁸ Çapar, Ö., *a.g.m.*, s. 45.

⁴⁹ Çapar, Ömer, "Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı", *DTCFD*, c: XXIX, sayı: 1-4, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1979, s. 188.

⁵⁰ Çapar, Ömer, *a.g.m.*, s. 188.

⁵¹ Umar B., *a.g.e.*, s.86.

⁵² Umar, B., *a.g.e.*, s.89.

⁵³ Herodotos, *Historia*, VII, 75, çev: M. Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

⁵⁴ Strabon, *Geographika*, XIV, I, 6, çev: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1993.

kolonizasyon faaliyetine başlamış bunu Megara'lı ve Phokia'lının yaptığı kolonizasyonlar izlemiştir.⁵⁵

Dor Göçleri sırasında Grek kavimleri Marmara'nın kuzey sahillerinde Astakus (Başiskele), varlığı sikkelerden bilinen Olbia (Eski İzmit) ve Kios(Gemlik) gibi kentler kurmuşlardır. Bithynialılar ise, yeni gelen kavimlere karışmadan, kendi kültür ve tarihlerini koruyarak yaşantılarını sürdürmüşlerdir.⁵⁶

Megaralılar, Bithynia'nın Marmara sahillerinde Astakus ve Khalkedon kolonilerini kurmuşlardır. Grek'lerin öncelikli amaçları buralara yerleşmekti. Bununla birlikte kolonilerin stratejik konumunu da göz önünde bulundurmak zorundaydılar. Eldeki bulgular kolonilerin kurulma tarihi olarak M.Ö. 660 yılını vermektedir. Fakat burada 7. yüzyılın sonundan daha erken tarihli bir şey bulunamamıştır. Sonuçta bu bölgede M.Ö. 700 tarihinden önce bir Megara kolonizasyonunun olduğu kabul edilemez.⁵⁷ Ayrıca Trakya ve Küçük Asya sahilleri boyunca süregelen Grek kolonizasyonunun genel şablonu bizi Marmara'daki ve dolayısıyla Bithynia'nın Marmara sahillerindeki Grek kolonizasyonunu M.Ö. 7. yüzyıldan daha önceye götürmez. Eldeki arkeolojik kanıtlar da son derece kıttır⁵⁸. Bu bölgede ileriki yıllarda yapılacak kazılar bu soruna çözüm bulabilecektir.

2.4. Bithynia'lıların Anadolu'ya Geliş ve Bithynia Bölgesine Yerleşme Süreci

M.Ö. 1200 sıralarında Troia kenti düşünce yüzyıllardan beri Kuzeybatı Anadolu'ya göz dikmiş bulunan Güneydoğu Avrupa kavimleri, bu arada Muşkiler, Brygler yani Phrygler, Mys ve Mygdon gibi kavimler büyük dalgalar halinde

⁵⁵ Boardman, John, *The Greek Overseas (Their Early Colonies and Trade)*, Themes and Hudson, London, 1988, s. 243.

⁵⁶Tunay, Mehmet, "Yalova'nın Tarih ve Arkeolojisi", *IX. Türk Tarih Kongresi (Ankara 21-25 Eylül 1981)*, c. I, Ankara, 1986, s.507.

⁵⁷ Boardman, John, *a.g.e.*, s. 242.

⁵⁸ Boardman, John, *a.g.e.*, s.242.

Anadolu'ya akın etmeye başlamışlardır.⁵⁹ Strabon da Phrygialılar, Mysialılar ve daha sonra Lydialılar'ın Troia'nın alınmasından sonra buralarda egemen olduklarını belirtmektedir.⁶⁰ Fakat İlias'a göre⁶¹ Phrygler ve Thraklar Troia savaşı öncesinde Sakarya bölgesinde oturuyorlardı.⁶² Ancak bu görüş tarihçiler arasında pek kabul görmemiştir. Bithynia'nın Mysialılar tarafından iskan edildiği ilk defa Kardanyalı Skylaks tarafından kanıtlanmıştır. Skylaks Askania gölünün etrafında Phrygialılar ve Mysialıların yaşadığını söyler.⁶³ Neticede "Mysialı" diyebileceğimiz Balkan kavmi uzun süre Kuzeybatı Anadolu'da yaşamıştır.⁶⁴ Fakat burada dikkat etmemiz gereken nokta Mys'lerin Askania Gölü kenarında, İznik Körfezi ile Gemlik Körfezi arasındaki Arganthonius yarımadasında yaşamış olduklarıdır. Şu halde Mys'ler yukarıda belirttiğimiz asıl Bithynia toprakları içerisinde hiçbir zaman yaşamamışlardır.⁶⁵

Bithyn'lerin göçünden önce Bithynia adı verilen bölgede hangi halkların yaşadığı meselesinin açıklığa kavuşturulması konumuzun daha iyi anlaşılmasına yardım edecektir. Argonautlar⁶⁶ Kolkhis'e yaptıkları seferde Bosporus kenarında Bithyn'lere değil Bebryk'lere rastlamışlardır. Diğer kaynaklarda da Bebryk'ler genellikle Bithyn'lerin öncüleri olarak kabul edilmektedirler. Hatta Bithynia yarımadasının o zamanlar Bebrykia ismini taşıdığı birçok araştırmacı tarafından ileri sürülmüştür.⁶⁷

M.Ö. 1200'lerden önce bölgede hangi kavimlerin yaşadığını tespit konusunda elimizde yeterli materyal bulunmamaktadır. Yalnız bölgedeki Arganthonius, Libyssa

⁵⁹ Akurgal, Ekrem, *a.g.e.*, s. 192.

⁶⁰ Strabon, *Geographika*, XII, IV, 6, çev: Adnan Pekman, *Antik Anadolu Coğrafyası*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1993.

⁶¹ İlias, II, 863 ; 845.

⁶² Akurgal, Ekrem, *a.g.e.*, s. 191.

⁶³ Strabon, XII, IV, 8.

⁶⁴ Akurgal, Ekrem, *a.g.e.*, s. 192.

⁶⁵ Kansu, Ş. Aziz, "Bitinya'da Prehistorya Araştırmaları", *Atatürk Konferansları*, c. II, Ankara, 1970, s. 115.

⁶⁶ Argonautlar: Grek mitolojisinde bir gemi ile sefere çıkıp kahramanlıklar gösteren gemiciler.

⁶⁷ Bosch, E., "Bithynia Tetkikleri", *Belleten*, c. X, sayı: 37, 1946, s. 42.

vb. gibi “nt” ve “ss” takılarının yer aldığı yer isimleri Asianik kavimlerin yarattığı⁶⁸ farklı bir kültüre işaret etmektedir.⁶⁹

Bithynialılardan önce bölgede Bebryk’ler oturmuştur. Sonra da Mys’ler gelmiştir. Bithynler Thrak tarzı bir hayat sürdürdüklerinden çoğu kez Asya Thrakları olarak anılmışlardır. Bu Thrak halkı Asya’ya geçtikten sonra Bithynia’lılar adını almıştır.⁷⁰ Herodotos’a göre bunlar eskiden Strymon⁷¹ kıyılarında oturdukları için ve Strymonia’lılar adını taşıyorlarmış.⁷²

Bebryk ismi Phryg isminin aynıdır. Başka bir deyişle Bebryk’ler M.Ö. XII. asırda Küçük Asya’ya göç eden Phryg’lerin son kalıntılarıdır. Böylece biz M.Ö. 1150’den M.Ö. 700-M.Ö. 650’de Kimmer’lerin Anadolu’nun batı kıyılarına kadar geldiği 500 yıllık zaman içinde Bithynia’da bir Phryg kavminin oturduğunu kabul edebiliriz. Arrianos Bithyn’lerin bu olaylar sırasında kuzeybatı Anadolu’ya geldiklerini belirtmiştir. Bithyn göçünü Troia savaşından önceye tarihleyen görüş Herodotos’a⁷³ dayanarak Bithyn’lerin doğudan gelen Tевker’ler⁷⁴ ve Mysia’lılar tarafından Thrakia’dan kovulmuş olduklarını ileri sürmektedir. Fakat E. Bosch’a göre Bithyn göçünün Troia savaşından önce tarihlendirilmesinin hiçbir kıymeti yoktur, çünkü Bithynlerin doğudan gelen bu hücumlar sonucunda ancak batıya doğru çekilmeleri mümkündür.⁷⁵ Eusebios ise Bithynialıların göçünü M.Ö. X. yüzyıla yerleştirmiş fakat bu görüşünü herhangi bir kaynağa dayandırmaması nedeniyle bu tarih kabul görmemiştir. Sonuç olarak Bithynialıların M.Ö. VII. yüzyılın ikinci yarısında kuzeybatı Anadolu’ya göç ettikleri fikri kabul görmüştür.

⁶⁸ Mansel, A.M., *Trakya’nın Kültür Tarihi*, İstanbul, 1938, s. 22.

⁶⁹ Bosch, E., *a.g.m.*, s. 42.

⁷⁰ Herodotos., *Historia (Herodot Tarihi)*, VII, 75, çev: M. Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

⁷¹ Strymon bugünkü Struma (Karasu) ırmağıdır. Bu ırmak ilkeçağda Makedonya ile Trakya arasında sınır oluşturuyordu. (Mansel, A. M., *Trakya’nın Kültür Tarihi*, İstanbul, 1938, s. 2.).

⁷² Herodotos, VII, 75.

⁷³ Herodotos, VII, 20 ; V, 13 ; V, 122.

⁷⁴ Tевker’ler eskidenberi Troas’da oturuyorlardı ve Avrupa’ya bir sefer yaptıkları bilinmektedir.

⁷⁵ Bosch, E., *a.g.m.*, s. 39.

Küçük Asya'nın çeşitli tarihi harita ve atlasları üzerinde Bithyn'lerin oturma yerleri değişik olarak gösterilmiştir.⁷⁶ Bunun en önemli sebebi ilkçağ tarihçi ve coğrafyacılarının bu mesele hakkında verdikleri bilgilerin birbirini tutmamasıdır.⁷⁷ Küçük Asya'nın eski coğrafyasını tetkik hususunda en önemli yazar, eserini M.S. 19 yılında yayınlamış olan Amaseia'lı Strabon'dur.

Bosch'a göre Bithyn kavminin Küçük Asya'da tespit edilebilen en eski oturma yerleri; Karadeniz, İstanbul Boğazı ve İzmit Körfezi tarafından çevrilen yarımada üzerinde idi. Doğuda bunlar Sakarya'ya kadar uzanıyordu. Bithynler daha sonra siyasi sınırlarını güney, güneydoğuya genişletecek fakat etnik sınırlar hemen hiç değişmeyecektir.⁷⁸

M.Ö. V. ve M.Ö. IV. yüzyılda yaşamış antikçağ yazarlarının tamamı Bithyn'leri "Asya Thrakları" veya "Thrakia Bithyn'leri", ülkelerini de "Asya Thrakia'sı" veya "Thrakia Bithynia'sı" olarak adlandırmışlardır.⁷⁹

Bithyn'lerin Bithynce denilen Thrak kökenli bir dil kullandıkları tespit edilmiştir. Ancak Grek kolonilerinin etkisi ile, Bithynia halkı da yavaş yavaş Grek kültürünü benimsemiştir. Grek tanrıları yavaş yavaş Bithynia tanrılarının yerini almaya başlamıştır.⁸⁰

⁷⁶ Kansu, Ş. Aziz, *a.g.m.*, s. 113.

⁷⁷ Kansu, Ş. Aziz, *a.g.m.*, s. 113.

⁷⁸ Kansu, Ş. Aziz, *a.g.m.*, s. 113.

⁷⁹ Arrianos, *Anabasis*, I, 29, 5, çev: Hayrettin Örs, İstanbul, 1945 ; Herodotos, I, 28 ; III, 90 ; Thukydides, *Peloponnesos'lularla Atina'lıların Savaşı*, IV, 75, çev: Halil Demircioğlu, Ankara Üniversitesi DTCF yayınlarından, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972 ; Diodoros Sicilius, *Bibliothèque Historique*, XIV, 38, ed. C.H. Oldfather, London, 1963, (The Loeb Classical Library) ; Xenophon, *Hellenika*, I, III, 2 ; III, II, 2 , çev: Suat Sinanoğlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999 ; Xenophon, *Anabasis*, VI, II, 17-19 ; VI, IV, 1-2, çev: Tanju Gökçöl, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1985.

⁸⁰ Mansel, A.M., *Yalova ve Civarı*, İstanbul, 1936, s. 4.

Bithynialılardan önce ise bölgede Bebryk, doğuda ise Mygdon dili konuşulmaktaydı. Bithyn dilinden hiçbir yazıt bulunamamıştır. Bithynia Krallığı devrine ait yazıt ve sikkelerin tümünde Grekçe ve son devirde Latince kullanıldığı görülmektedir. Kral adlarından da Zipoites ve Ziealas Bithynce, Prusias'ın ise Bithynce olduğu kuşkuludur. Diğer kral adlarının tümü Grekçedir. Yer adlarında ise; Bithynion, Prusa, Tataion, Dadastana, Dableis, Amastris, Astakos, Kalpe ve Billaaios'un Bithynce olduğu sanılmaktadır.

2.5. Lydia'lılar ve Persler Zamanında Bithynia'daki Siyasi Gelişmeler

Phrygia'lıların Troia savaşına Bithynia'daki Askania (İznik gölü) civarındaki yurtlarından gelerek katıldıklarını antik kaynaklardan⁸¹ öğreniyoruz. Daha sonra Phryg devleti Kimmer akınlarıyla zayıflayarak Lydialıların eline geçmiştir.⁸² Böylece Bithynia da dahil olmak üzere Halys Irmağının (Kızılırmak) batısındaki ulusların Kilikia ve Lykia dışında hepsi Lydia kralı Kroisos'un egemenliği altına girmişlerdir (M.Ö.VI. yüzyıl). Herodotos bu ulusları şöyle sıralamaktadır : Lydia'lılar, Phrygia'lılar, Mysia'lılar, Mariandyn'ler, Khalyb'ler, Paphlagonia'lılar, Thrak'lar, Thyn'ler, Bithynia'lılar ve Kar'lar, İon'lar, Dor'lar, Aiol'lar, Pamphylia'lılar.⁸³ Herodot bu kavimler arasında Bithynia'lıları da saymakta fakat daha ayrıntılı bilgi vermemektedir. Ama Herodotos'tan şunu kesinlikle öğreniyoruz ki Bithynia önce Phryg'lerin ve daha sonra Kimmerlerin 80 yıl süreyle Küçük Asya'yı dehşete boğan istilaları sonucunda Phryg devletinin yıkılmasıyla⁸⁴ Kroisos zamanında Lydia egemenliğine girmiştir.⁸⁵

⁸¹ Homeros, *Iliada*, II, 862-863.

⁸² Rohde, G., "Roma ve Anadolu İlahesi", *II. Türk Tarih Kongresi (20-25 Eylül 1937)*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s. 232 ; Çapar, Ömer, "Anadolu'da Kybele Tapınımı", *DTCFD*, c:XXIX, sayı: 1-4, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1979, s. 195.

⁸³ Herodotos, I, 28.

⁸⁴ Çapar, Ömer, "Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri", *DTCFD*, c: XXXI, sayı: 1-2, Ankara, 1987, s. 54.

⁸⁵ Herodotos, I, 28 ; I, 29.

Pers kralı Kyros II.'nin (M.Ö. 559-528)⁸⁶ Lidya kralı Kroisos'u yenmesinden sonra (M.Ö.546)⁸⁷ Halys ırmağından denize (Ege denizi) kadar olan yerler Perslerin eline geçmiştir.⁸⁸ Küçük Asya'nın diğer bölgeleri gibi Bithynialılar da Perslerin egemenliğine girmişler ve onlara vergi vermeye başlamışlardır.⁸⁹ Pers hakimiyeti altındaki Bithynia hakkındaki bilgilerimiz çok azdır. Bu bölge halkının Pers Akhaimenid büyük krallarıyla olan ilişkilerini kesin olarak belirtmek çok zordur. Herodotos, Bithynia'da yaşayan halklardan bazılarını Pers Krallığına vergi veren kavimler arasında saymaktadır.⁹⁰ Fakat Bithynia'nın her tarafındaki halkın bu durumda olduklarını kesin olarak söyleyemiyoruz.

Özellikle Grek kolonilerinin Perslerle ve Bithynia'lılarla olan ilişkileri pek de iyi sayılmazdı. Çünkü bu Grek şehirleri bağımsızdı ve Bithynia'lılara karşı düşmanca bir tutum sergilemekteydiler.⁹¹ Bithynia'da Propontis (Marmara denizi) kıyısında Khalkedon ve Astakus (Megara kolonisi), Olbia (kurucusu bilinmemekte), Kios ve Myrlea (Miletus ve Colophon kolonileri) gibi Grek kolonileri bulunmaktaydı.⁹² Bu koloniler arasında yalnızca Khalkedon'un Bospororus (İstanbul Boğazı) üzerinden yapılan transit ticaretten kazandığı gelirler sayesinde Attik Vergi Listelerinde önemli miktarlarda ödeme yaptığını görüyoruz. Astakus'un Atina'nın Perslere karşı kurmuş olduğu Attik-Delos Deniz Birliğine girdiği, üzerlerindeki tasvirlerden M.Ö. 500-435

⁸⁶ Saberi, Ferhad, "Homepage", 3 Eylül, 1999, <<http://www.cs.mcgill.ca/~fsaber1/hierarchy/hierarchy.html>>, (19 Ocak 2001).

⁸⁷ Thukydides, *Peleponnesos'lularla Atina'luların Savaşı*, çev: Halil Demircioğlu, DTCF yayınları, Ankara, 1972, dip. 72 ; Saberi, Ferhad, "Homepage", 3 Eylül 1999, <<http://www.cs.mcgill.ca/~fsaber1/hierarchy/cyrusII/lydia.html>>, (19 Ocak 2001).

⁸⁸ Thukydides, I, 16.

⁸⁹ Günaltay, Şemseddin, *Yakın Şark IV, I. Bölüm (Perslerden Romalılara Kadar)*, Ankara, 1987, s. 182. ; Charles Texier, *Asia Minor (Bithynia)*, Haz:Raif Kaplanoğlu, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s.46.

⁹⁰ Herodotos, III, 90 : VII. 75.

⁹¹ Diodoros Siculus, XII, 82, 2. ; XIX, 60, 3.

⁹² Jones, A.H.M., *The Cities of the Roman Eastern Provinces*, Oxford University Press, London, 1971, s.148.

senelerine ait oldukları anlaşılan altı adet gümüş sikkeden anlaşılmaktadır.⁹³ Attik Vergi Listelerinden Astakus'un yıllık 9000 ödeme yaptığını öğreniyoruz. M.Ö. 450 yılında bu miktar önce 1000 drakhme'ye çıkmış olmakla birlikte M.Ö. 441 yılında Astakus'un ismine bu listelerde rastlamıyoruz. Adı geçen sikkeler bir belge olarak Astakus şehri hakkında bilgi vermektedir. Şehrin o zamanlar bağımsız bir Grek polisi olduğu bilinmektedir. Adı geçen bu sikkelerin basıldığı devirde Astakus şehrinin ismi "Attik Vergi Listeleri" nde görülmeğe başlamıştır.⁹⁴ Fakat gerek Astakus gerekse Kios ve Myrlea'nın verdiği vergi çok küçük miktardır. Olbia'nın ismine bu vergi listelerinde rastlanmaz.⁹⁵

Pers Kralı Darius I (M.Ö. 522-486) kuzeybatı Anadolu'yu üçüncü ve dokuzuncu satraplıklara bağlamıştır.⁹⁶ Daskyleon satraplığı⁹⁷, adını idare merkezi olan Propontis sahilindeki Daskyleon adlı şehirden almıştır ve Anadolu'nun kuzeybatısını sınırları içine almaktadır. Bithynialılar Perslerin üstünlüğünü kabul edip Daskyleon'daki Pers satraplarının sadık bir tebaası olarak kalmışlardır.⁹⁸

Bithynialılar, Pers Kralı Darius I'in oğlu ve selefi Xerxes zamanında hala (M.Ö.486-465)⁹⁹ Perslerin tebaası idiler, ve Xerxes'in muazzam ordularına asker sağlıyorlardı.¹⁰⁰ Fakat Artaxerxes I'in Pers krallığı sırasında (M.Ö.465-424) 435 senelerinde yerli bir prensin idaresi altında müstakil olarak yaşıyorlar ve komşuları olan Grek kolonilerine akınlar düzenliyorlardı.¹⁰¹ Bithynia'lıların bu otonom durumlarına

⁹³ Meritt, B.D., Wade-Grey, H.T., Gregor, M.T., *The Athenian Tribute Lists*, vol: I, Princeton, 1939, s. 523.

⁹⁴ E. Bosch, *İzmit Şehrini Muhtasar Tarihi*, İstanbul, 1937, s. 13.

⁹⁵ Jones, A.H.M., *a.g.e.*, s.148.

⁹⁶ Jones, A.H.M., *a.g.e.*, s.147.

⁹⁷ Thukydides, I, V, 129. ; Daskyleon satraplığı hakkında ayrıca bkz. Herodotos, III, 120 ; III, 126.

⁹⁸ Fakat Bithynia'lılar İskender'e hiçbir zaman boyun eğmemişler ve İskender'in gönderdiği kuvvetleri yenmişlerdir.

⁹⁹ Saberi, Ferhad, "Homepage", 3 Eylül 1999, <<http://www.cs.mcgill.ca/~fsaber1/hierarchy/hierarchy.html>>, (19 Ocak 2001).

¹⁰⁰ Herodotos, VII, 75.

¹⁰¹ Bosch, E., *Hellenizm Tarihinin Anahatları*, II. Kısım, Çev: Sabahat Altan, İ.Ü. Ed. Fak. Yayınları, İstanbul, 1943, s.37.

rağmen en azından İskender'in Asya seferine kadar Pers etkisi altında kaldıkları görülmektedir.¹⁰²

Persler devrinde Bithynia'yı kısaca özetleyecek olursak karşımıza şu tablo çıkmaktadır . Bu devirde Bithynia'nın en önemli merkezleri : Başkent Nikomedia (İzmit), Prainetos, Hellenopolis, Nikaia (=İznik), Khalkedon (=Kadıköy), Myrlea, Kios (=Gemlik) ve Caesareia idi. Pers egemenliği altındaki Bithynia kabileleri aralarından seçilmiş şefler idaresinde yaşıyorlardı. Bu şefler, merkezi Daskyleon (=Ergili) olan üçüncü satraplığa bağlı bulunuyor ve Perslere yıllık 100 gümüş talent¹⁰³ vergi ödüyorlardı.¹⁰⁴ Bu devirde iç durumu pek az bilinen Bithynia, Pers kralına bağlılığını ancak Greklerin Propontis veya Pontos Euxinus'den akınlarına maruz kaldıkları zamanlarda hatırlıyordu.¹⁰⁵ Bu akınlardan birisinde Atina donanması bütün kuvvetleri ile Khalkedon ve Byzantion'a yönelip, Khalkedon yakınında ordugah kurmuş, Atinalıların gelmekte olduğunu haber alan Khalkedon halkı, yağma edilebilecek neleri varsa, hepsini götürüp Bithynia Traklarına emanet etmişlerdir. Fakat Atinalı komutan Alkibiades bir miktar hoplit ve atlılarını alıp donanmaya sahil boyunca izlemesi için emir verdikten sonra, Bithynia topraklarına girmiş ve Khalkedon halkına ait malları geri almıştır (M.Ö 408).¹⁰⁶ Bithynia'lının Alkibiades'e karşı herhangi bir direnişte bulunmamaları Bithynia'da güçlü bir siyasal birlik olmadığının bir kanıtıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Perslerin Daskyleon'daki üçüncü satraplığına bağlı bulunan Bithynia kabile şeflerinin Pers yardımı olmaksızın kendi başlarına Grek koloni kentleri karşısında pek şansları yoktu. Byzantion ve Khalkedon kolonileri Bithynia'ya çeşitli akınlar yaparak bazı şehirleri ele geçirip birçok kişiyi kılıçtan geçirmiştir.¹⁰⁷

¹⁰² Lewis, M. Frances, *A History of Bithynia Under Roman Rule (74 B.C.-14 A.D.)*, University of Minnesota, Basılmamış Doktora tezi, Minnesota, 1973, s. 4.

¹⁰³ Talent: Atina'da Solon'dan sonra alışverişte 36,39 kilogramdı. Para ile ilgili maden ağırlığı olarak 25,92 kg. olarak hesap ediliyordu.

¹⁰⁴ Günaltay, Şemseddin, *a.g.e.*, s. 182.

¹⁰⁵ Aslında Grekler sık sık Kalkhedon ve Khrysopolis gibi Bithynia şehirlerine saldırıyorlardı. (Xenophon, *Hellenika*, I, I, 22).

¹⁰⁶ Xenophon, *Hellenika*, I, III, 2-3.

¹⁰⁷ Diodoros Siculus, XII, 82, 2.

Bithynia'lılar, Xenophon ordusunun geri çekilişi sırasında Calpe¹⁰⁸ önlerinde yaptıkları savaşı kaybederek "Onbinler Ordusu"nun Khrysopolis'e (= Üsküdar) ulaşmasını engelleyememişlerdir.¹⁰⁹ Ama Xenophon'un ordusuna ağır kayıplar verdirmişlerdir. Bir defasında Xenophon ordusundan yaklaşık iki bin kişi ellerinde sopalar, tulumlar, çuvalar ve başka kaplarla ordugahtan çıkıp Bithynia köylerine vararak yağma için dağıldıklarında Pers satrapı Pharnabazos'un süvarilerinin saldırısına uğramışlardır. Bu Pers kuvvetleri Bithynia'lıların yardımına gelmişlerdi ve bir araya toplanarak beceribilirlerse Grek'lerin Phrygia'ya girmesine engel olmak istiyorlardı. Pers süvarileri beş yüze yakın Grek öldürmüş, geri kalanlar ise dağlara kaçmıştır. Kaçanlardan biri haberi ordugaha getirdiğinde Xenophon tüm askerleriyle yurttaşlarının yardımına koşmuş, sağ kalanlar toplanarak ordugaha dönüş sırasında hava karanlığında ansızın çalılıklar arasından süzülen bir Bithynia birliği nöbetçilere saldırmış, bir kısmını öldürerek öbürlerini ordugaha kadar kovalamıştır (M.Ö.400).¹¹⁰ Birbirini izleyen bu olaylar Bithynialıların gücünü kırmazken üstelik Perslerin egemenliğinden kurtulmayı da denemişlerdir. Nitekim Pers imparatorluğunun birliğini sağlayan bağlar gevşedikten sonra Bithynia'nın yerli kralları bağımsızlıklarını elde etmişlerdir.¹¹¹ Bithynialı Doidalses¹¹² Astakus'u ele geçirerek bir tür bağımsız devlet kurmuştur. Kaynaklarımız Doidalses (M.Ö. 435'lerde), Boiteiras (M.Ö. 430-377) ve Bas'ı (M.Ö. 377-327) sömürge sıfatıyla anlaşma imzalamış olsalar da Bithynia Krallığı'nın kurucuları olarak

¹⁰⁸ "Calpe limanı adı verilen bu yer Asya Thrakia'sındadır. Calpe Limanı deniz yoluyla bu şehirlerin birinden öbürüne gidilirken Byzantion ile Herakleia arasında yarı yoldadır. Yüksek bir burun denize doğru uzanır; denizde uzanan kısım en alçak kısmının yüksekliği yirmi kulaçtan aşağı olmayan sarp bir kayadır. Bu burnu karaya bağlayan kıstağın uzunluğu yaklaşık olarak dört yüz ayaktır; kıstağın iç kısmı on bin kişiyi barındırmağa yeterlidir. Kayanın eteğinde kumsalı batıya bakan liman yer alır. Asıl kıyıda, yüksek burnun altında büyük bir tatlı su pınarı vardır. Deniz kıyısında her türden birçok ağaç, özellikle de gemi yapımına elverişli ağaçlar vardır." (Xenophon, *Anabasis*, VI,4,1-6).

¹⁰⁹ Xenophon, *Anabasis*, VI, VI, 38.

¹¹⁰ Xenophon, *Anabasis*, VI, 4; 23-27.

¹¹¹ Günaltay, Şemseddin, *a.g.e.*, s. 182.

¹¹² Doidalses: Bithynia valisidir. Astakus'u Bithynia topraklarına katmıştır.

kabul etmektedirler.¹¹³ Fakat Bithynia krallığı kesin olarak Zipoites zamanında (M.Ö. 327-279). M.Ö. 298 yılında kurulmuştur.

¹¹³ Lewis, M.F, *a.g.e.*, s.4.

3. BÖLÜM :

HELLENİSTİK DÖNEMDE BİTHYNİA: BİTHYNİA KRALLIĞI (M.Ö. 297- M.Ö. 74)

3.1. Bas (M.Ö. 377-M.Ö. 327 Sıralarında)

Anadolu'da Pers egemenliği sonrası durumlarını kuvvetlendirmeye başlayan Bithynialılar, Hellenistik devirde ağır basan Grek kültür ve dininin etkisine girmişlerdir. Yalova kaplıcaları civarında bulunan eski tanrılarına ithaf edilmiş adak stelleri üzerindeki kuvvet tanrısı Herakles, sağlık tanrısı Asklepios ile su ve sağlık perileri olan Nemflerin kabartmalarının yapılmış olmaları yavaş yavaş yerel tanrıların yerini Grek tanrılarının aldığını göstermektedir.¹

Büyük İskender özellikle Bithynia lideri Bas'a karşı yaptığı başarısız saldırıdan sonra Anadolu'nun kuzeybatısında yer alan bu bölgeyle pek fazla ilgilenmemiştir.² İskender'in generali Kalas'ı Bithynia topraklarında yenen Bas böylece ülkesinin bütünlüğünü korumuştur.³ İskender tüm Anadolu'yu egemenliği altına almasına rağmen Bithynia bu istiladan kurtulmuştur.⁴ İskender'in Bithynia'yı neden istila etmediği konusu tarihçiler arasında tartışmalara sebep olmuştur. Bazı tarihçiler İskender'in ömrünün buna yetmediğini savunurken bazıları da Bithynia'nın dağlık oluşu ve halkının savaşçı bir halk olması nedeniyle İskender'in böyle bir maceraya atılmak istemediğini ileri sürmüşlerdir.

¹. Tunay, Mehmet, "Yalova'nın Tarih ve Arkeolojisi", *LX. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 21-25 Eylül 1981)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, s.507-8.

² Jones, A.H.M., *a.g.e.*, s. 149.

³ Özsait, Mehmet, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi II*, Görsel Yayınları, Ankara, 1982, s. 295.

⁴ Bean, E. George, *Eskiçağda Ege Bölgesi*, çev: İnci Delemen, Arion Kitabevi, 2. basım, İstanbul, 1997, s.11.

3.2. Zipoites (M.Ö. 327-M.Ö. 279)

Zipoites (M.Ö. 327-279) İskender'in ölümünden sonra generalleri arasında baş gösteren "Diadoklar Savaşları" ndan yararlanarak Bithynia'yı kuvvetli bir devlet haline getirmiştir.⁵

Arrianos'a göre, Zipoites'ten önce (M.Ö. 335'de bile) Thraklar tam olarak şehir hayatına geçmiş değillerdi ve daha eski çağların başına buyruk yaşantısını olduğu gibi sürdürüyorlardı; uluslaşmamış, devlet kuramamışlardı.⁶ Zipoites, Korupedion Muharebesinden (M.Ö. 281) sonraki kargaşalıklardan ustaca faydalanmasını bilmiş ve Lysimachos'un üzerine gönderdiği iki generali ve daha sonra da bizzat Lysimachos'un kendisini mağlup ederek⁷ Bithynia krallığını kurmuş⁸ ve ilk defa kral ünvanını almıştır.⁹ Zipoites saldırgan bir politika izleyerek Herakleia kent devleti sınırları içindeki Cierus ve Tieium'u Bithynia topraklarına katmıştır.¹⁰ Astakus'u kuşatmış ve bir süre sonra diadoklar arasındaki mücadelelerden faydalanarak burayı zaptetmiştir.¹¹ Zipoites, Seleukos kralı Antiochos I.'i de mağlup ederek krallığının gücünü ispatlamak istiyordu. Bunun için Seleukos kralına karşı Byzantium, Khalkedon, Herakleia, Tieium ve Cierus Grek kent devletlerini kendi tarafına çekmiştir. Fakat kısa bir süre sonra bu düşüncesini fiiliyata geçiremeden M.Ö. 279 yılında hayatını kaybetmiştir.¹² Ölümünden sonra oğulları Nikomedes ve Zipoites Bithynia tahtının varisi olarak mücadeleye başlamışlardır.¹³

Bu taht kavgaları sırasında kardeşlerden ikisi de kendiline bağlaşıklar edinmişlerdir. Zipoites, kendisine karadan kolaylıkla yardım edebilecek olan

⁵ Bosch, E., *Hellenizm Tarihinin Ana Hatları*, II. Kısım, İstanbul, 1945, s.37-39.

⁶ Umar, Bilge, *İlkçağda Türkiye Halkı*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1999, s. 167.

⁷ Jones, A.H.M, *a.g.e.*, s. 149.

⁸ Mansel, A. Müfid. *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 1971, s. 472.

⁹ Diodoros. XIX, 60, 3.

¹⁰ Lewis, M.F., *a.g.e.*, s. 7.

¹¹ Lewis, M. F., *a.g.e.* s. 7 ; Özsait, Mehmet, *a.g.m.*, s. 295.

¹² Jones. A.H.M, *a.g.e.*, s. 149.

¹³ Lewis, M. F., *a.g.e.* s. 8.

Seleukoslar kralı Antiochos'u tutarken, öteki varis Nikomedes I ise, Mısır kralı Ptolemaios ve Makedonya kralı Antigonas Gonatas tarafından desteklenmiştir.¹⁴ Fakat gerek İskenderiye'nin uzak olması gerekse Antigonos'un rakibi Antipatros'la olan anlaşmazlığı nedeniyle Nikomedes I.'e yardım edebilmeleri çok zordu. Bununla beraber Khalkedon, Tios, Kieros, Pontos Herakleia'sı (Karadeniz Ereğlisi) gibi Marmara'nın ve Karadeniz'in birkaç Grek kent devleti Nikomedes I'in yanında yer almıştır.

Kuvvetler dengesinin aleyhine olduğunu gören Nikomedes I. o sıralarda tüm Avrupa'yı kasıp kavuran Galatlar'ı Bithynia'ya davet etmiştir (M.Ö. 279).¹⁵ Leonnorios önderliğinde sayıları yaklaşık 20.000 olan Galatlar Bithynia kralının bu davetini kabul ederek Byzantion'a, buradan da gemileriyle Bosporos üzerinden Bithynia'ya geçtiler. Luturios önderliğindeki Galat grubu ise Hellespontos (= Çanakkale boğazı) üzerinden Küçük Asya'ya geçmiştir. Daha sonra bu iki Galat grubu Bithynia kralı Nikomedes I.'in hizmetinde M.Ö. 278/277 yılında tekrar bir araya gelmişlerdir.¹⁶ Bithynia kralı bu ittifak sayesinde kardeşi Zipoites'i bertaraf ederek tahta tek başına hakim olmuştur.¹⁷ Nikomedes I. böylece Galat'ların da desteğini alarak krallığını güçlendirmiş ve komşu devletlerin çekindiği bir güç olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸

¹⁴ Lequenne, Fernand, *Galat'lar*, çev: Suzan Albek, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 33.

¹⁵ Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, XXXVIII; XVI, 9, English translation by B. O. Foster, I-XIII, London, New York, 1919-1951. (The Loeb Classical Library).; Bean, George E., *a.g.e.*, s.48-49.

¹⁶ Titus Livius, XXXVIII. 16.8.

¹⁷ Iustinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*, XXV-XXVI, With an English Translation by J. C. Yardley, with an introduction and explanatory notes by R. Develin, Atlanta, 1994; Strabon. XII, V, 1-3. ; Titus Livius, XXXVIII. 16. 1-15; Pausanias, *Descriptie Graeciae*, I, 4, 5 ; X, 23, 14, Translated by W.H.S. Jones, London, 1964. (The Loeb Classical Library) ; Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz., Magie, D., *Roman Rule in Asia Minor I-II*, Princeton, 1950.; Özsait, Mehmet "Anadolu'da Hellenistik Dönem", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi II*, s. 295.

¹⁸ Mahaffy, John Pentland, *Alexander's Empire*, With the Collaboration of Arthur Gilman, London, 1887, s. 91.

3.3. Nikomedes I. (M.Ö. 279- M.Ö. 246)

Kendisinin desteklediği Zipoites'in Nikomedes'e yenilmesi üzerine Seleukos kralı Antiokhos I. karadan Bithynia'ya, denizden de Bithynia'nın müttefikleri olan Grek kent devletlerine saldırmıştır. Fakat Pontos Herakleia'sında Galat ordusuna yenilen Antiokhos geri çekilmiştir.¹⁹ Böylece Antiokhos, Pontos, Bithynia, Paphlagonia ve Karadeniz kıyısındaki bir Grek kent devleti olan Herakleia'nın oluşturduğu birlik karşısında başarılı olamamıştır.²⁰ Aslında Nikomedes I.'in Galat'larla bir anlaşma yaparak onları Küçük Asya'ya davet etmesindeki asıl amacı Antiokhos'a karşı kuvvetli bir müttefik elde etmektir²¹ ve gelişen olaylar bunun ne kadar yerinde bir strateji olduğunu göstermiştir.²² Seleukos kralı uzun süre bu Galat saldırılarıyla uğraşmak zorunda kalmıştır.²³

Nikomedes I. bir yandan Bithynia Krallığı'nı genişletirken ülkesinin içinde de geniş bayındırlık faaliyetinde bulunmuştur.²⁴ Hellenizm kültürünün Bithynia'ya girmesinde önemli rol oynamıştır. Böylece sınırlarını bir taraftan Pontos Herakleia'ya (Karadeniz Ereğlisi), diğer taraftan Prusa ad Olymum (= Bursa) dolaylarına kadar genişletecek olan güçlü bir devletin temellerini atmış oldu. Ülkenin batı ile doğu arasındaki yeri ve orman zenginliği onun bu büyük gelişiminde başlıca etken olmuştur.²⁵

M.Ö. 277 yılında Antiokhos'a karşı yapılan savaşlar sona erince Galat'lar Nikomedes'ten yerleşecek toprak istemişlerdir. Nikomedes I. hem onları Bithynia'dan

¹⁹ Lequenne, Fernand, *a.g.e.*, s. 34.

²⁰ Tarn, W. W., *Hellenistic Civilisation*, Edward Arnold & Co., London, 1927, s. 110.

²¹ Kochva, Bezalel Bar, *The Seleucid Army (Organizations and Tactics in the Great Campaigns)*, Cambridge University Press, Cambridge, 1979, s. 215.

²² Magie, D., *RRAM*, s. 730.

²³ Titus Livius, XXXVIII, XVI, 9 ; Strabon, XII, V, 1-4.

²⁴ Lewis, M. F., *a.g.e.*, s. 9.

²⁵ Mansel, A. Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 1971, s.472 ; Yalman, Bedri, *Bursa, Yenilik Basımevi*, İstanbul, 1977, s. 3.

uzaklaştırmak hem de Antiokhos I. ile arasında bir tampon bölge oluşturmak için onlara Yukarı Phrygia'nın dağlık bölgelerine yerleşmeyi önermiştir.²⁶ Fakat çapul ve yağmaya alışmış göçebe Galat sürülerini bir yerde iskan etmek oldukça güç bir işti. Nitekim bu Galat boyları uzun yıllar civardaki bölgelere akınlar yaparak Küçük Asya şehirlerini sık sık yağmalamışlardır. Anlaşıyor ki, Galat'lar Nikomedes I. güvencesinde Phrygia'nın hakimi durumundaydılar.²⁷ Bunu destekler biçimde Iustinus ve Aphrodisas'lı Apollonios'a göre Galatların yerleştirildikleri Phrygia bölgesi Nikomedes I.'in egemenliğinde değildi.²⁸

Kardeşi Zipoites'i Galatlar'ın ve bağdaşığı olan küçük Grek devletlerinin yardımıyla safdışı bırakan Nikomedes, kendisine Astakus'un karşısında Olbia'nın yıkıntıları üstüne Nikomedia'yı inşa ettirmiş ve burayı krallığının başşehri yapmıştır (M.Ö. 264).²⁹ Kral aynı zamanda Bithynia'lılar için Zipoites'in kral ünvanını aldığı M.Ö. 298 yılını başlangıç olarak kabul eden bir tarihleme sistemi tespit etmiştir. Nikomedes I. M.Ö 246 yılında öldüğü zaman oğlu Ziaelas'a Hellenizm devletleri siyasetinde önemli rol oynayan sağlam bir devlet bırakmıştır.

3.4. Ziaelas (M.Ö. 246- M.Ö. 232)

Ziaelas hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır.³⁰ Ziaelas (M.Ö 246-232) zamanında Bithynia doğuya doğru genişlemiş, Creteia alınmış ve Phrygya ile Paphlagonia sınır bölgeleri Bithynia'ya bağlanabilmiştir. Bu bölgeler muhtemelen Bithynia'lılar tarafından kolonize edilerek kendi taraflarına çekilmişlerdir. Ziaelas da babası gibi

²⁶ Lequenne, Fernand , *a.g.e.*, s. 35-6.

²⁷ Tarn, W. W., *a.g.e.*, s. 110 ; Arslan, Murat, *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galat'lar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Kanaat Matbaası, İstanbul, 2000, s. 60.

²⁸ Magie, D., *RRAM*, s. 1087, nr. 37 ; Jones, A.H.M., *The Cities of the Eastern Roman Province*, Oxford, 1971, 110 vd., n.1.

²⁹ Strabon, XII, IV, 2 ; Jones, A.H.M., *a.g.e.*, s. 151.

³⁰ Jones, A.H.M., *a.g.e.*, s. 151.

sahildeki Grek şehirleriyle iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır.³¹ Ziaelas'ın ölümünden sonra yerine oğlu Prusias I. geçmiştir.

3.5. Prusias I. (M.Ö. 232-M.Ö. 183)

Prusias I. (M.Ö 232-183) kendisinden önceki kralların politikasını sürdürmüş ve krallığın sınırlarını genişletmiştir.³² Makedonia kralı Demetrius II.'nin kızı Apame ile evlenerek kendisine yeni bir müttefik edinmiştir.³³ Myrlea'yı (Mudanya) Apamea adı ile karısına izafeten yeniden kurmuş ayrıca Rhyndakos'tan Mysia Olympos'una (= Uludağ) kadar genişleterek buraları Bithynia egemenliği altına sokmuştur. Khalkedon'u da kendine bağlamıştır. Prusias I. M.Ö. 227'deki depremden sonra Rhodos'a ve Galat'ların saldırılarıyla büyük zarara uğrayan Hellenes Pontos'daki Grek şehirlerine para yardımıyla bulunmuş³⁴ ve Grek şehirleriyle iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

Seleukos'lar kralı Antiokhos M.Ö. 201 yılında Koile Suriye'yi (bugünkü Lübnan yöresi) zaptettikten sonra, yönünü Küçük Asya'ya çevirmiş ve M.Ö. 197 ilkbaharında Sardes'e büyük bir ordu göndermiştir. Kendisi de 300 gemiden oluşan donanmasıyla harekete geçmiştir. Amacı, Küçük Asya'nın batı ve güney sahillerini tamamen kendi hakimiyetine almaktır. Neticede Samos ve Halikarnasos (Bodrum) dışındaki şehirlerin çoğunu zaptetmiştir.³⁵

Antiokhos'un bu başarılarını gören Bithynia Kralı Prusias I. o sıralarda Avrupa'da gelişen ve büyüyen Roma'dan çekindiği için Seleukos kralıyla tam anlamıyla bir ittifak yapmamakla birlikte Roma tarafını da desteklemeyerek tarafsız

³¹ Strabon, XII, IV, 2 ; Jones, A.H.M., *a.g.e.*, s. 151

³² Lewis, M. F., *a.g.e.*, s. 9.

³³ Polybios, XV, XXII, 5 ; Strabon, XII, IV, 3.

³⁴ Polybios, *Historiae*, V, 90, 1 ; V, 77, 2, Translated by W.R. Paton, London, 1960 (The Loeb Classical Library).

³⁵ Bosch, E., *Hellenizm Tarihinin Anahatları*, II. Kısım, İstanbul, 1943, s.92.

kalmıştır.³⁶ Prusias I.'in bu kararının ne kadar yerinde olduğu M.Ö. 191 yılında Hellas'da (= Yunanistan) Termopilai mevkiinde yapılan savaşta Seleukos ordusunun Roma ve müttefiklerine yenilmesi açıkça göstermiştir. Ardından Romalı komutan L. Cornelius Scipio ve kardeşi P. Cornelius Scipio'nun idare ettikleri 30 bin kişilik ordu Antiokhos III. ve müttefiklerinin 70 bin kişilik ordusunu Batı Anadolu'da Sipylos (Yamanlar) dağı yakınında Magnesia ad Siyplum (Manisa) denilen yerde büyük bir yenilgiye uğratmıştır (M.Ö. 189).³⁷ Neticede taraflar arasında Apameia Andlaşması³⁸ yapılmıştır (M.Ö. 188). Roma'nın kazandığı bu zafer, gerek Roma gerekse Anadolu tarihinde gerçekten önemli bir dönüm noktasıdır. Roma kazandığı bu zaferle siyasal anlamda Doğunun ele geçirilmesi yanında Anadolu ile direkt kültür ilişkileri içerisine girmiş oluyordu.³⁹ Bu savaşta Roma'nın müttefiki olan Bergama Krallığı anlaşmanın ardından Küçük Asya'nın en önemli devleti haline gelmiştir.⁴⁰ Roma bu anlaşmayla Küçük Asya'dan bir karış toprak dahi almamış, yalnızca savaş tazminatı, politik üstünlük ve Akdeniz'de elde ettiği egemenlikle yetinmiştir.⁴¹

Apameia Konferansında Bithynia Krallığı hakkında da bazı kararlar alınmıştır. Bithynia Kralı Prusias I. yalnızca savaş tazminatı vererek kurtulmuş ve

³⁶ Bosch, E., *a.g.e.*, s. 93.'de Bithynia Kralı Prusias I.'in Antiokhos'la birleştiği belirtilmektedir fakat genel görüş Prusias I.'in bu savaşta tarafsız kaldığı yönündedir. (bkz. Demircioğlu, Halil., *Roma Tarihi I*, s. 349.

³⁷ Çapar, Ömer, "Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı", *DTCFD*, c: XXIX, sayı: 1-4, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1979, s. 168 ; Mansel, A. Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, , Ankara, 1971, s.484.

³⁸ Apameia (Apameia Kibotos) bugünkü Dinar olup I. Antiokhos tarafından annesi Apameia'nın adına izafeten, Kelainai kentiyle Maiandros (=Büyük Menderes) ve Marsyas (=Çine Çayı) ırmaklarının kaynağına yakın, stratejik öneme sahip bir yerde kurulmuştur. (Strab. XII 8. 13. ; XII 8. 15. ; Liv. XXXVIII 13, 5-7; Plinius, *NH*, V. 106; Dion Chrysostomos, *Orationes*, XXXV, 13.

³⁹ Çapar, Ömer, *a.g.m.*, s. 168.

⁴⁰ Bosch, E., *a.g.e.*, s. 95. ; Mansel, A. Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, s.484.; Apameia Andlaşması hakkında daha detaylı bilgi için bk. Polybios, XXI, 40-46; Diodorus, XXIX, 10; Livius, XXXVIII, 37-38. 1-18.

⁴¹ Arslan, Murat, *a.g.e.*, s.113.

kaldığı için değil, belki Pergamon'a karşı bir denge unsuru olabilmesi için krallığı başında bırakılmıştır. Fakat düşmanı mağlup etme yolunda hiçbir hizmette bulunmadığı için daha önce fethettiği Phrygia Epiktetos⁴³ arazisi elinden alınarak Pergamon'a verilmiştir.⁴⁴ Ne var ki, Prusias I. akrabası olan Makedonya kralı Philippos V.'un yardımına ve Antiokhos'un mağlubiyetinden sonra kendisine sığınmış olan Hannibal'ın kumandanlık sanatına güvenerek bu arazinin iadesini reddetmiştir.⁴⁵

Bithynia kralı, Galat'ların başında bulunan Ortiagon ile bir ittifak yaparak Phrygia Epiktetos'unu geri almak için Pergamon Kralı Eumenes II.'ye karşı harekete geçmiştir (M.Ö. 186).⁴⁶ Ancak Eumenes'in kardeşi Attalos tarafından mağlup edilmiştir. Tam bu sırada Hannibal'ın donanma ile boğazları işgal edip Propontis ve Ege'de kontrolü ele alarak istediği devlete karşı koalisyon kurmanın mümkün olacağı fikrini Prusias I.'a kabul ettirerek donanmasının komutanlığını üzerine alması savaşın Bithynia Krallığı lehine dönmesine neden olmuştur. Hannibal bu donanmayla Pergamon kralı Eumenes'e karşı yaptığı bir deniz savaşında galip gelmiştir.⁴⁷ Hannibal'ın bu zaferi onun hayatının son zaferi olmuştur.⁴⁸

Hannibal'ın bu hareketiyle Ege Denizi'nin emniyeti ve Boğazların serbestisi tartışılır bir hal almıştır. Bu durum Pergamon'dan başka bağımsız ada cumhuriyeti Rhodos'u, hatta Roma'yı yakından ilgilendirmekteydi. Pergamon'un ve Rhodos'un Roma'ya müracaat etmesi üzerine Roma, Kynoskephalai galibi Flaminius başkanlığında bir heyeti Bithynia Kralına göndermiştir. Bu arada Eumenes II., Prusias I.'ye karşı

⁴³ Phrygia'nın Bithynia'yla sınır oluşturan bölgesi. Bu bölgeye önceleri "Küçük Phrygia" da denirdi (Strabon, XII, 4. 3).

⁴⁴ Demircioğlu, Halil, *Roma Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, s. 345.

⁴⁵ Bazı yazarlar Kartacalı Hannibal'ın sığındığı Bithynia Kralının Prusias II olduğunu ileri sürmüşlerdir. bkz. Ş. Günaltay, *Yakın Şark IV*, I. Bölüm, s. 187. Fakat bu görüş tarihçiler arasında pek taraftar bulmamış ve Hannibal'ın Prusias I'in yanına sığınmış olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır.

⁴⁶ Polybius, XXII, 21; Hansen, E. V, *The Attalids of Pergamon*, Ithaca-London, 1971, s. 83.

⁴⁷ Demircioğlu, Halil, *a.g.e.*, s. 356.

⁴⁸ Arslan, Murat, *a.g.e.*, s. 116.

üstünlüğü ele geçirmiş ve bu savaş sonunda “Soter” (kurtarıcı) ünvanını almıştır.⁴⁹ Apameia andlaşması hükümlerinin derhal uygulanmasını isteyen Flaminius’un istekleri karşısında direnemeyen Prusias I. onun taleplerini kabul etmek zorunda kalmıştır⁵⁰ (M.Ö. 184/3). Eumenes I. savaş sebebi olan araziye ve ayrıca Bithynia’nın doğu sınırı boyunca uzanan Tios şehrine kadar devam eden toprak parçasını da elde etmiştir. Böylece Prusias I. Roma’nın daha önceden tayin ettiği sınırlar içine çekilmiş, hatta Pergamon şimdi Karadeniz sahillerine doğru ufak bir koridor da elde etmiştir.⁵¹ Bunların dışında Flaminius Roma’nın baş düşmanı Hannibal’i hizmetine almasından dolayı⁵² Prusias I.’i protesto ederek Kartaca’lı generalin teslimini istemiştir. Hannibal’ın Bithynia’ya gelerek Prusias’a sığınması ve gelişen bu olaylar Roma ile ilişkilerde bir gerginliğe neden olduysa da Prusias I. Roma’nın çıkarlarına hizmet ederek Hannibal’in ortadan kaldırılmasında yardımcı olmuş ve böylece kendisini Roma’ya affettirmeyi başarmıştır. Esasında Prusias I. Hannibal’ı Romalılara teslim etmemiş, fakat onun bazı hareketleri Hannibal’de bu izlenimi uyandırdığı için esir olmaktansa ölmeyi tercih ederek intihar etmiştir.⁵³ Fakat Romalı ünlü tarihçi Titus Livius Prusias I.’ın Hannibal’ı Roma’lılara teslim etmek üzere olduğunu ve Roma’lıların bu iş için Titus Quinctius Flaminius’u Bithynia’ya gönderdiklerini belirtmektedir.⁵⁴

Hannibal’ın Bithynia Krallığına olan hizmeti yalnızca askeri alanla sınırlı kalmamıştır. Bithynia’daki bazı şehirlerin kurulmasına da öncülük etmiştir.⁵⁵ Söylendiğine göre Kartacalı Hannibal’ın tavsiyesi üzerine Prusias I. M.Ö. 184’te Prusa

⁴⁹ Magie, D., *RRAM*, s. 764, n. 59. Savaş alanı ve Delos Adası’nda II. Eumenes’in zaferi adına düzenlenen şenliklerde adanan bir bronz heykel grubu üzerindeki yazıt için bk. *IG*, XI, 4, 1105.

⁵⁰ Magie, D., *RRAM*, s. 758, n.56 ; s.766, n. 62 ; Demircioğlu, Halil, *a.g.e.*, s. 357.

⁵¹ Bosch, E., *a.g.e.*, s.97.

⁵² Strabon, XII, IV, 3.

⁵³ Titus Livius, XXXIX, 51.

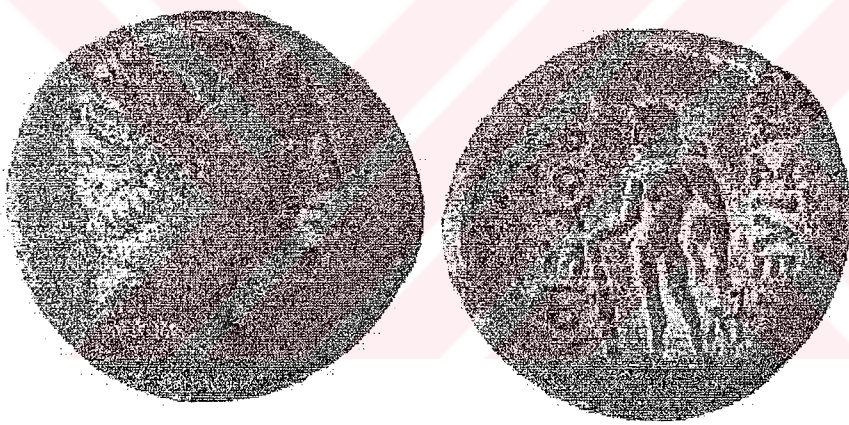
⁵⁴ Titus Livius, XXXIX, 51.

⁵⁵ Jones, A.H.M., *a.g.e.*, s. 151.

ad Olymum şehrinin temellerini atmıştır.⁵⁶ Roma egemenliğine girinceye kadar şehir sürekli Bithynia Krallığına tabi olmuştur.⁵⁷ Plinius eserinde bu durumu açıkça belirtmiştir.⁵⁸

3.6. Prusias II. (M.Ö. 183-M.Ö. 149)

Prusias I.'in yerine oğlu Prusias II. (M.Ö. 183-149) geçmiştir. Prusias II. Pergamon'a saldırmış ve burayı işgal etmiştir.⁵⁹ Pergamon ile yaptığı savaşı hem denizde hem karada kazanmasına rağmen, Küçük Asya'da dengelerin bozulmasını istemeyen Romalılar araya girerek onun bu başarısını hiçe indirmişler ve Pergamon Kralı Eumenes tarafını tutarak Prusias II.'yi zaferinin meyvesini toplamaktan mahrum bırakmışlardır.⁶⁰

Sikke-I⁶¹ (Prusias II M.Ö 183-149)

⁵⁶ Meyer, E., "Bithynia", *R.*, III, s.519 ; krş. Holleaux, M., "Inscription Trouvee a Broussee", *BCH*, XLVIII, 1924, s.46.

⁵⁷ Holleaux, M., "Inscription Trouvee a Brousse", *BCH*, XLVIII, 1924, s.46.

⁵⁸ "Prusa ab Hannibale sub Olympos condita". (G. Plinius Secundus, *Historia Naturalis (Natural History)*, V, XLIII, 148, Translated by H.R. Rackham-W.H.S. Jones, London, 1947 (The Loeb Classical Library).

⁵⁹ Polybius, XXXII, XV, 1-14 ; Appianos, *Mithridates*, 6 ; Magie, D., *RRAM*, s. 317.

⁶⁰ Polybius, XXXIII, I, 1-13.

⁶¹ Sikkenin ön yüzünde Prusias'ın başı, kanatlı diademli, sağa. Arka yüzünde; ΒΑΣΙΛΕΩ[Σ] ΠΡΟΥΣΙΟΥ, Herakles, ayakta, sola. Sağ elinde sopası, sol elinde aslan postu. Sağ boşlukta, ΛΦ. Bronz,

M.Ö. 183 yılında Pergamon kralı Eumenes II.'in Galatia'yı zapt etmesi, burayı elde etmek isteyen Pontos kralı Pharnakes ile arasında savaş çıkmasına sebep olmuştur. Pharnakes'in Karadeniz kıyılarında Bithynia krallığı arazisine girmesi, Kappadokia'ya yaptığı ani saldırı ve Galat'ları Pergamon krallığına karşı ayaklandırması Küçük Asya'nın başlıca devletlerinin kendine düşmanca tavır takınmasına neden olmuştur⁶². Bithynia Kralı Prusias II. de Eumenes II.'in müttefiki olarak savaşa girmiştir. Müttefikler hep birlikte denizden ve karadan Pontos'a yürümüşlerdir.⁶³ Eumenes II. Halys ırmağını (Kızılırmak) geçerek Kappadokia kralı Ariarathes ile birleşmiş ve Pontos'a hücum etmiştir. Bu esnada Prusias II. de batıdan sahili takip ederek ilerlemeye başlamış, zor durumda kalan Pharnakes M.Ö. 179 yılında barış isteyerek taleplerinden vazgeçip aldığı bütün yerleri geri vermiştir.⁶⁴ Böylece Pergamon krallığının Apameia Andlaşmasıyla Halys ırmağına kadar olan Batı Anadolu toprakları üzerinde kurduğu egemenlik diğer Küçük Asya krallıkları tarafından onaylanmıştır.⁶⁵ Bu arada Tios'u kurtarmış olan Prusias II. bu şehri hinterlandı ile beraber kendisine alıkoymuştur.⁶⁶

Bu arada III. Makedonia harbi (M.Ö. 171-168)⁶⁷ Roma'nın zaferiyle sonuçlanmış ve yapılan Pydna Antlaşmasıyla (M.Ö. 168) Makedonia Krallığı artık bir siyasi güç olmaktan çıkmıştır. Savaşı bitiren antlaşma sonucunda Roma artık tüm Doğu Akdeniz bölgesinde "hakem" olarak ortaya çıkmaktadır.⁶⁸ Bundan sonra Roma, Küçük Asya ile bizzat ilgilenmek gereğini duymuştur. Yani bir anlamda artık Pergamon devletinin Roma hesabına Anadolu'da nazım rolü oynamasına lüzum kalmamıştır. Roma Senatusunda Pergamon'un aşırı güçlenmesine izin verildiği gerekçesiyle

3.23 gr ağırlığında. (BMCPontus, s. 210, 3 vd. ; RG, s. 255, 25. ; Tekin, Oğuz, *Grek ve Roma Sikkeleri*, Yapı Kredi Koleksiyonları 2, İstanbul 1994, no.75.).

⁶² Magie, D., *RR4M.*, s. 193, n. 47.

⁶³ Demircioğlu, Halil, *Roma Tarihi*, c. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.360.

⁶⁴ Jones, A.H.M., *a.g.e.*, s.151.

⁶⁵ Diodoros Sicilus, XXXI, 14.

⁶⁶ Bosch, E., *Hellenizm Tarihinin Anahatları*, II. Kısım, İstanbul, 1943, s. 98.

⁶⁷ Sallustius, *Catalina Tertibi*, LI., çev: Güngör Varınlıoğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.

⁶⁸ İplikçioğlu, B., *Eskiçağ Tarihinin Anahatları*, İstanbul, 1992, s.59.

Eumenes II.'in devrilmesi ya da krallığının zayıflatılması yönünde gizli bir karar alınmıştır.⁶⁹ Roma kendi eliyle büyüttüğü Pergamon'u artık endirekt bir mücadeleyle zayıflatma stratejisini uygulamaya koymuştur.⁷⁰

Roma bu stratejisini uygulatacağı aktörleri ise çoktan belirlemişti. Bunlar Küçük Asya'daki diğer Hellenistik krallıklar idi. Bu krallıkların en başında Bithynia Krallığı geliyordu. Roma'nın Pergamon krallığını zayıflatmak bağlamında Galatlar'a tam bağımsızlık vermesi (M.Ö. 166) Bithynia Kralı Prusias II.'i harekete geçirmiştir. Aslında Prusias II., III. Makedonia harbinde pek geç ve az bir yardımda bulunmasının Roma'yı kızdırdığını bilmekte ve Roma'nın çıkarları doğrultusunda hareket ederek kendisini affettireceğini düşünmekteydi. Nitekim kral bu olayların ardından Roma'ya giderek bir yöneticiye yakışmayacak şekilde davranışlarda bulunarak kendisini affettirmiştir.⁷¹ Bununla kalmayarak, Romalılardan da teşvik görmek suretiyle Pergamon kralını; Bithynia'nın bir kısmını almak ve Senatus kararlarına rağmen hala Galatlar memleketini tahliye etmemiş olmakla itham etmiştir.⁷² Ayrıca Galatların elindeki toprakların egemenliğinin kendisine verilmesini istemiş fakat Roma Senatusu onun bu teklifini kibarca reddetmiştir.⁷³ Bithynia kralı ülkesine dönünce Roma'nın çıkarları doğrultusunda Anadolu Hellen şehirlerini de Eumenes II. aleyhine kışkırtmıştır. Bununla birlikte Eumenes II., zamanında Anadolu'nun gelişmiş Hellen şehirlerini yağma eden Galatları yenip bu şehirleri yağmadan kurtardığı için Bithynia Kralı Prusias II.'nin bu planı işe yaramamıştır.

Fakat M.Ö. 159 yılında Eumenes II.'in ölmesi ve yerine kardeşi Attalos II'nin (M.Ö. 159-139) geçmesini fırsat bilen Bithynia Kralı Prusias II. Pergamon'a

⁶⁹ Polybios, *Historiae*, XXIX, 22, 4 ; XXX, 19, 10, Translated by W.R. Paton, London, 1960. (The Loeb Classical Library).

⁷⁰ Demircioğlu, Halil, *a.g.e.*, s. 386.

⁷¹ *A.g.e.*, s. 388.

⁷² *A.g.e.*, s. 388.

⁷³ Polybios, XXX, 27 ; XXXI, 32 ; Titus Livius, XIV, 44, 11 ; Diodoros Sicilus, XXXI, 7, 2. ; ayrıca bkz. Magie, D., *RRAM*, s. 767, n. 65.

saldırmıştır.⁷⁴ Anadolu'daki krallıkları birbirleriyle savaştırarak onların zayıflamasını isteyen Roma bu kez yine Pergamon kralı Attalos II.'ye karşı Bithynia kralı Prusias II.'yi destekler şekilde davranmıştır. Bunun üzerine Prusias II. Pergamon krallığını hızla istilaya başlamıştır. Attalos II. hemen Roma'ya müracaat ettiyse de her iki tarafın da zayıflamasını isteyen Roma sadece bir tahkikat heyeti göndermekle yetinmiştir.⁷⁵

Prusias II. Roma'nın kayıtsız kalmasından faydalanarak geçtiği bölgeleri ve kutsal alanları dahi yağmalayarak Pergamon kentinin yer aldığı tepenin eteklerine kadar ilerlemeyi başarmıştır. Hatta bir gün kentin dışında, güneybatıda yer alan kutsal alan Asklepieion'da kurban sunduğu, ertesi gün ise Asklepios'un heykelini alıp götürdüğü anlatılır.⁷⁶

Anadolu'daki devletler dengesinin bozulmaya başladığını gören Roma, Bithynia Kralı Prusias II.'a üçüncü bir heyet yollayarak derhal hareketlerini durdurmasını isterken, Pergamon kralı Attalos II.'ye de sınırlarını korumak için ordusunu güçlendirmesini söylemiştir.

Roma'dan beklediği desteği alan Attalos II. kara ordusu ile Bithynia'lılara karşı yürürken kardeşi Athenaios da Pergamon ve müttefik donanmalarıyla Bithynia sahillerini yakıp yıkmıştır. Savaş Romalıların müdahalesiyle noktalanmıştır (M.Ö. 154).⁷⁷ Prusias II., Roma heyetiyle yapılan görüşmeler neticesinde aldığı yerleri geri vermeyi ve arazilerini tahrip ettiği şehirlere ve Attalos II.'ye tazminat vermeyi kabul ederek savaş öncesi sınırlara geri çekilmiştir.⁷⁸ Böylece Roma istediğini elde etmiş ve hiçbir kuvvet harcamadan Anadolu'daki Hellenistik Krallıkları iyice zayıflatmıştır.

⁷⁴ Polybios, XXXIII, 12, 1.

⁷⁵ Demircioğlu, Halil, *a.g.e.*, s. 410.

⁷⁶ Polybios, XXXII, 15-16 ; XXXIII, 1-7 ; Diodoros Sicilus, XXXI, 35 ; Appianos, *Alithridates*, 3, With an English translation by Horace White, London, 1955 ; krş. Magie, D., *RRAM*, s. 316 ; s. 1197, n.42 ; Özsait, M., "Anadolu'da Hellenistik Dönem", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi II*, İstanbul, 1982, s. 279-324.

⁷⁷ Bean, George E., *Eskiçağda Ege Bölgesi*, çev: İnci Delemen, Arion Yayınevi, İstanbul, 1997, s.51.

⁷⁸ Jones, A.H.M., *a.g.e.*, s.151.

3.7. Nikomedes II. (Epiphanes) (M.Ö. 149-M.Ö. 128)

M.Ö. 150 sıralarında Prusias II'nin oğlu Nikomedes babasına karşı isyan ettiği zaman Pergamon kralı Attalos II. Nikomedes II.'i desteklemiş ve Prusias'a karşı sefere dahi çıkmıştır.⁷⁹ Prusias II.'nin Roma'ya müracaat etmesi de bir sonuç vermemiştir. Roma isyancılara herhangi bir yardımda bulunmamakla birlikte onlara engel de olmamıştır.⁸⁰

Attalos II. ve beraberindekiler doğru Bithynia üzerine yürürken Bithynia'lılar da grup grup gelip bunlara katılmışlardır.⁸¹ Prusias ise hiç kimseye güvenemediği için isteği üzerine kayınbiraderi Trakyalı Diegulis'in yolladığı beş yüz Trakyalı'yı yanına alarak ve yalnız bunlara güven duyarak kaçıp Nikaia akropolüne sığınmıştır (M.Ö. 149).⁸² Çünkü Prusias krallığı boyunca tebaasına karşı zalimliğinden dolayı halk tarafından hiç sevilmiyordu.⁸³ Tam aksine Roma'da uzun yıllar kalmış olan oğlu Nikomedes Bithynia halkı tarafından çok sevilmekteydi.⁸⁴ Ancak Bithynialılar'ın Nikomedes tarafını tutmaları üzerine Prusias II. Nikomedeia'ya kaçmış ve orada öldürülmüştür.⁸⁵

3.8. Nikomedes III. (Euergetes) (M.Ö. 128-M.Ö. 94)

M.Ö. 104'te Romalıların Kimbri⁸⁶ ve Teuton'lar'ın hücumu ve Numidya Kralı Iugurta ile yaptığı mücadelelerde zor durumda kalmasını fırsat bilen Bithynia kralı

⁷⁹ Polybios, XXXVI, 14-15 ; Appian., *Mithridates*, 4-7 ; Diodoros Sicilus, XXXII, 20-21 ; Demircioğlu, Halil, *a.g.e.*, s. 411.

⁸⁰ Polybios, XXXVI, XIV, 4-5.

⁸¹ Appianos, *Mithridates*, 18.

⁸² Appianos, *Mithridates*, 18 ; krş. Şahin, Sencer, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil II,3, T1-69, Bonn, 1987, s.2-3.

⁸³ Appianos, *Mithridates*, 9 ; 16.

⁸⁴ Appianos, *Mithridates*, 9 ; Dio Cassius, XXI, 69.

⁸⁵ Şahin, Sencer, *a.g.e.*, s.3.

⁸⁶ Kimbri'ler bir German kavmidir. Konsül Marius, M.Ö. 101 yılında İtalya'ya kuzeyden giren bu kavmi Po ovasında Vercellae'da yok etmiştir. (Sallustius, *Catilina Tertibi*, çev: G. Varınlıoğlu, İstanbul, 1973, s. 85).

Nikomedes III., Pontos kralı Mithridates VI.⁸⁷ ile bir ittifak yapmış ve iki kral Bithynia-Pontos arasındaki Paphlagonia'yı istila etmişlerdir.⁸⁸ Buradaki kral tahttan indirilmiş malvarlığına el konulmuş ve devlet hazinesi işgalci iki kral arasında paylaşılmıştır.⁸⁹ Bu paylaşımında aslan payını alan Mithridates⁹⁰ böylece doğuda Kolkhis⁹¹ (= Kafkasya) ve Küçük Armenia⁹² ; batıda ise Amastris (= Amasra) ve Paphlagonia'nın belirli kısımlarına kadar uzanan bölgelerin hakimi olmuştur.⁹³

Bithynia Kralı ise müttefikinden önce davranarak Kappadokia'yı tek başına işgal etmiştir. Ancak Mithridates'in baskılarına dayanamayarak işgal ettiği Kappadokia topraklarını müttefikine terk etmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte Kappadokia'nın Pontos'un eline geçmesini istemediğinden Roma'ya şikayette bulunmuştur. Senatus da her iki kralın işgal etmiş oldukları memleketlerden çekilmelerine karar vermiştir.⁹⁴ Bu sırada Roma'nın iç sorunlarını halletmiş olduğunu gören Mithridates de zaptetmiş olduğu yerlerden çekilmek zorunda kalmıştır.⁹⁵

Nikomedes III'ün ölümünden sonra yerine oğlu Nikomedes IV. geçmiştir. Nikomedes IV. Bithynia'nın son kralıdır.

⁸⁷ Mithridates VI. soylu bir Pers ailesinden gelmekle birlikte Grek kültürünü benimsemişti. (Cook, J.M., *The Greeks in Iona and the East*, Thames and Hudson, London, 1970, s. 200.

⁸⁸ Bosch, E., *Hellenizm Tarihinin Anahatları*, II. Kısım, İstanbul, 1945, s.112.

⁸⁹ Magie, D., *RRAM*, s. 197 ; 1093, nr. 57.

⁹⁰ Iustinus, XXXVII, 4. 3 ; XXXVIII, 5. 4 ; 7-10.

⁹¹ Kolkhis: Esas itibarıyla , Anadolu'nun kuzeydoğu ucu da dahil olmak üzere Doğu Karadeniz kıyıları ve bugünkü Gürcistan sınırları içinde yer alan Kafkas Dağları'nın eteklerinde kalan bölgenin antikçağdaki adıdır.

⁹² Antikçağda Armenia Bölgesi'nin Pontos Kappadokia'sıyla sınır oluşturan bölgesine verilen ad.

⁹³ Strabon, XI, 15-16 ; XII, III, 1 ; XII, III, 28-29 ; Appianos, *Mithridates*, 17 ; Iustinus, XXXVI-XXXVII, 7, 2 ; krş. Magie, D., *RRAM*, s. 1092 , n. 54.

⁹⁴ Appian, *Mithradetes*, 58.

⁹⁵ Bosch, E., *a.g.e.*, s.112.

3.9. Nikomedes IV. (Philopator) (M.Ö. 94- M.Ö. 74)

Babası Nikomedes III.'in M.Ö. 94 yılında ölmesinden sonra Bithynia tahtına oturan Nikomedes IV.'in kardeşi Sokrates ile arası açıktı. Sokrates Roma'nın yardımını elde edemeyince⁹⁶ Pontos kralı Mithridates'e başvurmuştur. Zaten M.Ö. 112 yılından beri Küçük Asya'da etkin bir konuma gelmek için fırsat kollayan fakat her defasında Roma engeliyle karşılaşan Mithridates VI.⁹⁷ Sokrates'in bu isteğine olumlu cevap vermiş ve Bithynia'yı işgal ederek Sokrates'i Bithynia tahtına geçirmiştir (M.Ö.91).⁹⁸

Sikke-2) Nikomedes IV (M.Ö. 94-74)

Ülkesinden kovulan Nikomedes IV., yine Mithridates VI. tarafından krallığından alışı edilen Kappadokia kralı Ariobarzanes ile birlikte Roma'ya giderek şikayette bulunmuştur. Senatus Küçük Asya işlerine müdahaleye karar vermiştir. Bu amaçla daha önceleri Asia Eyaletinin kurucusu olan Aquilius'un oğlu, M.Ö. 101 yılı konsülü Manius Aquilius başkanlığındaki bir Roma elçilik heyeti her iki kralı tekrardan tahtlarına geçirmek için Bithynia'ya gelmiştir (M.Ö. 89).⁹⁹ Roma müdahalesinden çeken Mithridates, Nikomedes IV.'ün yeniden Bithynia tahtına oturmasını kabul etmiş ve Bithynia'yı terk etmiştir.¹⁰⁰ Mithridates VI.'in bu kararı vermesinde Asia Eyaleti valisi Cassius'un ordusunu Phrygia ve Galatia'dan topladığı askerlerle güçlendirmesi de etkili olmuştur. Böylece Mithridates VI. bir kez daha kazandığı zaferin meyvelerini

⁹⁶ Lewis, M.F., *a.g.e.*, s. 19.

⁹⁷ Appian, *Mithridates*, 10.

⁹⁸ Bosch, E., *a.g.e.*, s.113.

⁹⁹ Lewis, M. F., *a.g.e.*, s. 20.

¹⁰⁰ Bosch, E., *a.g.e.*, s.113.; Appianos, *Mithridates*, 11 ; Iustinus, XXXVIII, 5. 8 ; Özsait, M., "Anadolu'da Hellenistik Dönem", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi II*, Görsel Yayınları, Ankara, 1982, s. 307.

toplamaktan mahrum edilmiş ve ordusunun henüz Roma ile bir savaşabilecek güçte olmadığını görmüştür.¹⁰¹

¹⁰¹ Boak, E.R. Arthur, *A History of Rome to 565 A.D.*, The Macmillan Company, New York, 1930, s. 157.

4. BÖLÜM

ROMA İDARESİ ALTINDA BİTHYNİA

4.1. Mithridates Savaşları ve Roma'nın Bithynia'yı İşgali

Birinci Mithridates Harbi (M.Ö. 88-85): Manius Aquilius'un Bithynia kralı Nikomedes IV'i askerlerinin maaşlarını ödemek için Pontos topraklarına yağma amaçlı akınlar yapmaya zorlaması¹ Mithradates VI'yı harekete geçirmiştir. Aquilius'un uzlaşmaz tavırları ve açgözlülüğü yüzünden² savaş hazırlıklarına başlayan Mithridates ordusunu toplayıp önce oğlunu Kappadokia'yı ele geçirmek üzere yollamış³, kendisi de hızla Küçük Asya'ya girmiştir. Aslında bu sırada Küçük Asya'da Roma'nın kötü yönetimine karşı baş gösteren hareketler⁴ Mithridates'e büyük cesaret vermiştir. Bu arada Roma'nın Küçük Asya'da bulunan işgal kuvvetlerinin komutanı M. Aquilius, eyalet halkından teşkil ettiği erlerle Bithynia'da; Nikomedeia'dan başlayarak Bithynion (Bolu) üzerinden doğuya giden yol üzerinde bulunmaktaydı. Bithynia kralı Nikomedes IV. de 50.000 piyade ve 6000 süvariden oluşan⁵ ordusuyla sahili takip eden yol üzerinde Paphlagonia'ya doğru ilerlemiştir.

Mithridates Kappadokia'yı zaptettikten ve böylece Oppius ve Cassius'a karşı ileri bir savunma hattı teşkil ettikten sonra Nikomedes IV.'e hücum etmiştir. Bithynia ordusu Pontos-Paphlagonia sınırındaki Amnias nehri civarındaki savaşta tamamen mağlup olmuştur.⁶ Bithynia kralı Nikomedes IV. ordusunun ve hazinesinin büyük kısmını savaş alanında bırakarak güneye Cassius'un yanına kaçmıştır.⁷ Mithridates kendisine karşı herhangi bir direnç göstermeyen Bithynia şehirlerine ele geçirip bunları

¹ Appianos, *Mithridates*, 10 ; Boak, E. R. Arthur, *a.g.e.*, s. 157.

² Diodoros Sicilus, XXXVII, 2, 2.

³ Appianos, *Mithridates* 14 ; Arslan, Murat, *a.g.e.*, s. 136.

⁴ Starr, C. G., *Antik Çağda Deniz Gücü*, çev: Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 59.

⁵ Appianos, *Mithridates*, 17, 18.

⁶ Appianos, *Mithridates*, 17-18.

⁷ Appianos, *Mithridates*, 18.

yönetmek üzere bir satrap atamıştır.⁸ Daha sonra Bithynia içlerine doğru ileri hareketine devam ederek M. Aquilius'a hücum etmiştir. Daha ilk çarpışmada karşısındaki orduyu tamamıyla dağıtmış ve tüm Bithynia'yı işgal etmiştir.⁹ Böylece Mithridates, Bithynia ordusundan başka M. Aquilius, Cassius ve Oppius komutalarındaki üç Roma ordusunu da yok etmiştir.¹⁰

Bithynia kralı Nikomedes IV. M. Aquilius'un bu yenilgisi üzerine savaş sahasını terk ederek Pergamon'a dönmüş ve Roma'ya gitmek üzere buradan gemiye binmiştir.¹¹ Böylece Mithridates Roma'nın Küçük Asya eyaletini ele geçirmiş ve Küçük Asya'da Romalı avına çıkmış ve bir günde 80.000-150.000 kişiyi öldürtmüştür.¹² Cicero'nun bir söylevinde bildirdiğine bakılırsa, kral Roma vatandaşlarını birçok kentte aynı anda korkunç bir biçimde katlettirdikten sonra, yazılı belgelerden bile Roma izlerini sildirmiş ve çok kısa bir sürede ülkenin hakimi olmuştur.¹³

Küçük Asya'da durumun kötüye gittiğini gören Senatus 88 yılı konsülü Sulla'yı Roma orduları komutanı olarak Küçük Asya'ya göndermiştir.¹⁴ Sulla komutasındaki Roma ordusunun M.Ö. 86 yılında Hellas'ın batı sahilinde karaya çıkması savaşın

⁸ Appianos, *Mithridates*, 19, 21.

⁹ Bosch, E., *a.g.e.*, s.114.

¹⁰ Appianos, *Mithridates*, 11-21; konuya ilişkin olarak bkz. Mommsen, T., *The History of Rome I-IV*, Intr. By E. A. Freeman, Trans. By W. P. Dickson I-IV, London-New York, 1930, vol: III , s.276 v.d. ; Sherwin-White, A.N., "Roman Involvement in Anatolia 167-88 BC.", *JRS*, LXVII, 1977, s. 72, n. 74 ; Aslan, Murat, *a.g.e.*, s.136.

¹¹ Appianos, *Mithridates*, 12-16 ; 17-21 ; Bosch, E., *a.g.e.*, s.115.

¹² Titus Livius, *Ab urbe Condita librorum periochae*, 78 ; I, II, 18, 1-2, With an English Translation by B. O. Foster, I-XIII, Livy, *From the Founding of the City*, London, 1919-1951 (The Loeb Classical Library) ; Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*, Sulla, 24. 4, ed. B. Perrin, London, 1959. (The Loeb Classical Library) ; Appianos. *Mithridates*, 22-23; Dio Cassius, *Historia Romana (Roman History)*, XXX-XXXV, 109, 8-9, Translated by Earnest Cary on the basis of the version of Herbert B. Foster , IX volumes, Loeb Classical Series, London, 1914-1925 ; T. Mommsen, *The History of Rome, vol:III*, London, 1930, s.278 ; D. Magie, *RRAM*, s. 214 ; s. 1103, n. 36 ; Boak, E. R. Arthur, *a.g.e.*, s. 157.

¹³ Cook, J. M., *a.g.e.*, s. 201 ; Arslan, Murat, *a.g.e.*, s. 137.

¹⁴ Lewis, M. F., *a.g.e.*, s. 21.

seyrini değiştirmiştir. Sulla, Khaironeia ve Orkhomenos savaşlarında (M.Ö. 86) Pontos güçlerini yenerek Hellas'ın tamamını egemenliği altına almıştır.¹⁵ Khaironeia savaşında Mithradates'in generallerinden Arkhealos'un emrindeki ordu 110.000 kayıp verirken, Sulla komutasındaki Roma ordusunun kaybı sadece 13'tür.¹⁶ Üst üste yapılan savaşlarda sürekli mağlup olan Mithridates barış istemek zorunda kalmıştır.¹⁷ M.Ö. 85 yılında yapılan Dardanos Barışı ile savaş sona ermiş ve Mithridates işgal etmiş olduğu tüm topraklardan çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁸ Bithynia kralı Nikomedes IV. bu barış sonrasında tekrar krallığının başına geçmiştir.¹⁹

İkinci Mithridates Harbi (M.Ö. 83-82): Bu savaşla ilgili olarak Bithynia'nın herhangi bir faaliyeti olmamış, fakat III. Mithridates Harbinin ana sebebi Bithynia Kralı Nikomedes IV.'ün vasiyetnamesinde ülkesini Roma'ya bırakması olmuştur.

Üçüncü Mithridates Harbi : (M.Ö.74-63). Son Bithynia kralı Nikomedes IV. (M.Ö. 94-74) vasiyetnamesinde ülkesini Romalılara bırakmıştır.²⁰ Roma Senatus'u bu vasiyeti kabul etmiştir.²¹ Böyle bir oldu bittiği kabul etmeyen oğlu Sokrates Pontos kralı Mithridates'den yardım istemiştir. Roma Senatus'u son Bithynia kralı Nikomedes IV'ün vasiyetini kabul etmiş ve Bithynia krallığını Roma eyaleti olarak düzenlenmesine karar vermiştir. Bu durum Roma ile Mithridates arasında yeni bir savaş çıkmasına sebep olmuştur.²² Daha önce kendisine Roma tarafından zorla kabul ettirilen Dardanos Barışını içine sindirememiş olan Mithridates hazırladığı 156.000 kişilik bir orduyla²³

¹⁵ Appianos, *Mithridates*, 28-41 ; VI, 41 ; Iustinus, XXXVIII, 3, 6 ; XXXVIII, 4, 9.

¹⁶ Appianos, *Mithridates*, 41, 45 ; Plutarkhos, *Sulla*, 19, 4 ; Magie, D, *RRAM*, s. 1106, nr. 44.

¹⁷ Appianos, *Mithridates*, 30-45 ; 49-50.

¹⁸ Appianos, *Mithridates*, 55 ; Plutarkos, *Sulla*, 22.

¹⁹ Bosch, E., *a.g.e.*, s.119.

²⁰ App., *Mithridates*, 71 ; Boak, E. R. Arthur, *a.g.e.*, s. 167; Nikomedes'in Roma'ya bıraktığı Bithynia Krallığı Apamea ve Prusa'yı da içine alarak Asia Eyaleti şehirlerinden Apollonia ile sınır oluşturuyordu. Doğu sınırı belirsizdir. (Jones, A.H.M., *a.g.e.*, s. 152).

²¹ Boak, E. R. Arthur, *a.g.e.*, s. 167.

²² Lewis, M. F., *a.g.e.*, s. 45.

²³ Appian, *Mithridates*, 69, 119; Plutarkhos, *Lucullus*, VII., 4-5 ; Strabon, XII, VIII, 11.

Paphlagonia üzerinden harekete geçerek Bithynia'yı ele geçirmiş ve üzerine gönderilen Roma ordularını mağlup etmiştir. Mithridates VI. Romalılarla bir ölüm kalım savaşına girmiş olduğunun²⁴ bilincinde Roma'nın Akdeniz'deki baş düşmanları olan korsanlarla da ittifak yapmıştır.²⁵ Bu sırada Bithynia Eyaleti'nin ilk *proconsul*'ü olarak atanan M. Aurelius Cotta²⁶ (M.Ö. 70-67 arasında Bithynia prokonsülü) (bkz. EK-I) önemli miktarda kara ve deniz gücüne sahip bulunuyordu.

M.Ö. 74 yılı konsülü Lucullus Küçük Asya'yı yakından tanıdığı için, Mithridates'e karşı yapılacak savaşın komutanlığını üstlenmiştir. Lucullus kumandasındaki Roma ordusu Mithridates'e karşı başarılı savaşlar vermiş ve Galatların da yardımıyla Mithridates'in Kyzikos (Erdek) kentine yaptığı kuşatmayı kaldırabilmiştir (M.Ö. 72). Bir dizi çarpışmadan sonra yenilgiye uğrayan Mithridates geri çekilmek zorunda kalmış²⁷ ve Lucullus'un yardımcı kumandanlardan Triarius ve Barba aralarında Apameia Myrleia, Prusias, Nikaia ve Nikomedeia'nın bulunduğu Bithynia kentlerini geri almışlardır.²⁸ Prusa ad Olympum (Pursa) da III. Mithridates harbi sırasında M.Ö. 74 yılında Romalı komutan Lucullus'un orduları tarafından ele geçirilmiştir.²⁹

Lucullus Bithynia kentlerini geri aldıktan sonra M.Ö. 71-70 yılları arasında Pontos krallığı'nın Karadeniz kıyılarındaki bütün topraklarını işgal etmiştir. Ardından Euphrates (= Fırat) ırmağı'nı geçerek M.Ö. 69'da Armenia topraklarına girmiş ve başkent Tigranokerta³⁰ (= Sered) önlerinde Ermeni kralı Tigranes'i mağlup ederek kenti ele geçirmiştir. Bu arada Mithridates de boş durmamış, vur-kaç taktiği

²⁴ Appianos, *Mithridates*, 69.

²⁵ Lewis, M. F., *a.g.e.*, s. 47 ; Boak, E. R., *a.g.e.*, s. 167.

²⁶ Magie, D., *RRAM*, chap. XIV, notlar 3 ve 5.

²⁷ Memnon, *Memnon*, 43. 5 ; 44, With an English Translation by C. Müller, FGrH, III, 536, Paris, 1853 ; Titus Livius, *Ab urbe Condita librorum periochae*, 97 ; Plutarkhos, *Lucullus*, 17-28; Appianos, *Mithridates*, 81.

²⁸ Appianos, *Mithridates*, 333-334. ; Şahin, Sencer, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums von Iznik (Nikaia)*, Teil II,3, T1-69, Bonn, 1987, s. 4

²⁹ Magie, D., *RRAM*, s. 326.

³⁰ Strabon, XII, II, 9.

uygulayarak ve Roma ordusunun i  e yollarını keserek Lucullus'u zor durumda bırakmıştır. Bu durumda geri çekilmek zorunda kalan Lucullus Tigris (= Dicle) Irmağı boyunca güneye doğru ilerleyerek yolu  zerindeki Nisibis (= Nizip) kentini de ele geçirdikten sonra Küçük Asya'ya dönmüştür.³¹

Askerleriyle arasındaki sorunlar ve orduda baş gösteren karışıklıklar Lucullus'un sonunu hazırlamıştır. Roma Senatusu, onun yerine kariyeri parlak zaferlerle dolu olan Romalı  nl  komutan Pompeius'u Küçük Asya başkumandanlığına atamıştır (M. . 66)³². Pompeius, emrindeki büyük ordu ve donanma gücüyle Pontos'a girmiş ve Lykos (= Kelkit) ırmağı ³³ yakınlarındaki Dasteria ³⁴ kenti civarında Mithridates'in ordusunu tamamen ortadan kaldırmıştır. Pontos Kralı Mithridates, kendisine sadık kalan az sayıdaki askerleriyle Kolhkhis'e kaçmayı başarmıştır. Fakat bu durum Mithridates için sonun başlangıcı

(Res.1-Pompeius)

(Res.2-Pontos KralıMithradates VI)

³¹ Plutarkhos, *Lucullus*, 28-32 ; Dio Cassius, XXXVI, 6. 1 ; konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. Magie, D., *RRAM*, s. 334, n. 49; Lequenne, F., *a.g.e.*, s. 115. ; Mitchell, S., *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor I-II: The Celts and the Impact of Roman Rule*, Oxford-New York, 1993, s. 31.

³² Sallustius, *Catilina Tertibi*, XXXIX.

³³“Strabon'un belirttiğine göre bu nehir Armenia topraklarından doğduktan sonra Amaseia yakınlarında Iris'le (Yeşilırmak) birleşir.”, (Strabon, XII, III. 30).

³⁴ Büyük Armenia'nın Akilisene bölgesinde bir yer. (Strabon, XII, III, 28).

olmuş ve İtalya üzerine sefer hazırlıkları yaptığı bir sırada ihanete uğrayınca kendi hayatına son vermiştir.³⁵ Böylece Roma Küçük Asya'daki en büyük düşmanından kurtulmuştur.

Bu arada M.Ö. 73 yılında Roma, Bithynia'yı eyalet statüsüne sokarak kendisine bağlamıştır. Polybius Bithynia Krallığı sınırlarının aynen korunarak Bithynia eyaletinin oluşturulduğunu belirtmektedir.³⁶ M.Ö. 65 yılında Pompeius Bithynia eyaletine Pontus kralı Mithridates'ten alınan Pontus'un batı kısmını da ilave ederek Bithynia-Pontus eyaletini oluşturmuştur.³⁷

4.2. Roma Cumhuriyeti İdaresinde Bithynia Eyaleti (M.Ö. 74- M.Ö. 31)

Nikomedes IV.'ün vasiyetnamesinde ülkesini Roma'ya bırakmasının ardından Küçük Asya'da karışıklıklar başgöstermiştir. Mithridates VI. Roma'ya karşı savaş açmış ve neticede savaşı kaybetmiştir. Böylece Bithynia eyaleti Roma cumhuriyet devrinde Roma'nın bir eyaleti durumuna getirilmiştir. Bithynia Senatus eyaleti statüsüne alınmıştır.

Caesar'ın öldürülmesinin ardından Roma'nın Doğu eyaletlerinin yönetimini Antonius batı eyaletlerinin yönetimini ise Octavianus üstlenmiştir. Antonius'un egemenliği Euphrates (= Fırat ırmağı) ve Armenia'dan İon denizine (= Ege denizi) ve İlyria'ya kadar yayılıyordu.³⁸ Antonius'un ordusunda Bithynia da dahil olmak üzere Küçük Asya'nın hemen hemen her yerinden askerler bulunmaktaydı. Antonius Bithynia'ya gelmiş, ve Nikomedia'da yaş gününün şerefine gladyatör dövüşleri

³⁵ Strabon, XI, I, 6 ; XI, IV, 5. ; XII, III, 28 ; Plutarkhos, *Pompeius*, 34-36 ; Appianos, *Mithridates*, 103-108; Dio Cassius, XXXVI, 53 ; XXXVII ; Pompeius'un bu seferi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Magie, D., *RRAM.*, s. 358, n. 13.

³⁶ Jones, A.H.M., *a.g.e.*, s. 152.

³⁷ Ruge, W., "Bithynia", *RE*, s. 507-539.

³⁸ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, çev: Mehmet Özaktürk, TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1992, s. 62.

düzenletmiştir.³⁹ Ancak M.Ö. 31 yılında Octavianus'la yaptığı savaşı kaybeden Antonius hayatını kaybetmiş ve böylece Octavianus tek başına tüm ülkeye hakim olmuştur.

4.3. Roma İmparatorluk (Principatus) Döneminde Bithynia-Pontus Eyaleti'nin Siyasi Durumu

4.3.1. Teşkilatlanma, Organizasyon ve Yönetim

Bithynia Eyaleti'nin kuruluşu Pompeius'a dayanır. Bu kuruluşu esas olan kanun, *lex provinciae*, ise M.Ö 62 yılında karara bağlanmıştır.⁴⁰ Bu kanun hakkındaki bilgileri Bithynia-Pontus Eyaleti valisi Plinius'un Traianus'a yazdığı mektuplara borçluyuz. Bu mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla Pompeius'un eyalet için yapmış olduğu örgütlenme imparatorluk çağına kadar geçerli kalmıştır. Pompeius tek tek kentlerin memuriyetlerini de bizzat saptamış, yani kentsel yönetimi tüm ayrıntılarına kadar örgütleyerek, özellikle archonlar kurulunu her kentin en yüksek yönetim organı olarak düzenlemiştir. Her yıl "birinci archon" ve bunun yanısıra dört archon seçilmekteydi.⁴¹ Birinci archon bu archonlar kurulunun başkanı durumundaydı. Bu yönetim yapısını Bithynia kentlerinde görmekteyiz.

Pompeius, Pontos Krallığı'nın batı kısımlarını Bithynia ile birleştirerek ortak bir eyalet *provincia Pontus et Bithynia* (=Pontus ve Bithynia Eyaleti)'yi oluşturmuştur.⁴² Paphlagonia da *Pontus ve Bithynia* Eyaleti'ne bağlanmıştır.⁴³ Böylece Bithynia eyaleti

³⁹ Dio Cassius, LXXVIII, 19, 1.

⁴⁰ Ameling, Walter, "Das Archontat in Bithynien und die Lex Provinciae des Pompeius", *EA*, Heft 3, Tafel 6 a, 1984, s. 31.

⁴¹ Ameling, Walter, *a.g.m.*, s. 31.

⁴² Jones, A.H.M., *a.g.e.*, s.156. ; Tarn, W. W., *Hellenistic Civilisation*, Edward Arnold & Co., London, 1927, s. 68 ; Arslan, Murat, *a.g.e.*, s.149.

⁴³ Ancak Paphlogina'nın Damastris Bölgesi'nde kent olarak ilan edilen Pompeiopolis (=Taşköprü) (bkz. Strabon, XII, 3, 40-41) ve Neapolis (=Merzifon) (bkz. Strabon, XII, 3, 38) kentlerinin *territorium*'ları (ki bu kentlerin *territorium*'ları yaklaşık olarak, Amisos'luların arazisinden sonra Halys Irmağı'na kadar

sınırlar açısından Anadolu'daki büyük Roma eyaletlerinden biri haline gelmiştir.⁴⁴ Eyalet prokonsüller tarafından yönetilmekteydi. M.S. 62 yılı prokonsülü G. Petronius Arbeiter imparator Nero'nun (54-68) çevresinde önemli rol oynamıştır.⁴⁵

Romalılar Küçük Asya'da bağımsız şehir devletlerinin (polis) kendi öngördükleri politika sınırları içerisinde bağımsızlıklarını kısmen korumalarına göz yummuşlardır. Bunun karşılığında da onlardan vergi almışlardır. Ancak bu vergi işleriyle Romalılar direkt olarak ilgilenmemişler, bu işi yerel şehir meclislerine bırakmışlardır.⁴⁶ Polisler böylece, bir yandan Romalılara mali güç sağlarken bir yandan da iç işlerini kendileri idare etmek ve kendi bütçelerini kendileri oluşturmak suretiyle Roma'nın idari yükünü hafifletmişlerdir.⁴⁷

İmparatorluk devrinde Küçük Asya şehirleri arasında devamlı mücadeleler olmuştur. Bu şehirlerin birbiriyle olan ilişkileri üzerinde Dion'un söylevleri önemli bilgiler vermektedir. Şehirler arasındaki, imparatorlar katında daha üstün daha imtiyazlı olma, birbirlerinden daha büyük daha zengin olma isteği rekabet doğurmakta bu yüzden de geçimsizlikler olmaktadır⁴⁸. Bithynia'da ise Prusa-Apameia ve Nikaia-Nikomedeia şehirleri arasındaki anlaşmazlıkları Dion'un söylevlerinden öğreniyoruz. Bu anlaşmazlıkların başlıca nedenleri şunlardı: şehirdeki yapılar, şehirde kutlanan bayramlar, davaların kendi şehirleri içinde görülmesi yani yargılama bölgesinin merkezi olması, davaları için başka şehirlere gitmemek, bir köy gibi başka şehre bağlı olup ona

uzanan ve Phazemonitis "Phazemon Ülkesi" olarak adlandırılan bölgeyle sınırlanmıştı) *Pontus ve Bithynia Eyaleti*'ne bağlı değillerdi. (bkz. Strabon, XII, 3, 38).

⁴⁴ Leach, John D., *Pompey The Great*, Croom Helm Ltd., London, 1986, s. 98.

⁴⁵ İplikçioğlu, Bülent, *a.g.e.*, s. 432 ; G. Petronius'un Bithynia prokonsüllüğü hakkında ayrıca bkz. Tacitus, *Annales*, XVI, 18, 3 ; With an English Translation by C.H. Moore and J. Jackson, *The Annals of Tacitus*, London, 1962. (The Loeb Classical Library) ; ayrıca bkz. EK-I.

⁴⁶ Leach. John D., *a.g.e.*, s. 98.

⁴⁷ Anabolu, Mükerrrem, *Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, Teknik Üniversite Matbaası, İstanbul, 1970, s. 4.

⁴⁸ Calp, H., *a.g.m.*, s. 145.

vermemek, şehre gelenler ve prokonsüller katında daha çok şerefli olmak vb.⁴⁹ Prusa ile Apameia arasındaki anlaşmazlığın sebebi toprak, sınır meselesi olabilir. Ayrıca Prusa'nın yargılama sahası içinde kalan Apameia-Prusa sınırındaki bölgelerdeki bazı yerlerin yönetimi yüzünden anlaşmazlık çıkmış olabilir.⁵⁰

B. Remy Pontos-Bithynia eyaletindeki Roma senatörlerinin etkinliklerini ayrıntılı bir şekilde vermektedir. Burada M. Plancius Varus (M.S. 70/71 ve 71/72 yıllarında Bithynia prokonsülü)⁵¹ (bkz. EK I) C. Iulius Basus, Q. Tineius Sacerdos hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir.⁵² M. Plancius Varus, Vespasianus ve Titus'un müşterek yönetimleri sırasında Bithynia ve Pontus eyaletinde M.S. 70/71 yıllarında prokonsüllük görevinde bulunmuştur. M. P. Varus Nikaia'da Lefke kapı şehir cephesinde friz üzerinde imparator evi ve şehir için sunu yazıtı dikmiştir. Yazıtın çevirisi şöyledir:

"G(aius) Cassius Chretus'un çabasıyla yapımı tamamlanan (bu eseri), Prokonsül M. Plancius Varus imparatorların yüce evine ve eyaletin başşehri Nikaia'ya adadı".⁵³

Augustus zamanında ve büyük olasılıkla imparatorluk devrinin başlangıcında (M.Ö. 27) eserini kaleme alan Strabon, Bithynia ile Pontos arasındaki sınırı Herakleia Pontica'nın batısı olarak, Bithynia'nın güneybatı sınırını ise Gallus-Sangarios ırmakları

⁴⁹ Calp, H., "Dion Khrysostomos'un XL ve XLI'inci Nutku Üzerine Notlar", *DTCF Dergisi*, c. XIII, sayı: 1-2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1955, s.143.

⁵⁰ Calp, H., a.g.m., s. 146.

⁵¹ Remy, B., "L'activité des Fonctionnaires Senatoriaux dans La Province de Pont-Bithynie au Haut-Empire D'Après Les Inscriptions", *E4*, H. 6, Bonn, 1985, s. 49.

⁵² Remy, B., a.g.m., s. 49-51.

⁵³ CIG 3745 a ; Şahin, Sencer, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil I, nr. 1-633, , Rudolf Habelt Verlag GMBH, Bonn, 1979, s. 20a, nr. 25.

havzası olarak belirtmektedir.⁵⁴ Daha sonra Pontos'un bir kısmı Paphlagonia olarak ayrılınca Bithynia'nın bu sınırları yine aynı kalmıştır.

Strabon'un Pontos'taki şehirler hakkında verdiği bilgiler geniş ölçüde kabul görürken Bithynia şehirleri için aynı şeyi söyleyemiyoruz. Yaşlı Plinius ve Strabon'nun Bithynia'daki şehirler hakkında verdikleri bilgiler hem birbirinden farklı hem de sadece Cumhuriyet döneminden önce kurulan şehirleri içermektedir.

Plinius'a göre Bithynia'da on iki şehir vardı. Fakat onun "civitas" (şehir) olabileceğini belirttiği 50 yerleşim yerinden bahsetmesi karışıklık yaratmıştır. Bununla birlikte günümüz araştırmacılarından Ramsay, Bosch ve Jones, Plinius'un belirttiği gibi Bithynia'da on iki şehir olduğu görüşünün doğru olabileceğini düşünmüşler ve bu amaçla Bithynia'daki şehirler arasında bağlantı kurarak bu on iki şehri tespit etmeye çalışmışlardır.

Strabon Bithynia'da yedi şehirden bahsetmektedir. Bunlar : Khalkedon, Nikomedia, Prusias ad Mare, Apamea, Prusa, Bithynium ve Nikaia. Bu liste bizi imparatorluk devrinin başında Bithynia'da sadece yedi şehir olduğu tezine götürmektedir. Diğer taraftan Plinius'un M.S. 70'de verdiği daha uzun bir liste Strabon'nun listesindeki şehirlere ek olarak : Juliopolis, Daskylos, Prusias sub Hypio, Kolpusa, Byzantium, Apamea, Agrippenes, Iuliopolite ve Nikopolis'i içermektedir.⁵⁵

Ramsay, Bosch, Broughton ve Jones bu iki listeyi karşılaştırarak ve epigrafik ve nümizmatik malzemeyi de kullanarak on iki şehri kapsayan bir liste yapmışlardır. Listedeki Bithynia şehirleri şunlardır:

Nikomedeia: Eski Bithynia krallığının başkentidir. İmparatorluk devrinde ilk sikke Augustus zamanında basılmıştır.⁵⁶ Aynı zamanda metropolistir. İmparatorluk devrinin sonunda M.S. 284 yılında Diokletianus tarafından Roma imparatorluğunun

⁵⁴ Strabon, XII, IV, 1.

⁵⁵ Plinius, *Naturalis Historia*, V. 143-149, With an English translation by H. Rockham, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, (The Loeb Classical Library).

⁵⁶ RG, 10 ; Langer, P. N., a.g.e, s. 187.

başkenti durumuna getirilmiştir. Diokletianus, Nikomedeia'yı başkent işlevini görmesini kolaylaştıracak yeni yapılarla donatmıştır.

Nikaia: Hellenistik devirde kurulmuştur. Nikaia ilk defa Philippos'un oğlu Antigonos tarafından kurulmuş ve buraya Antigonía ismi verilmiş; sonradan Lysimakhos'un karısının ismine izafeten buraya Nikaia denilmiştir. Nikaia Antipatros'un kızı idi. Nikaia M.Ö. 281 yılında Bithynia'lılar tarafından zaptedilmiştir.⁵⁷ Kentin çevresi yüz altmış beş stadiadır ve dörtgen şeklindedir, bir düzlükte kurulmuştur ve dört kapısı vardır; caddeleri dik olarak birbirlerini keserler, öyle ki gymnasium'un ortasına konan bir taşın dört kapı da görülebilir.⁵⁸

İmparatorluk devrinde ilk sikke M.Ö. I. yüzyılda Augustus tarafından bastırılmıştır.⁵⁹ Bithynia'nın Nikomedeia'dan sonra en önemli şehridir. Strabon metropolis olduğunu belirtir.

Prusa: Hellenistik devirde kurulmuştur. İmparatorluk devrinde ilk sikke imparator Nero tarafından bastırılmıştır.⁶⁰ Strabon'a göre şehirdir.⁶¹

Prusias: Kios, Demetrius'un oğlu ve Perseus'un babası olan Philippos tarafından yerle bir edilmiş ve onun tarafından yeniden kurulmuştur.⁶² Kios şehrinin Hellenistik devirdeki adıdır. İmparatorluk devrindeki ilk sikkeler Claudius'la birlikte başlar. Prusias, Strabon'a göre şehirdir.

Khalkedon: Hellenistik devirde kurulmuştur. Erken imparatorluk devrinde serbest bir şehirdir.⁶³ Sikkeler en erken Tiberius devrine tarihlenir.⁶⁴ Strabon'un verdiği Bithynia şehirleri arasındadır.

⁵⁷ Schede, H., *İznik Klavuzu*, Kültür Bakanlığı Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu, sayı: 1, Çankaya Matbaası, Ankara, 1935, s. 6.

⁵⁸ Strabon, XII, IV., 7.

⁵⁹ RG, 13 ; Schede, H., *a.g.e.*, s. 6.

⁶⁰ RG, 5.

⁶¹ Strabon, XII, IV, 3.

⁶² Strabon, XII, IV, 3.

⁶³ Plinius, *NH*, V, 149.

Bithynium: Hellenistik devirde kurulmuştur. İmparator Claudius zamanında ismi Claudiopolis olmuş ve ilk sikke de onun tarafından basılmıştır.⁶⁵

Apamea: Julius Caesar'ın Myrleia'daki kolonisi. Sikkeler Augustus zamanından itibaren görülmektedir.⁶⁶ Strabon'un listesinde Apamea-Myrleia olarak görülür fakat Strabon Apamea'nın statüsü hakkında bilgi vermemiştir.⁶⁷

Prusias ad Hypium: Hellenistik devirde kurulmuştur. İlk sikkeler Vespasianus devrine tarihlenmektedir.⁶⁸ Strabon'un listesinde bulunmamakla birlikte Strabon'un bu şehri diğer Prusias (Kios) ile karıştırdığı düşünülmektedir.

Juliopolis: Plinius'a göre şehirdir. İlk sikkeler Vespasianus devrinden itibaren görülmeye başlar.⁶⁹ Augustus tarafından kurulmuştur.

Byzantium: Yaşlı Plinius ve Genç Plinius Byzantium'u Bithynia kenti olarak verirler. Fakat Strabon'un listesinde yer almaz. Olasılıkla Byzantium, M.S. 27'den sonra fakat Titus'un (M.S. 79-81) imparator olmasından önce Bithynia eyaletine dahil edilmiştir. Genç Plinius'un mektuplarından Bithynia eyaletinin Byzantium'un güvenliğinden sorumlu olduğunu anlıyoruz.⁷⁰

Pompeius, M.Ö. 65-63 yılları arasında o zaman sayıları on iki olan bu Bithynia şehirlerini siyasi bakımdan yeni bir yapılanmaya tabi tutmuştur. Bu düzenleme (= Lex Pompeia) daha sonraki imparatorlar tarafından zamanın şartlarına uygun olarak bazı değişikliklere uğratıldıysa da gerçekte temel esasları Roma İmparatorluk devri sonuna

⁶⁴ RG, 55.

⁶⁵ RG, 3.

⁶⁶ RG, 32.

⁶⁷ Strabon, XII, IV, 3.

⁶⁸ RGA, 2.

⁶⁹ RG, 2.

⁷⁰ Plinius (Genç), *Epistulae.*, X, 77.

kadar (M.S. 284) geçerliliğini korumuştur.⁷¹ *Lex Pompeia*, şehirlerin yönetim bakımından statüsünü düzenlemekle kalmamış, aynı zamanda onların iç teşkilatlanmalarını ve anayasalarını da düzenlemiştir.⁷² Şehir anayasaları Grek polis modeli örnek alınarak oluşturulmuş, fakat bu model üzerinde yapılan bazı değişiklikler Roma'ya bu şehirler üzerinde dolaylı bir kontrol olanağı sağlamıştır.

Lex Pompeia'nın içeriği hakkında çok şey bilinmemektedir. Bilinenlerin çoğu da yerel meclislere üye olabilme ya da magistrat olabilme koşulları ile ilgilidir. Örneğin; *Lex Pompeia*'ya göre magistrat olabilme yaşı asgari 30 idi.⁷³ Daha önce bu görevde bulunanlar yaşları kaç olursa olsun otomatik olarak yerel meclisin üyesi oluyorlardı.⁷⁴ *Lex Pompeia* kişilere Bithynia'da birden fazla kentin vatandaşı olma hakkını vermiyordu.⁷⁵ Yani bir kişi sadece bir Bithynia kentinin vatandaşı olabilirdi. Fakat bu kanun imparator Traianus zamanında (M.S. 98-117) bazı ayrıcalıklı kişilere uygulanmamış, bazı senatörler çifte vatandaşlık statüsü kazanmıştır.⁷⁶ İmparator Traianus'un yakın dostu olan Dion Khrysostomos⁷⁷; aynı anda Prusa, Nikomedia ve Apamea şehirlerinin vatandaşı idi.⁷⁸ Tabii burada onun Trainanus'un yakın dostu olduğunu göz önünde tutmamız gerekir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi böyle istisnalar

⁷¹ Cassius Dio, Pompeius tarafından oluşturulan bu kanunların kendi zamanında bile hala geçerliliğini devam ettirdiğini bildirmektedir (Cassius Dio, 27.20.2). Cassius'a dayanarak şunu söyleyebiliriz ki: *Lex Pompeia* M.S. 3. yüzyılda geçerliliğini hala korumaktaydı. İmparator Traianus zamanında (M.S. 98-117) Bithynia valiliği yapmış olan Plinius, birçok defa *Lex Pompeia*'ya göre karar vermiştir (Plinius, *Epistulae*, X, 79 ; X, 112 ; X, 114).

⁷² Langer, P. N., *Power and Propaganda: Relations Between Rome and Bithynia Under The Empire (27 BC-260 AD)*, Basılmamış Doktora tezi, University of Virginia, 1981, s. 18.

⁷³ Daha sonra Augustus (M.Ö. 27-M.S. 14) bu uygulamayı değiştirmiş ve ikincil derecedeki memuriyetlere seçilme yaşını 25'e indirmiştir. (Langer, P. N., *a.g.e.*, s.18.).

⁷⁴ Plinius, *Epistulae* , X, 79.

⁷⁵ Tarn, W. W., *a.g.e.*, s. 74 ; Leach, John D., *a.g.e.*, s. 98.

⁷⁶ Plinius, *Epistulae*, X, 144.

⁷⁷ Prusali ünlü hatip. Dio Khrysostom'un hayatı ve eserleri hakkında tezimizin Kaynakların Tanıtımı bölümünde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

⁷⁸ Bennett, Julian, *Trajan Optimus Princeps : A Life and Times*, Published by Routledge, London, 1997, s. 66 ; Tarn, W. W., *a.g.e.*, s. 74.

olmakla birlikte bunlar sadece imparatorun çevresindeki bazı ayrıcalıklı kişilerle sınırlı kalmıştır.

Lex Pompeia Bithynia eyaletinde daha sonraki tarihlerde de geçerliliğini korumakla birlikte hazırlanış açısından bazı ince detaylardan yoksundur. Örneğin Khalkedon serbest bir şehir olarak, Apamea ise bir Roma kolonisi olarak politik organizasyon ve yasal haklar bakımından diğer Bithynia kentlerinden farklıydılar.

Bithynia'da birçok kentte varlıklı vatandaşlardan oluşan bir *Boule* (şehir senatosu, şehir meclisi) bulunuyordu. Nikomedia⁷⁹, Kios⁸⁰, Prusias ad Hypium⁸¹, Bithynium⁸², Prusa⁸³, ve Nikaia⁸⁴ şehirlerinde *boule* bulunduğunu yazıtlardan kesin olarak anlıyoruz. Fakat bu şehir meclisi üyeleri halkın oylarıyla değil, ya yerel bir censor ya da Roma imparatorunun teveccühü ile bu göreve geliyorlardı.⁸⁵

Proconsuller eyalet yönetiminde tam yetkiliydi. Yol onarımları ya da sınır anlaşmazlıklarına bakma yetkisi de proconsüllerin elinde bulunuyordu. Fakat imparatorlar bazen bu yetkiyi procurator'lara ya da özel legatus'lara vermişlerdir. Proconsüller her yıl eyalet şehirlerine düzenlediği gezilerle onları ekonomik ve idari bakımdan denetlemişlerdir. Plinius Bithynia-Pontus'daki valiliğinin ikinci yılında uğradığı Roma kolonisi Apameia'nın hesaplarını kontrol etmek istemiştir.⁸⁶ Yine Plinius'dan önce Bithynia-Pontus proconsülü olan Varenus Rufus⁸⁷ eyalet gezisine çıkmadan önce Prusa'da bulunduğu sırada kentin halk meclisi toplantısına katılması daveti almıştır. Fakat halk meclisine nasıl davranması gerektiği konusunda ikaz edilmiş ve meclis üyelerinin parasal olduğu anlaşılan anlaşmazlık konularını, valinin işe

⁷⁹Frederich Dörner, *Inschriften und Denkmaler aus Bithynien*, Berlin, 1941, nr. 23, 24.

⁸⁰ *IGRR*, III, nr. 22; *CIG* 3726.

⁸¹Frederich Dörner, *Bericht über eine Reise in Bithynien*, Vienna, 1952, nr. 1, 3, 4.

⁸² *IGRR*, III, nr. 74, 75 ; *CIG* 3804.

⁸³Frederich Dörner, *Inschriften und Denkmaler aus Bithynien*, Berlin, 1941, nr. 26.

⁸⁴ *CIG*, 3754.

⁸⁵Plinius, *Epistulae.*, X, 70, 3 ; X, 122 ; X, 39, 5.

⁸⁶Plinius, *Epistulae*, X, 47 ; X, 48.

⁸⁷ Bkz. EK-I.

karşılabileceği kuşkusuyla açıkça tartışmamaları anımsatılmıştır.⁸⁸ Fakat anlaşmazlık konuları üyelerce çözümlenmezse, bunların V. Rufus önünde görüşülebileceği de belirtilmiştir. Görüldüğü gibi “Halk Meclisi” şehirlerde önemli bir idari organ olarak ortaya çıkmaktadır. Şehirlerin kendi içindeki birçok sorun bu mecliste görüşülmekte ve karara varılmaktadır. Ancak yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi bazen proconsüller kentlerin yasama ve yürütme organlarının toplantılarına katılmışlardır. Yine Prusa’da bir yurttaş tarafından öne sürülen planın proconsül tarafından benimsendiği ve bu konuda proconsülün halk meclisini toplantıya çağırdığı belirtilmiştir.⁸⁹ Ayrıca Plinius’un Bithynia-Pontus eyaleti valiliği süresince eyalet kentlerini gezerek anlaşmazlıkları çözmeye, karışıklıkları düzeltmeye çalışması valilerin şehir meclislerindeki etkisi hakkında fikir vermektedir.

4.3.2. Askeri Durum ve Bithynia’nın Etki Sahası

Roma Cumhuriyet döneminde Küçük Asya’daki karışıklıklar burada Roma’nın askeri açıdan kuvvetli olmasını gerektirmiştir. Özellikle Mithridates Savaşları süresince Roma askeri açıdan Bithynia’da da etkin bir politika izlemiştir. Ancak Mithridates Savaşları bittikten ve Küçük Asya’da sükunet sağlandıktan sonra Roma lejyonları sadece stratejik öneme sahip belirli bölgelerde etkinliklerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Bithynia’da da Bosporus’un güvenliğini sağlamak amacıyla Byzantion’da Roma lejyonu bulunmaktaydı. Eyaletin diğer bölgelerinde imparatorluk devrinde Roma lejyonu bulunmamaktaydı.⁹⁰

Roma imparatorluğu Küçük Asya’daki inşaat işlerinde öncelikle askeri bir amaç gütmüştür. Bu amaçla orduya birçok mimar ve mühendis alınmıştır. Böylelikle

⁸⁸ Çapar, Ömer, “Roma’nın Asia Eyaletinde Conventus (Dioicesis) Sistemi”, *DTCFD*, c. XXXVII, sayı: 1-2, ayırtasım, Ankara, 1995, s. 752.

⁸⁹ Dion Chrysostomos, *Orationes*, XLVIII, 1, With an English Translation by J. W. Cohoon – H. L. Crosby, London-New York, 1932-1953 (The Loeb Classical Library) ; Çapar, Ömer, *a.g.m.*, s. 753.

⁹⁰ Watson, G. R., *The Roman Soldier*, Cornell University Press, New York, 1969, s. 144

eyaletler Roma ordusunun bu politikası sayesinde gelişmişlerdir. Ordunun eyaletlerdeki inşaat işlerindeki etkinliğini Bithynia valisi Plinius'un imparator Traianus'a yazdığı bir mektup açıkça göstermektedir. Plinius mektubunda imparatorun Nikomedia yakınındaki bir gölün bir kanalla denize bağlanması projesini incelemek amacıyla bir müfettiş (librator) göndermesini istemiştir. Fakat imparator Traianus bu konuda karar vermekten kaçınmış ve Plinius'dan Aşağı Moesia eyaleti komutanı Calpurnius Macer'e başvurmasını istemiştir.⁹¹

Sinop'ta bulunan Latince bir mezar yazıtı askerlerinin Bosporos Krallığı garnizonunu oluşturdukları cohors Cypria'nın Sinop'ta üstlendiğini göstermektedir. Bu yazıt ışığında Bosporos Krallığının gerek askeri gerekse ekonomik bakımdan Bithynia'ya bağlı olduğunu söyleyebiliriz (bk. Harita 1). Bu yazıtın orijinali ve Türkçe çevirisi şöyledir:

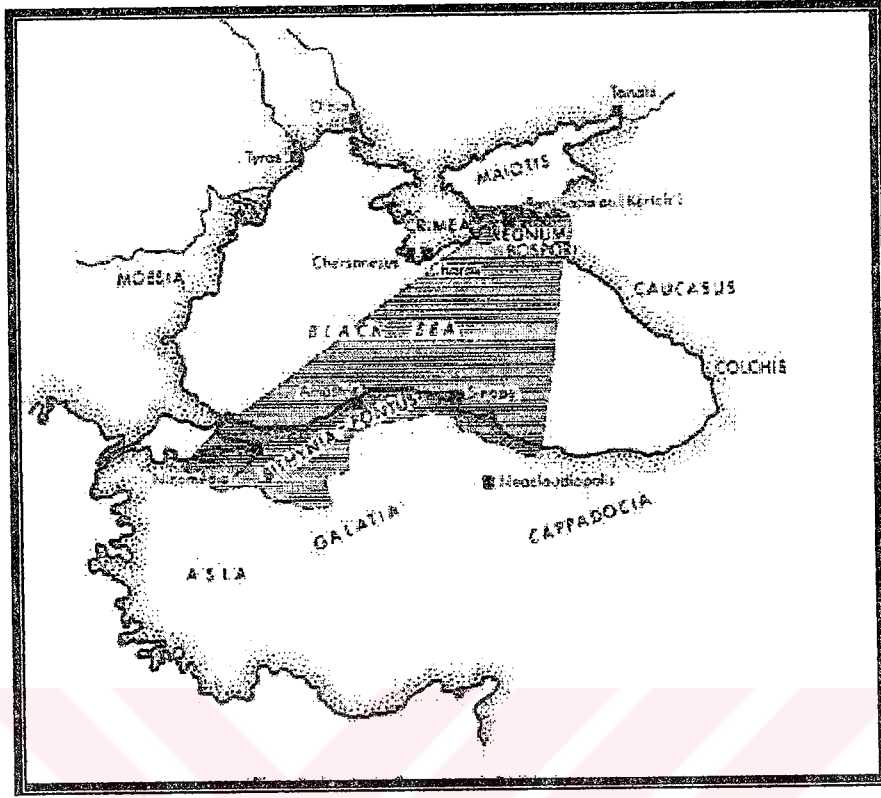
“M(arcus) Blossius / M(arci) f(ilius) Ter(etina
tribu) mil(es) / coh(ortis) Cypr(iae) / 7 (centuria)
Bassi ex tes/tamento. (Hic) situs (est).”⁹²

Marcus oğlu, Teretina oymağından Marcus
Blossius 7. Cypria Birliği eri. Bassus'un
vasiyetiyle burada (yatıyor).⁹³

⁹¹ Watson, G. R., *a.g.e.*, s. 144.

⁹² Speidel, M.P.-French, D. H., “Bithynian Troops in the Kingdom of the Bosporus”, *EA*, Heft 6, Tafel 7, 1985, s. 99.

⁹³ Speidel, M.P.-French, D. H., *a.g.m.*, s. 102.

Harita : Bithynia eyaletinin askeri yönetim sahası

Haritadan da anlaşıldığı gibi Bosporus krallığı askeri açıdan Bithynia-Pontus eyaletine bağlı bulunmaktaydı. Kuşkusuz bu durum Bithynia'nın coğrafi konumuyla yakından ilgilidir. Önemli ticaret yollarının geçtiği bir noktada bulunması Roma'nın bu eyaletin güvenliğiyle daha yakından ilgilenmesini zorunlu kılmıştır.

4.3.3. Şehirlerdeki İdari Organlar ve Yöneticiler

Eyalet temsilcilerinin gösterdiği temsilcilerden kurulmuş Eyalet Meclisinden başka, her şehrin de bir meclisi (βουλή) vardı. Boule denilen bu şehir meclisleri şehrin yönetiminden sorumluydu. Boule'de üye adedinin çoğalması imparatorun izniyle oluyordu. Şehir Meclisi için üye adedinin çoğalması hem şehrin şerefi, üstünlüğü bakımından hem de şehrin mali durumu bakımından önemliydi. Boule'ye şehirdeki

vergi veren, şehrin ileri gelenleri üye olabiliyordu.⁹⁴ Boule, bazı kişileri yüksek hizmetlerinden dolayı onurlandırabilme ve onun heykelini dikme yetkisine sahipti.⁹⁵

Prusias ad Hypium'da bulunan bir yazıt Bithynia kentlerindeki yöneticiler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Yazıtın çevirisi şöyledir:

*"M. Aurelius Augianus Philetianus'u, ataları gibi şan ve şöhrete düşkün, vatanperver, kusursuz insan, devlet hizmetinin bütün kademelerinde deneyimden geçmiş, tanrısal efendimiz İmparator M. Aurelius Antonius'a (Caracalla) sık sık refakat etmiş, otuz gün süreyle aksatmaksızın vatana yağ temin etmiş, kusursuz bir şekilde agoranum memuriyeti yapmış, şövalye babası, her seferinde hem kendi, hem de oğulları adına memuriyetlerde bulunmuş, birinci archont'luğu deruhte etmiş bir kimse olarak kent yönetiminin en yüksek makamına atanmış ve Zeus Olympos'un hem rahipliğini hem de agonhet'liğini yapmış olan pek sevgili kocasını, Aurelia Augiane Chrysion (saygıyla anar)."*⁹⁶

Yazıtta adı geçen M. Aurelius Augianus Philetianus Prusias ad Hypium'da mesleki bir kariyer yapmıştır. Önce agoranum memuriyetinde daha sonra da kent yönetiminde erişilebilecek en yüksek makama yani archont'luğa seçilmiştir. Oğullarından birinin şövalye (eques Romanus) sınıfına yükselmiş olması da onun kentin en seçkin kişilerinden biri olduğunu göstermektedir.

Şehir yönetiminde etkili olan bir diğer kurum da Halk Meclisi idi. Halk meclisinin şehirdeki görevleri ve yetkileri hakkında da bize yazıtlar önemli bilgiler vermektedir. Halk meclisinin Apollodoros adlı birini onurlandırması anısına dikilen yazıtın çevirisi şöyledir:

⁹⁴ Calp, H., "Dion Khrysostomos'un XL ve XLI'ıncı Nutku Üzerine Notlar", *DTCFD*, c. XIII, sayı: 1-2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1955, s.143.

⁹⁵ Taşlıkılıoğlu, Ziya, "Son Zamanlarda Bulunmuş Olan Birkaç Bithynia Kitabesi", *Bellten*, c. XIX, sayı: 73, Ankara, 1955, s. 83.

⁹⁶ Ameling, Walter, "Eine neue Inschrift aus Prusias ad Hypium", *EA*, Heft 1, Tafel 8, Bonn, 1983, s. 73.

*“Uğurlu olsun; Chaireos oğlu Apollodoros yaşamı boyunca Strobilitai (= Çiftlikköy) halkının mutluluğu için çalıştığı için, Halk Meclisi buna karşılık onun beyaz mermerden bir heykelini dikmeye, iyilik severlikleri dolayısıyla onu, karısı Moscheina’yı ve çocuklarını çelenklerle (onurlandırmaya) karar verdi; heykelin dikilmesiyle rahip Menies, Diopompos oğlu Demetrios ve kontrol memuru Menodotos oğlu Apollonios ilgileneceklerdir”.*⁹⁷

Bithynia bölgesinde ele geçen yazıtlardan Halk Meclisinin yanında bir de Danışma Meclisinin bulunduğunu öğreniyoruz. İmparator Hadrianus dönemine tarihlenen bir yazıttan Nikomedeia’daki Halk meclisinin yanında bir de Danışma Meclisi olduğunu öğreniyoruz. Yazıtın çevirisi şöyledir:

*“İmparator Kayser, Part Fatihî Tanrı oğlu, Tanrı Nerva’nın torunu, Traianus Hadrianus Augustus, en yüce rahip --- kez hükümdar, 3. kez konsül, vatanın babası, Nikomedeia yöneticilerini, Danışma ve Halk Meclisini selamlar ---”.*⁹⁸

Başka bir yazıtta⁹⁹ Danışma Meclisinin görevleri ve üyeleri hakkında bilgi vermektedir. Fakat yazıtın bazı bölümlerindeki harfler okunamadığı için tam olarak anlaşılamamaktadır. Bununla birlikte yazıtta Danışma Meclisi kararlarına uymayanlara hapis cezası verilmesi istendiği anlaşılmaktadır. Burada Danışma Meclislerinin kent yönetimindeki etkileri açıkça görülmektedir.

⁹⁷ SEG, 28 (1978), 1046 ; Ögüt, S.-Şahin, S., “Katalog der Bithynischen Inschriften”, EA, Heft 7, Tafel 12-13, Bonn, 1986, s. 115, nr. 74 ; s. 127.

⁹⁸ Ögüt, S.-Şahin, S., “Katalog Der Bithynischen Inschriften Im Archäologischen Museum Von Istanbul”, EA, Heft 5, Tafel 12, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1985, s. 98, 122 ; TAM, IV, 1, nr. 5. ; Ed. Dörner, Inschr. Und Denkm. , nr. 23 (mit Taf. 18).

⁹⁹ Ögüt, S.-Şahin, S., a.g.m, s. 99, 122 ; TAM, IV, 1, nr. 3 ; Dörner, F., Inschriften Und Denkmäler aus Bithynien, Istanbul Forschungen, 14, Berlin, 1941, , nr. 24.

Yine bir başka yazıtta şehir yönetimindeki “agonothet ve gymnasiarch” memuriyetleri hakkında bilgi verilmektedir. Yazıtın çevirisi şöyledir:

“Uğurlu olsun; Bruttia Krispina’nın Hieramnemon’luğu sırasında (M.S. 178-187), rahip ve agonothet ve yaşam boyu gymnasiarch olan [[filancaya]], Zeus Pratomysios’un Pandemos (bayramını), (bunu) tesis edenlerden ---hemfikir olarak---yeniden tesis ettiği için, ---”¹⁰⁰

Pompeius (M.Ö. 106-M.Ö. 48) kentsel yönetimi tüm ayrıntılarına kadar örgütlemiş ve archonlar kurulunu her kentin en yüksek yönetim organı olarak düzenlemiştir. Prusias ad Hypium’da bulunan bir yazıt bu duruma açıklık getirmektedir. Yazıtın çevirisi şöyledir:

“--- dindar bahıtlı, Germany ve Sarmatya Fatihi, Britanya’nın en yüce Fatihi [imparator Commodus’u], yönetiminin onüçüncü yılındaki archonlar T. Domitius Paulianus Falco, iki kez birinci archon ve Olympos Zeus’unun rahibi; Memmius Saturninus; Iulianus oğlu Tertullus; Aurelius Chrysippos; Menekrates oğlu Asklepiodotos omurlandırdılar”¹⁰¹

Yazıttan da anlaşıldığı gibi her yıl bir “birinci archon” ve bunun yanında dört archon seçilmekteydi. Birinci archon bu archonlar kurulunun başkanı durumundaydı.

Yukarıda adı geçen yerel meclislerin diğer önemli bir görevleri de eyaletteki vergilerin sağlıklı bir şekilde Roma adına toplanmasıydı. Bu vergiler eyaletteki meclisler tarafından toplandıktan sonra Romalı yöneticilere teslim edilmekteydi.

¹⁰⁰ Ögüt S.,- Şahin, S., “Katalog der Bithynischen Inschriften”, *E4*, H. 7, Tafel 12-13, Bonn, 1986, s. 115/116, nr. 75 ; s. 127.

¹⁰¹ Ameling, Walter, “Das Archontat in Bithynien und die Lex Provinciae des Pompeius”, *E4*, Heft 3, Tafel 6 a, Bonn, 1984, s. 23 ; 34.

Böylece Roma'nın şehirlere bir anlamda otonomi vermiş gibi görünmekle birlikte asıl amacının vergilerin düzenli olarak toplanması olduğu açıkça görülmektedir.¹⁰²

Şehir yöneticilerinin adı sık sık yolsuzluklara karışmıştır. Prusa'da Dio'un inşaat işlerinde yolsuzluk iddialar ortaya atılmış ve Dio hayatının sonuna kadar bu meseleyle uğraşmak zorunda kalmıştır.¹⁰³ Dio'un bir başka özelliği de imparator Domitianus ile arasındaki görüş ayrılıklarıdır. Dio'un imparator Domitianus'un uyguladığı yönetim sistemine ağır eleştiriler yapması kendisine pahalıya mal olmuş ve Bithynia'da yaşaması yasaklanmıştır.¹⁰⁴ Şüphesiz Dio'un doğum yeri olan Prusa ve Bithynia halkı üzerindeki etkisi imparatorun böyle bir tedbir almasına neden olmuştur.

4.4. Ekonomik Yapı

Roma'nın iktisadi bakımdan Bithynia'ya olan ilgisi Julius Caesar'a (M.Ö. 81) kadar dayanmaktadır. Daha krallık döneminde Bithynia Roma'nın asil sınıfına büyük ölçüde borçlanmıştır.¹⁰⁵ M.Ö. 74 yılında Bithynia Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti durumuna gelince, diğer eyaletler gibi Romalı tüccarların vergi toplama şirketlerinin (societates publicanorum) istilasına uğramıştır.¹⁰⁶ Bu Romalı tüccarların öncülüğünde eyalette yatırımlar yapılmaya başlanmıştır.¹⁰⁷ Bunlar çok zengin olan ülkeyi sistematik bir biçimde talan etmişler ve bu durum Principatus döneminin başlangıcına kadar

¹⁰² Leach, John D., *a.g.e.*, s. 98.

¹⁰³ Calp, H., *a.g.m.*, s. 140.

¹⁰⁴ Rostovtzeff, M., *The Social and Economic History of the Roman Empire*, vol: 1, revised by M. Fraser, Second edition, Clarendon Press, Oxford, 1957, s. 119.

¹⁰⁵ Meyer, Ed., "Bithynia", *RE*, III, s. 521.

¹⁰⁶ Şahin, S., *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil II, 3, T1-69, Bonn, 1987, s. 80.

¹⁰⁷ Anabolu, Mükerrerem, *Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, Teknik Üniversite Matbaası, İstanbul, 1970, s. 3.

sürmüştür.¹⁰⁸ Roma ekonomik mekanizması ve onun uygulayıcıları bu eyalette rahatça hareket edebilecek ortam bulmuşlar¹⁰⁹ ve ekonomik açıdan Bithynialılar için bir tehdit oluşturmuşlardır. Bithynialılar Romalı tefecileri sık sık şikayet etmeye başlamışlardır. Ancak principatus devrinden itibaren bazı tedbirler alınmıştır. Yazıtlar aracılığıyla da bu tedbirler hakkında bazı bilgiler edinebiliyoruz. Örneğin bu yazıtlardan bir tanesinde¹¹⁰ malına aşırı fiyat isteyenlere karşı Danışma Meclisinin bazı yaptırım uygulamasına ilişkin kayıtlar bulunmaktadır. Roma imparatorları Bithynia'daki yolsuzlukları araştırmak için eyalete denetçiler göndermişlerdir.

Mithridates Harbinden sonra Pompeius'un yaptığı reformlar (Lex Pompeia) ekonomik açıdan da bazı tedbirler içermektedir. III. Mithridates harbinin ağır tahribatına rağmen kısa bir aradan sonra eyaletten vergi toplanmasına devam edilmesi Bithynia'nın varlıklı ve verimli topraklara sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

Roma Cumhuriyet devri iç huzursuzluk ve karışıklıklarına karşın Principatus devri Romalıların idaresi altındaki topraklara huzur getirmiştir. Bütün imparatorluk toprakları merkezi idarenin sıkı denetimine alınmıştır. Karadeniz kıyısındaki diğer Grek şehirleri gibi Bithynia'daki şehirler de yağmacı topluluklara karşı Roma'yı kendilerinin doğal koruyucusu olarak görmüşlerdir.¹¹¹ Roma'nın koruyuculuğu altında bölgede tarım ve ticaret gelişmiştir. Bu devir "Pax Romana" adıyla anılmış ve bu barış dönemi tüm imparatorluk şehirlerine olduğu gibi Bithynia şehirlerine zenginlik ve refah getirmiştir. Yollar, köprüler, su yolları, sosyal tesisler, sivil binalar ve muhteşem anıtlar yapılmıştır.¹¹²

¹⁰⁸ İplikçioğlu, Bülent, "Ephesos Yazıtları Işığında Principatus Dönemi Roma Atlı Sınıfı Devlet Kariyeri Temsilcileri", *X. Türk Tarih Kongresi*, c. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1990, s. 632.

¹⁰⁹ Tarn, W. W., *a.g.e.*, s. 210.

¹¹⁰ Ögüt, S- Şahin, S., "Katalog Der Bithynischen Inschriften Im Archäologischen Museum Von Istanbul", *EA*, Heft 5, Tafel 12, Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn, 1985, s. 99, 122 ; *TAM*, IV, 1, nr. 3.

¹¹¹ Mattingly, Harold, *Roman Imperial Civilisation*, Edward Arnold Publishers Ltd., London, 1957, s. 92.

¹¹² Cook, J. M., *a.g.e.*, s. 202 ; Anabolu, Mükerrrem, *a.g.e.*, s. 4.

Eyaletlerdeki imar işlerinde Roma ordusunun da önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Orduda bulunan mimar ve mühendisler bu imar işlerinde aktif görevler almışlardır. İmar işlerinde öncelikle ordunun ihtiyaçları gözönüne alınmıştır.¹¹³ Bu dönemde Nikaia ve Nikomedeia Bithynia eyaletinin en zengin ve mamur şehirleri olarak görülmektedir. Nikomedeia'da darphane bulunmaktaydı. Bu da şehrin zenginliği hakkında bir fikir vermektedir. Bu iki şehir devamlı olarak birbiriyle mücadele halindedir.¹¹⁴ Amaçları eyaletin birinci şehri olmaktır. Ancak M.S. III. yüzyılda Roma'nın eski gücünü kaybetmeye başlamasıyla imparatorluğun sınırları içindeki sükun, emniyet ve asayiş ortadan kalkmış ve ekonomik sıkıntılar ortaya çıkmıştır.

Ayrıca Orta Sakarya bölgesinde M.S. II. yüzyıllara tarihlenen yazıtlarda görülen büyük artış, bu yüzyılda tüm Roma imparatorluğunda erişilen ekonomik refahla doğrudan ilişkilidir. Bu ekonomik refah sadece kentlerde sınırlı kalmamış, kırsal kesimde yaşayan halk kitlelerine kadar ulaşmıştır.¹¹⁵

4.4.1. Tarımsal Faaliyetler ve Yetiştirilen Ürünler

Bithynia, Roma'nın zengin bir eyaletiydi. Eyalette çok çeşitli ürünler yetiştirilmekle birlikte Bithynia valisi Plinius'un imparator Traianus'a yazdığı mektuplardan Paphlogonia'dan hububat ithal edildiğini öğreniyoruz.¹¹⁶ Dönemin yazar, şair ve gezginlerinin eserlerinden Bithynia'nın ekonomik durumu hakkında bilgi edinebiliyoruz. Bunlardan M.Ö. 57-6 yılında Bithynia'ya gelen şair Valerius Catullus¹¹⁷ bir şiirinde:

¹¹³ Watson, G. R., *The Roman Soldier*, Cornell University Press, New York, 1969, s. 144.

¹¹⁴ Rostovtzeff, M., *The Social and Economic History of the Roman Empire*, vol: 1, Second Edition, revised by M. Fraser, Clarendon Press, Oxford, 1957, s. 141.

¹¹⁵ Şahin, Sencer, "1983 Yılında Bithynia ve Lycia-Pamphylia'da Yapılan Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları", *II. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İzmir, 16-20 Nisan 1984, s. 115.

¹¹⁶ Plinius, *Epistulae*, X, 27.

¹¹⁷ G. Valerius Catullus : M.Ö. 84-54 yılları arasında yaşamıştır. Verona'lıdır. Lirik şiirler yazmıştır. Catullus M.Ö. 57 yılında Bithynia'ya propractor atanan Memmius'un isteğiyle burada yaklaşık olarak bir

*“Bırakıp gidelim Catullus,
Phrygia ovalarını, çayır çayır yanan,
bereketli Nikaia topraklarını.
Uçalım Küçük Asya’nın ünlü kentlerine doğru”.¹¹⁸*

diyerek Bithynia’daki Nikaia topraklarının ne kadar verimli olduğunu gözler önüne sermiştir. “Expositio totius mundi et gentium” başlığını taşıyan M.S. 4. yüzyıla ait bir yeryüzü tasvirinde Bithynia’nın bu verimli ovasında her türlü sebze ve meyvenin yetiştirildiği açıkça belirtilmektedir.¹¹⁹ Nikaia’lı aziz Neophytos’un¹²⁰ hayat hikayesini anlatan bir şehit menkıbesinde de Bithynia kentlerinden Nikaia hakkında bilgiler vardır:

“Nikaia, yerinin elverişliliği, ılımlı iklim, çepeçevre verimli ve bolluk akıtan bir arazi, salkım salkım üzüm bağları, zeytin yüklü ağaçlar, her yandan akan sular, sıra sıra değirmenler, bağlar, bahçeler ve her yanda hamamlar, surların aşılmazlığı, tapınakların görkemi, yanıbaşındaki gölden çıkan ürünlerin bolluğu, bunlara ilaveten, bir günden daha az uzaklıktaki denizden sağladığı yararlar.”¹²¹

Burada bahsedilen deniz Propontis’tir ve Nikaia bu denizle olan irtibatını Kios (Gemlik) üzerinden sağlamıştır. Diğer Bithynia kentleri arasında da bu şekilde bir ilişki vardır. Örneğin Prusa kenti deniz aşırı ulaşımını ve ticaretini Apameia üzerinden

yıl kalmıştır. (Gaius Valerius Catullus, *Ecce Poeta*, çev: Güngör Varınlıoğlu, *Şiirler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 1-23.

¹¹⁸ Şairin burada bahsettiği ünlü kentler Smyrna (İzmir) ve Ephesos’tur. Catallus, İtalya’ya dönüş yolunda Asya Eyaletinin bu ünlü kentlerini ziyaret etme niyetindedir. (G. Valerius Catullus, *a.g.e.*, s.64/65. ; Müzehher Erim, *İşte Şair Catullus (Ecce Poeta)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.58-9.).

¹¹⁹ Şahin, S., *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil, II, 3, Bonn, 1987, s.48-9.

¹²⁰ Neophytos : Diokletianus devrinde Nikaia’lı bir aziz. Hayat hikayesinin yazarı belli değildir.

¹²¹ Şahin, S., *a.g.e.*, s.239.

yapmaktadır. Apameia, Pursa için biricik liman şehridir.¹²² Aynı şekilde Kios liman kenti de Nikaia için aynı öneme sahiptir. Nikaia'daki çiftliklerde üretilen ürünlerin Kios üzerinden denizaşırı, karadan ise Nikomedia üzerinden ticareti yapılmaktaydı. Calpe limanı da bölge ticareti için önemli roller oynamıştır.¹²³

Ayrıca antikçağ yazarlarının verdikleri bilgilere göre, İznik Gölü'nden yakalanan balıklar da civar kentlere satılmaktaydı. Nikaia'lı tarihçi Cassius Dio gölün balıklarının ününü şöyle anlatır:

“Severus onun Plautianus'un seyahatlerde kendisinden daha iyi şartlarda konaklamasına ve gereksinimlerinin daha özenle ve bol miktarda sağlanmasına dikkat ediyordu. (imparator), benim anavatanım Nikaia'da, gölde epey büyükleri bulunan kestreus balığından¹²⁴ yemek isteyince, bunu onun mutfağından getirtmişti.”¹²⁵

Aziz Neophytos'un hayat hikayesinde de Askania Gölü'nün balıklarından övgüyle söz edilmektedir. Burada, ilkbaharda Pharmutios Irmağı'nda akıntı yukarı yüzdükleri ve yakalandıkları, etlerinin lezzeti özellikle Byzantion halkınca beğenildiği, közlendikleri zaman uzun süre bozulmadan kaldıkları anlatılmaktadır.¹²⁶ Sangarios nehrinin halka sağladığı balık çeşitliliğinden de antik kaynaklarda bahsedilmektedir.¹²⁷

Balıkların Byzantion halkı tarafından beğenildiğinin belirtilmesi gerçekten önemli bir ayrıntıdır. Çünkü biz buradan bu balıkların diğer Bithynia şehirlerine satıldığını ve ticaretinin yapıldığını görüyoruz. Byzantion'la yapılan bu ticaret ya Kios limanı üzerinden deniz yoluyla ya da Nikomedeia üzerinden kara yoluyla yapıyordu.

¹²² Calp, H., “Dion Khrysostomos'un XL ve XLI inci Nutku Üzerine Notlar” , *DTCFD*, c. XIII, sayı: 1-2, Ankara, 1995, s.146.

¹²³ Xenophon, *Anabasis*, VI, IV, 1.

¹²⁴ Kestreus balığının uzun ve iri bir balık olan ve uzunluğu 2 metreye ağırlığı ise 30 kiloya kadar ulaşabilen yayın balığı olduğu araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir.

¹²⁵ Cassius Dio, 75, 15, 3.

¹²⁶ Şahin, S., *a.g.e*, s.19.

¹²⁷ Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, XXXVIII, XVIII, 8.

Byzantion'un tuzlu balığı, Bithynia'nın peyniri ve Pontus'un meyve ve fındığı Hellenistik dünyada aranan ticari mallardı.¹²⁸ Yine Arrianos'un Bithyniaka adlı eserinden günümüze kalan bazı fragmanlardan Nikaia'nın eski isminin Helikore (sarmaşığı, asması-bağı bol) olduğunu öğreniyoruz.¹²⁹ Bu kayıt bize Nikaia'da bağcılık ve şarap üretimi yapıldığını göstermektedir. Niakaia çevresinde bugün bile yoğun bir bağcılık vardır. Antik Nikaia'nın üzüm ve şarap bahşeden tanrı Dionysos ile olan kök bağlantısı kuşkusuz çevrenin bu özelliğinden, yani "Helikore" (asmanın, üzümün bol) oluşundan kaynaklanmıştır.¹³⁰

Prusalı Dion Khrysostomos'un nutuklarından Prusa'nın ekonomik durumu hakkında önemli bilgiler öğreniyoruz.¹³¹ Dion'dan Prusa'da mısır yetiştirildiğini, bağcılık (üzüm bağları) ve hayvancılık yapıldığını öğreniyoruz.¹³²

Eyalette yapılan ticaret emporion denilen pazaryerlerinde gerçekleştirilmekteydi. Nikaia yakınlarında bulunan bir yazıt bu durumu açıklamaktadır:

"—

*Gerusia, P. Anteros'u, P. Ta [Jos Achaikos'un [emporion'da] ticari işlerini yürüten [ve---] (kişiyi) onurlandırdı. "*¹³³

Yazıtta adı geçen P. Anteros, efendisinin adına yürüttüğü ticaret işleriyle, büyük bir olasılıkla antik Nikaia-Ankyra ticaret ve ordu yolu üzerindeki Tataion kenti

¹²⁸ Tarn, W. W., *a.g.e.*, s. 205.

¹²⁹ Merkelbach, Reinhold, "Nikaia die Rankenreiche (ΕΛΙΚΩΡΗ) Ein Übersenes Fragment aus Arrians Bithyniaka", *EA*, Heft 5, Bonn, 1985, s. 1-3.

¹³⁰ Şahin, Sencer, "Yazıtların Diliyle İznik'te (Nikaia) Tarih", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 6-10 Nisan 1987, s. 373.

¹³¹ Dion Khrysostomos, *Orationes*, 36.

¹³² Rostovtzeff, M., *The Social and Economic History of the Roman Empire*, vol: 2, Second Edition, revised by M. Fraser, Clarendon Press, Oxford, 1957, s. 574.

¹³³ Şahin, Sencer, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil II, 1, nr. 701-1210, Bonn, 1981, s. 280a, nr. 1203.

yakınındaki emporionda (pazaryeri) uğraşmaktaydı. Bu tür pazaryerleri Bithynia'da ticaretin gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur.

4.4.2. Vergiler

Vergiler çok çeşitliydi: *Tithe* (1/10) vergisi ve otlak ve meralardan alınan vergilerden başka eyalet vatandaşlarından *portorium* (gümrük resmi), tuz madenlerinden ve taş ocaklarından alınan vergiler, *poll* (oy verme) vergisi ve bazı olaganüstü durumlarda toplanan vergiler; köle vergisi, kapı vergisi vb.

Aynı olarak toplanan vergilerin depolanması ve bir yerden diğer bir yere taşınması vatandaşlara ağır mali külfetler getirmiştir. Ayrıca eyaletin dağlık olması ve ulaşımı zorlaştırdığından işler daha karmaşık bir hal almıştır.

Augustus, vergi sistemini yeniden düzenlemiş ve daha basit bir hale getirmiştir. Augustus zamanında şehirler iki ana imparatorluk vergisinin toplanmasından direkt olarak sorumluydu: *tributum soli* (toprak vergisi) ve *tributum capitis* (vatandaşlık vergisi). Fakat Augustus'tan sonraki imparatorlar zaman zaman bunlardan başka birçok dolaylı vergiler salmışlardır. Bithynia'da bu vergilerin en önemlisi olan *portorium* (gümrük resmi) liman ve sahil şehirlerinden imparatorun *procurator*'u tarafından toplanmaktaydı. Burada önemli bir noktaya dikkat etmek gerekir. Roma imparatorları vergi toplama işini sadece eyalet yöneticilerine bırakmamış direkt olarak kendisine bağlı *procurator*'lar aracılığıyla vergiler üzerinde dolaylı bir kontrol kurmuşlardır. İmparator Claudius (M.S. 41-54) bir Senatus eyaleti olan Bithynia'da kendi *procurator*'unun yönetiminde bir büro (*rationibus*) kurmuş ve eyalet gelirlerini kendi kontrolü altına almıştır.¹³⁴ İmparatorun buradaki asıl amacı Senatus'un maddi açıdan fazla güçlenmesini engellemektir. Böylece Roma imparatorları *procurator*'ları aracılığıyla Bithynia eyaletinin mali yapısında reorganizasyon yapmışlar ve eyalet gelirlerinin tek bir merkezde toplamasını sağlamışlardır.

¹³⁴ Scramuzza, M. Vincent, *The Emperor Claudius*, Cambridge Harvard University Press, London, 1940, s. 122.

Bithynia şehirlerinden toplanan vergiler Boule denetiminde Nikaia'da biraraya getiriliyordu.¹³⁵ Nikaia'nın tüm diğer Bithynia şehirleriyle kolayca ulaşım sağlayabilecek bir konumda olması ve Nikaia-Kios arasındaki karayolunun Nikaia'ya Propontis'e bağlaması Nikaia'ya bu avantajı sağlamıştır.¹³⁶ Vergilerin Nikomedeia gibi Roma ile ulaşımın daha kolay olduğu bir şehir yerinde daha içerdeki Nikaia'da toplanması toplanan bu vergilerin yine aynı eyalet içinde çeşitli kamu işlerinde kullanıldığına işaret etmektedir.¹³⁷ Artık Roma cumhuriyet döneminden farklı olarak Bithynia-Pontus eyaletinin zenginliklerinin Roma'ya taşınmasına son verilmiş ve eyalete yatırım yapılmaya başlanmıştır.

Bununla birlikte eyaletteki Romalı yöneticiler hakkına yolsuzluk iddiaları ortaya çıkmış ve G. Julius Bassus (M.S. 102)¹³⁸ ve Varenus Rufus (M.S. 106) hakkında soruşturma açılmıştır. İmparator Traianus bu yolsuzlukları araştırmak amacıyla 102 yılında C. Antius Julius Quadratus'u eyalete göndermiştir.¹³⁹ M. Plancius Varus daha önce M.S. 70/71 yılında Bithynia-Pontus eyaletinin ekonomisini düzeltmesi için bu eyalete proconsül olarak atanmıştır. Fakat Bithynia'daki ekonomik problemler ve eyaletin zengin şehirlerdeki yolsuzluklar devam etmiştir. Bunun üzerine imparator Traianus M.S. 111 yılında eyaletin mali durumunu düzeltmesi için Plinius'u Bithynia valiliğine atamıştır.¹⁴⁰ Yine M.S. 134 yılında C. Julius Severus bu amaçla Bithynia-Pontus eyaletine vali olarak gönderilmiştir.

4.4.3. Ticaret

Bithynia kralları iyice güçlenince sırasıyla Propontis kıyısındaki Kios ve Myrleia¹⁴¹, Askania gölü kıyısındaki Nikaia¹⁴², doğu sınırındaki Cierus ve Tieium'u

¹³⁵ Dion Khrysostomos, XXXVIII, 26.

¹³⁶ Magie, D., *RRAM*; s. 305.

¹³⁷ Langer, P. N., *a.g.e.*, s. 56.

¹³⁸ Plinius, *Epistulae*, IV, 9 ; VI, 29.

¹³⁹ Langer, P. N., *a.g.e.*, s. 56.

¹⁴⁰ Finley, M. I., *The Ancient Economy*, Chatto & Windus, London, 1975, s. 118.

¹⁴¹ Strabon, XII, IV, 3.

Bithynia krallığı sınırlarına dahil etmişlerdir. Limanları olan bu şehirlerin ele geçirilmesi Bithynia'ya önemli ticari avantajlar sağlamıştır.¹⁴³ Nikomedes I. Nikomedeia şehrini kurmuş ve burayı Bithynia'nın yeni başkenti ve ticaret merkezi yapmıştır. Zipoites'in krallığı zamanında ise Khalkedon, Herakleia ve Byzantium ve Apameia limanından deniz ticaretini sürdüren Prusa¹⁴⁴ gibi Bithynia şehirleri de kuzeybatı Anadolu'nun ticari merkezleri olarak ön plana çıkmışlardır. Ziaelas, Mısır'daki Ptolemaios krallığı ile dostluğu sürdürmüş ve ticaret ilişkilerini geliştirmiştir.¹⁴⁵

Hellenistik dönemde Byzantion'un Bosporus'a geçiş ücreti koyma tehdidi Akdeniz ticaretinde önemli bir yere sahip olan Rhodos'la aralarının açılmasına neden olmuştur.¹⁴⁶ Rhodos M.Ö. III. yüzyılda ticaret filosunu kurmuştu ve denizlerin korsanlardan arındırılması için elinden geleni yapmaktaydı.¹⁴⁷ Rhodos'un deniz ticaretinde bu üstünlüğünü devam ettirmesi deniz yollarının bu güvenli durumunun devamına bağlıydı. Hatta Prusias I.'in hizmetine giren Hannibal'in donanmasıyla Pergamon kralı Eumenes'i yenerek denizlerde üstün duruma geçerek Rhodos'un deniz ticaretini tehdit etmesi Rhodos'un Roma'ya müracaat etmesine neden olmuştur. Dönemin yazarları Bithynia kralı Prusias I. zamanındaki Bithynia donanmasını devrin önemli deniz güçlerinden biri olarak göstermektedirler.¹⁴⁸

Prusias I.'in M.Ö. 227'deki depremde sonra Rhodos'a ve Galat'ların saldırılarıyla büyük zarara uğrayan Hellenesontos'daki Grek şehirlerine para yardımı

¹⁴² Strabon, XII, IV, 7.

¹⁴³ Lewis, M. F., *a.g.e.*, s. 10.

¹⁴⁴ Cook, J. M., *a.g.e.*, s. 162 ; Calp, H., *a.g.m.*, s. 146.

¹⁴⁵ Özsait, Mehmet, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi II*, Görsel Yayınları, Ankara, 1982, s. 296.

¹⁴⁶ Starr, G. C., *a.g.e.*, s. 51.

¹⁴⁷ Cook, J. M., *a.g.e.*, s. 162.

¹⁴⁸ Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, XXVII, XXX, 16/17.

bulunması¹⁴⁹ Bithynia'nın krallık dönemindeki mali durumu hakkında fikir vermesi açısından önemlidir.

Nikomedes IV. kendisinin tekrar Bithynia tahtına geçirilmesi karşılığında Romalı generallere para vaad etmiştir.¹⁵⁰ Fakat uzun savaş dönemi Bithynia ekonomisi altüst ettiğinden bu parayı ödeyememiş ve Romalı komutan Aquilius'un baskısıyla komşu Pontus topraklarına yağma amaçlı akınlar yapmıştır.¹⁵¹ İlk başlarda bu akınlardan bol ganimet alınmış fakat Pontos kralı Mithridates'in karşı saldırısıyla yenilen Nikomedes IV. tüm hazinesini ve ülkesini bırakarak Roma'ya kaçmak zorunda kalmıştır.¹⁵² Nikomedes IV. M.Ö. 85 yılında krallığının başına tekrar geçtiğinde ülkesinin düşman ordularının ağır tahribatına uğradığını, her tarafın yakılıp yıkıldığını, devlet hazinesinin ve şehirlerin talan edildiğini ve insan gücünde büyük bir azalma olduğunu görmüştür. Nikomedes IV.'ün geri kalan saltanat yıllarında ekonomik durumun daha da kötüye gittiği görülmektedir.¹⁵³ Böylece uzun süren savaşlar neticesinde zaten kötü durumda olan Bithynia ekonomisinde M.Ö 74'de Roma egemenliğine girinceye kadar herhangi bir iyileşme görülmemektedir. Hatta Romalı komutanların bitmek tükenmek bilmeyen istekleri zaten kötü durumda olan ekonomiyi çökertmiştir. Bununla birlikte bazı Romalı işadamlarının yaptıkları yatırımlar Bithynia ekonomisinde az da olsa bir iyileşme yaratmıştır.¹⁵⁴

Bithynia kralı, publicani(ler)e, boğazdan geçen gemileri kontrol etmesi yetkisi vermişti. Bu deniz yolundan geçen her gemi Kalkhedon ya da Hieron denilen limanda demirlemek ve gemideki mal değerinin %2,5'i oranında ücret ödemek zorundaydı.¹⁵⁵ Yine Asia Eyaleti Gümrük Yasası'na göre : "Bizans ve Kalkhedon topraklarında denizden mal sokup çıkarırken gümrükçüye malın değerinin kırkta biri oranında

¹⁴⁹ Polybios, V, 90, 1 ; 77, 2.

¹⁵⁰ Lewis, M. F., *a.g.e.*, s. 20.

¹⁵¹ Appianos, *Mithridates*, 10-11.

¹⁵² Appianos, *Mithridates*, 12-16 ; 17-21.

¹⁵³ Lewis, M. F., *a.g.e.*, s. 24-25.

¹⁵⁴ Dio Cassius, XXXXIII, XX, 2 ; Suet., *Jul.*, 49.

¹⁵⁵ Şahin, S. vd., "Asia Eyaleti Gümrük Yasası", *EA*, Heft 14, Bonn, 1989, s. 199.

gümrük ödemesi zorunluydu.”¹⁵⁶ Denizden ya da karadan giren mala sadece bir defa gümrük ödenir. Pontos’tan Asia eyaletine gelen veya tam tersi bir durumda da tüccar Khalkedon kentinden geçmeden önce malını gümrükçüye ya da onun vekiline bildirmek zorundadır.¹⁵⁷ Denizden getirilen ya da götürülen malları taşıyan geminin yönünü değiştirenlere, karadan götürülen malları gümrüğü aldatmak amacıyla başka yere götürenlere ve yükünü bildirmemiş olanlara yasanın ilgili hükümleri uygulanır. Asia Eyaleti Gümrük Yasasında Bithynia’daki Hieron, Kalkhedon ve Apollonia limanlarının ön plana çıkması Bithynia’nın özellikle deniz ticareti açısından önemli bir mevkide bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca Roma imparatorları bazen deniz ticaretinde etkin olan bazı Bithynia şehirlerine bazı vergi imtiyazları vermişlerdir. İmparator Claudius, zaman zaman Bosporus’daki (İstanbul boğazı) deniz ticaretinin aksaklıklara uğraması üzerine bu yolun kontrolünü elinde bulunduran Byzantion şehrine vergi muafiyetleri sağlamıştır.¹⁵⁸ Şüphesiz bu durum Byzantion’un jeopolitik durumuyla yakından ilgilidir.

Roma cumhuriyet devrinde diğer Küçük Asya eyaletlerinde olduğu gibi Bithynia eyaletinde de tam bir sömürü düzeni kurmuştur. Bu dönemde M. Antonius söylendiğine göre hazırladığı tek bir akşam yemeğiyle ün kazanmış olan aşçısına, Magnesialı (= Manisa) bir adamın evini ödül olarak vermiştir. Sonunda onun Küçük Asya şehirlerine ikinci bir vergi yüklemek için harekete geçmesi üzerine, Asyalı kentler adına konuşan Hybreas cesaret bulmuş ve ona şöyle demiştir:

“Eğer sen iki yıllık vergiyi bir anda alabilirsen, kuşkusuz bize de iki yaz ve iki hasat zamanı verebilirsin”. Konuşmacı Küçük Asya’nın ona halihazırda ikiyüzbin talent vermiş olduğunu söyledi : “Eğer bu toplam parayı almadıysan, vergi

¹⁵⁶ Şahin, S. vd., *a.g.m.*, s. 200, nr. 2.

¹⁵⁷ Şahin, S. vd., *a.g.m.*, s. 200, nr. 4.

¹⁵⁸ Scramuzza, Vincent M., *The Emperor Claudius*, Cambridge Harvard University Press, London, 1940, s. 185.

toplayıcılarından hesabını sor; ama aldıysan ve hepsini harcadıysan, bizler mahvolmuşuz demektir".¹⁵⁹

Bu sözler üzerine Antonius çevresindekilerin kendisini yanlış yönlendirdiklerini anlamış ve vergiden vazgeçmiştir. Açıkça görüldüğü üzere Romalı yöneticilerin Küçük Asya'daki şehirlere bakış açısı budur.

M.S. 136/137 yılında imparator Hadrianus, Bithynia'nın bozulmuş olan idari durumunu ve şehirlerinin çok kötü durumda bulunan mali durumunu düzeltmek için Gaius Iulius Serverus'u *curator* vazifesiyle buraya göndermiştir. G. Severus'tan önce aynı vazifeye Plinius ve Cornutus Tertullus tayin edilmişlerse de bunlar başarısız olmuşlardır. G. Severus Anadolu'lu olmasının getirdiği nüfuz ve halka iyi davranması neticesinde eyaletteki bütün sorunların üstesinden gelmiştir.¹⁶⁰ Bithynialı tarihçi Cassius Dio eserinde "Severus gerek resmi gerekse hususi işleri o kadar iyi nizama koydu ki, onun ismi hiçbir zaman unutulmayacak" demektedir.¹⁶¹ Ancak sık sık meydana gelen depremler ve 258 yılındaki Got istilasından sonra Bithynia ekonomisi ağır bir darbe almış, şehirler fakirleşmiş ve eski görkemli günlerine bir daha ulaşamamışlardır.

4.4.4. Ulaşım ve Bölgeden Geçen Askeri ve Ticari Yollar

Konstantinopolis'ten Ankyra'ya, oradan da Tarsus ve Antiokhia'ya ve daha ötede Jerusalem (= Kudüs)'e dek uzanan ve Roma döneminde Küçük Asya'nın ana yolu (Hacı Yolu) olduğu bilinen yol Bithynia üzerinden geçmekte idi. Özellikle sosyal yaşam ve ticaret hayatı bakımından bu yol oldukça önemlidir.¹⁶² Buna karşın doğudaki

¹⁵⁹ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, XXIV., çev: Mehmet Özaktürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1992., s. 28.

¹⁶⁰ Erzen, Afif, "Ankaralı Gayus Yuliyus Severus'un kitabeleri ve Anadolu'lu'ların Roma İmparatorluğu Üzerindeki Nüfuzları", *III. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 15-20 Kasım 1943)*, Ankara, 1948, s. 631-632.

¹⁶¹ Erzen, Afif, *a.g.m.*, s. 632.

¹⁶² French, David, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Fasc. I: The Pilgrim's Road*, British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph No. 3, BAR International Series:105, Ankara, 1985, s. 16.

Euphrates limes'lerine doğru uzanan yol askeri açıdan ilk yola kıyasla daha önemlidir. İmparatorlar doğuya yaptıkları seferlerde genelde bu yolu kullanmışlardır. İmparator Hadrianus 123 yılındaki Küçük Asya'daki ilk gezisi sırasında Bithynia'ya da uğramış¹⁶³ ve bu yolu takip etmiştir.¹⁶⁴ Daha sonra Caracalla (M.S. 198-217) 214-219 yılları arasındaki Part seferine çıkarken ordusuyla Bithynia'ya gelmiş¹⁶⁵ ve 214/5 kışını Nikomedeia'da geçirmiş, buradan hareketle ordusuyla birlikte bu askeri yolu kullanarak Prusias ad Hypium üzerinden Ankyra'ya ve daha sonra da Antiochia'ya (= Antakya) gitmiştir.¹⁶⁶ Bu askeri yola zaman zaman bazı eklemeler yapılmıştır. İmparator Claudius zamanında C. Julius Aquila Amastris'ten Bosporus'a uzanan ve dağlık bölgelerden geçen bir yol inşa ettirmiştir. İmparatorun Aquila'yı onurlandırmasında Aquila'nın bu yol yapımlarında ve onarımlarında yaptığı harcamalar ve kamu işleri için yaptığı bağışların etkisi büyüktür.¹⁶⁷

Jerusalem'e (= Kudüs) giden Hacı Yolu'nun¹⁶⁸ önem kazanması ancak hristiyanlığın kabulünden sonraki zamana rastlar (M.S. 4. yüzyıl). M.S. 333 yılında bir hristiyan hacı adayı Burdigala'dan (Bordeaux) Jerusalem'e (Kudüs) giderken Constantinopolis güzergahını takip ederek Hacı Yolu'nu kullanmıştır.¹⁶⁹ Miltaşı belgelerinin ışığında Hacı Yolu'nun Domitianus zamanında özellikle A. Caesennius Gallus'un eyalet valiliği sırasında M.S. 82 yılında yapıldığını söyleyebiliriz.

¹⁶³ Mackendrick, Paul, *The Mute Stones Speak (The Story of Archaeology in Italy)*, St. Martin's Press, New York, 1960, s. 283.

¹⁶⁴ Şahin, Sencer, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museum Von Iznik (Nikaia)*, Teil I, nr. 1-633, Bonn, 1979, s. 26a, nr. 29.

¹⁶⁵ Speidel, Michael, "Bithynian Gravestones of Roman Legionaries", *EA*, Heft 5, Tafel 9, Bonn, 1985, s. 95.

¹⁶⁶ Ameling, Walter, "Eine neue Inschrift aus Prusias ad Hypium", *EA*, Heft 1, Tafel 8, Bonn, 1983, s. 74.

¹⁶⁷ Scramuzza, M. Vincent, *The Emperor Claudius*, Cambridge Harvard University Press, London, 1940, s. 164.

¹⁶⁸ Hacı Yolunun üzerindeki tartışmalar yıllarca sürmüştür. Nikaia yakınında, Ancyra'nın güneyinde ve Toroslar'da yol yüzeyine yayılmış bilgi verici birkaç öge dışında uzun yol kesimlerinin topografyası yalnızca varsayımlara dayandırılmıştır. (French, D., *a.g.e.*, s. 16).

¹⁶⁹ French, D., "A Puzzle From Roman Asia Minor", *BP Shield International*, January, London, 1975, s. 25.

Bithynia'daki Nikomedia-Nikaia'da ele geçen en eski miltaşı Traianus çağına (M.S. 114-115) tarihlenir. Prusa yöresinde Flavianus'lar dönemine tarihlenen (M.S. 78) en az iki miltaşı vardır. Bu taşlar bir onarım ya da yeniden yapım olayına ait bilgiler vermektedirler.¹⁷⁰

Biz Hacı Yolu'nun Bithynia kesiminin kim tarafından yaptırıldığını ya da bu yola ne zaman taş döşendiğini bilemiyoruz. Fakat miltaşlarından bu yol üzerinde yapılmış onarımlar hakkında bazı bilgiler alıyoruz. Septimus Severus devrine ait bir miltaşı bu onarımlar hakkında bilgi vermektedir. Miltaşı yazıtının çevirisi şöyledir:

*“İmparator Kayser L. Septimus Severus Pius Pertinax Augustus, Arap Fatih, Adiaben Fatih, büyük Parth Fatih, en yüce rahip, 6 yıldır hükümdar, 11. kez imparator, 2. kez konsül, vatanın babası, prokonsül ve imparator Kayser M. Aurelius Antonius Augustus, hükümdarlığının 2. yılı ve P. Septimus [[Geta]] Kayser, elçi ve valileri Quintus Tineius Sacerdos aracılığı ile (yolu) onarttılar. Nikaia'dan 32 (Roma mili)”*¹⁷¹

Bu miltaşı bugünkü Vezirhan-Gölpazarı yolunun geçtiği Dikenli Boğazı adını taşıyan dağ geçidinde bulunmuştur. Miltaşının verdiği bilgiye göre onarımları yaptıran kişi Quintus Tineius Sacerdos 'dur.¹⁷² Bu miltaşı Nikaia-Tattaion-Dableis yolunun onarımı sırasında dikilmiştir.¹⁷³ Eyalet valisi Quintus Tineius Sacerdos ismi altında bugüne kadar Prusa-Apollonia¹⁷⁴, Nikomedia-Prusias ad Hypium¹⁷⁵ yollarının onarımına ilişkin birçok miltaşı ele geçmiştir.

¹⁷⁰ CIL, III, 6993.

¹⁷¹ Şahin, Sencer, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil II, 1, nr. 701-1210, Bonn, 1981, s. 148a, nr. 1008.; Ögüt, S- Şahin, S., “Katalog Der Bithynischen Inschriften Im Archäologischen Museum Von Istanbul”, *EA*, Heft 5, Tafel 12, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1985, s. 100-101, 122 ; *TAM*, IV, 1, nr. 13.

¹⁷² Quintus Tineius'un Bithynia'da legatus Augustorum pro praetore görev süresi hakkında bkz. EK-I.

¹⁷³ Şahin, S., *a.g.e.*, s. 150a, nr. 1008.

¹⁷⁴ Dörner, F.K., *Inschriften und Denkmäler*, nr. 130.

Yine 1982 yılında İzmit'in 36 km. batısında Libyessos'da (Dildere) ele geçen M.S. 3. yüzyıla ait 8 adet miltaş Kartaca Kralı Hannibal'in mezar anıtıyla ün salmış Libyssa'ya ve bu kentten geçen Roma askeri ve ticari anayoluna aittirler.¹⁷⁶ Burada bulunan miltaşlarına göre Nikomedeia'dan 22 millik (yaklaşık 37 km) uzaklık veren¹⁷⁷ Gordianus III. (M.S. 238-244), Aemilianus (Temmuz-Ekim 253) ve Diokletianus (295-305) devirlerine ait miltaşlarının buluntu yerinin hemen yanında olması gereken antik köprü'nün başında olması gerekmektedir. 23 millik uzaklık veren Gordianus ve Philippus (M.S. 244-249) devrine ait miltaşlarının Karaburun'da, yani Libyssa kentinin hemen ön tarafında dikili olmaları gerekmektedir. Gallienus (M.S. 260) ve Tacitus (M.S. 275-276) devirlerine ait miltaşlarının ise mansio Libyssa'da (Libyssa konaklama yeri) dikili olmaları gerekirdi.¹⁷⁸ Bu miltaşlarından Gordianus dönemine ait olanı bu yol üzerinde yapılan bir onarım anısına dikilmiştir. Yazıtın çevirisi şöyledir:

*“İyi talihle; İmp(arator) Kayser, Tanrı Gordianus'un torunu, M(arcus) Antonius Gordianus, dindar, bahtlı Aug(ustus), en yüce rahip, hükümdar, konsül, vatanın babası (p.p. = pater patriae), en güçlü, en bahtlı (insan), yolu Nikomedeia'dan sınıra kadar onarttı. 22 mil”.*¹⁷⁹

İmparator Aemilianus (Temmuz-Ekim 253) devrine ait başka bir miltaşı yazıtı da yine bu yol üzerindeki bir onarımdan bahsetmektedir. Yazıtın çevirisi şöyledir:

¹⁷⁵ TAM, IV, I, nr. 13.

¹⁷⁶ Şahin S., - Işın, - M. A., Can, M.K., “Acht Meilensteine Aus Libyssa”, EA, Heft 1, Tafel 5-7, Bonn, 1983, s. 54.

¹⁷⁷ Şahin, Sencer, “1982 Yılında Bithynia, Pamphylia ve Lykia'da Epigrafik ve Tarihi-Topografik Araştırmalar”, I. Araştırma Sonuçları Toplantısı, İstanbul, 1983, s. 83/84.

¹⁷⁸ Şahin, S.- Işın, M. A., - Can, M. K., “Acht Meilensteine Aus Libyssa”, EA, Heft 1, Tafel 5-7, Bonn, 1983, s. 54.

¹⁷⁹ Şahin, S.- Işın, M. A., - Can, M. K., a.g.m., s. 54 ; Ögüt, S- Şahin, S., “Katalog Der Bithynischen Inschriften Im Archäologischen Museum Von Istanbul”, EA, Heft 5, Tafel 9, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1985, s. 100, 122. ; TAM, IV, 1, nr. 14.

*“İyi talihle; İmp(arator) Kayser M(arcus) Aemilius Aemilianus, dindar, bahtlı Aug(ustus), (yolu) Nikomedeia’dan sınıra kadar (onarttı). 22 mil”.*¹⁸⁰

Hacı Yolu’nun Bithynia’daki güzergahı hakkında, özellikle Nikomedia-Nikaia arasındaki kesimde, bazı şüpheler olsa da Constantinopolis-Nikaia arasındaki Roma yolunun tahmini çizgisinden hiçbir zaman kuşku duyulmamıştır.¹⁸¹ Nikomedia-Nikaia arasındaki Roma yolu modern karayolunu izleyerek İhsaniye’ye kadar ulaşmaktadır. Buradan güneybatıya Kazıkdere ya da Beyoğludere vadisine doğru yükselir ve Senaiye’ye ulaşır. Senaiye’den güneye Ayvaşa dağının yamaçlarını aşır Sariağıl’a doğru gider. Sariağıl’dan yaklaşık olarak 2.75 km. uzaklıkta ve Orhaniye’nin yaklaşık olarak 4 km. kuzeyinde Roma yolu İznik’e dek gözden kaybolur.

İznik’ten sonra modern yol çizgisi Roma yolu çizgisini çok yakından izler. İznik-Mekece yolunun güney kenarındaki tarlalarda yol kalıntılarına rastlanır. İznik-Osmaneli yolunda Aşağı Akçapınar kavşağında yüzey kalıntıları çok açık olarak görülür. Taşöprü ile Göksu’yu geçtikten sonra Gölpazarı bölgesinde Medetli’ye kadar uzanır. French’e göre, yol düz bir çizgi biçiminde uzanıyor ve Osmaneli (Lefke) ve Selimiye’den geçip Sakarya istasyonu yakınında Sakarya (Sangarius) nehrini aşıyordu.¹⁸²

Medetli’den sonra (kuzeybatıda) Roma yolu ovanın kuzey tarafındaki tepelerin eteği boyunca uzanıp, Karaağaç’ın yaklaşık olarak 1.5 km. kuzeydoğusunda Gölpazarı-Vezirhan şosesi ile birleşmektedir. Gölpazarı’nın doğusunda Roma yolu önce Neçinler vadisine doğru yükselmekte, Saeihacılar’ın altındaki boynu geçtikten sonra Akçapınar’ın güneyinde bir başka vadiye girmekte ve son olarak da Kilciler’in 3.5 km. batısındaki Çakırlar’ın üstünde suları geçmektedir.¹⁸³

¹⁸⁰ Şahin, S.- Işın, M. A.- Can, M. K., *a.g.m.*, s. 55.

¹⁸¹ French, D., *Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Fasc I: The Pilgrim’s Road*, BAR International Series : 105, Ankara, 1981, s. 17.

¹⁸² French, D., *a.g.e.*, s. 19.

¹⁸³ French, D., *a.g.e.*, s.19.

Nallıhan'ın batısında Roma yolu çizgisi modern karayolunu yakından izler. Sonra modern yoldan Çayırhan'ın yaklaşık olarak 8 km. batısındaki bir noktada ayrılır ve güneydoğuya doğru uzanıp Sarılar köprüsünde Sakarya'nın büyük kollarından Aladağ Çayını geçerek modern yoldan ayrılıp güneydoğuya Kayabükü çiftliğine doğru devam eder. Bithynia'nın Nikaia ve Nikomedia bölgelerinde ele geçen en eski miltaşı Traianus çağına tarihlenmektedir. (M.S. 114/115). Prusa yöresinden Flaviuslar dönemine tarihlenen en az iki miltaşı vardır.

Roma yolu Girmir çayından, Kırbaşı'na giden modern yolun da izlediği vadi kenarına tırmanır ve Dikmen Höyük'e gider. Dikmen Höyük'ten sonra bir oavadan geçip doğruca Perli Çiftliğe ulaşır. Bundan sonra Bithynia topraklarını terkederek Ankyra'ya doğru devam eder.

Yol Üzerindeki Köprüler:

Nikomedia-Nikaea arasında Başiskele Köprüsü¹⁸⁴ ve Nikaea- Luliopolis arasında Osmaneli yakınında, Göksu üzerindeki Taşköprü Hacı Yolu'nun Bithynia kesiminde bugüne kadar tespit edilmiş köprülerdir.¹⁸⁵

Yol Üzerindeki Ören Yerleri:

Nikomedia-Nikaea arasında:

Eriboulus (mutatio) : Hisareyn yakınında Hisar'da. Bu mutatio Eriboulus'un içinde ya da Eriboulus'da gösterilmiştir.

Libum (mansio) : Nikomedia-Nikaia arasında Roma anayolu üzerinde küçük bir antik yerdir.¹⁸⁶ D. French Senaiye civarında bir yerde lokalize etmiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Şahin, S., 1974, 73 ve lev. 9 ; krş. French, D., a.g.e., s. 31.

¹⁸⁵ French, D., 1981, s. 31.

¹⁸⁶ Şahin, Sencer, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil II, 3, T1-69, Bonn, 1987, s. 123.

¹⁸⁷ French, D., a.g.e., s. 31-34.

Liada (mutatio): Sariağıl'da ya da yakınında.

Basilinupolis: Olasılıkla Nikaia-Nicomedia sınırında Nikaia-Prainetos (Karamürsel) yolu üzerinde bugünkü Valideköprü Çiftliği yakınında bulunmaktaydı.¹⁸⁸ Önceden bir köy iken Lulianus tarafından annesi onuruna ismi Basilinupolis olarak değiştirilmiş ve kent statüsüne sokulmuştur.

Nikaia-Iuliopolis arasında:

Schinae (mutatio) : Karadın Höyük civarında. Nikaia'ya 8 Roma mili Midum'a 7 Roma mili uzaklıktadır.¹⁸⁹

Artemis (mutatio) : Nikaia'dan Ancyra'ya giden yol üzerinde Kilciler yakınında bir dinlenme istasyonudur. Antik Dableis kentinin 6 Roma mili batısında olduğu ileri sürülmektedir.¹⁹⁰ Fakat bu saptama kesin belgelere dayanmamaktadır.

Iuliopolis (civitas): Çayırhan yakınındaki Sarılar köprüsünde.

Midum (mansio) : Nikaia-Ancyra yolu üzerinde bir yol istasyonu. Chogea'ya 6 Roma mili uzaklıktadır. Selçuk Köy-Lefke (Leukai) civarında lokalize edilmektedir.¹⁹¹ Burada bulunan bir miltaşında;

“ - - -

I O procos.

Nikaia'dan

17 (Roma mili)”¹⁹²

¹⁸⁸ Şahin, S., *a.g.e.*, s.112-113.

¹⁸⁹ Şahin, S., *a.g.e.*, s. 131.

¹⁹⁰ Şahin, S., *a.g.e.*, s. 108.

¹⁹¹ Şahin, S., *a.g.e.*, s. 130.

¹⁹² Şahin, Sencer, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil II, 1, nr. 701-1210, Bonn, 1981, s. 138a, nr. 1001.

yazmaktadır. Böylece biz antik Midum ile Nikaia arasındaki uzaklığın 17 Roma mili (yaklaşık 25 km.) olduğunu öğreniyoruz.

Chogea (muttio) :Nikaia-Ancyra yolu üzerinde bir istasyondur. Medetli ve Hüyük köyleri civarındadır. Bu çevrede bugüne kadar ele geçen miltaşlarının çokluğu burada önemli bir durak yerine işaret etmektedir. Bu bölgede bulunan bir miltaşı Nikaia'ya olan uzaklığı 25 Roma mili olarak vermektedir.¹⁹³

Thatesum (mutatio) : Dikenli Geçit'dedir. Nikaia-Ancyra yolu üstünde bir yol istasyonudur. Chogae'dan 10 Roma mili uzaklıktadır.¹⁹⁴

Tutaion (mutatio) : Gölpazarı yakınındaki höyüktedir.

Protinica (mutatio) : Hacıköy'de ya da yakınındadır.

Dableis¹⁹⁵ (mansio) : Nikaia-Ancyra yolu üzerinde dinlenme yeridir. Bugünkü Çayköy-Himmetoğlu civarında olduğu tahmin edilmektedir.¹⁹⁶

Ceratae (mansio) : Himmetoğlu'nda ya da yakınında bulunmaktadır.

Finis (mutatio) : Ericek'de ya da yakınındadır.

Dadastana¹⁹⁷ (mansio) : Karahisar'da ya da yakınında olduğu tahmin edilmektedir. Dableis-Dadastana arası 15 Roma mili ölçülmüştür.¹⁹⁸

¹⁹³ Şahin, S., *a.g.e.*, s. 140a, nr. 1003.

¹⁹⁴ Şahin, S., *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil II, 3, T1-69, Bonn, 1987, s. 115.

¹⁹⁵ Cl. Ptolemaeus, *Geographia* V, 1'de: Dableis'i 58° 40' boylam ve 41° 40' enlemlerinde göstermektedir.

¹⁹⁶ Şahin, S., *a.g.e.*, s. 116.

¹⁹⁷ Cl. Ptolemaeus, *a.g.e.*'de : Dadastana'yı 59° 30' boylam ve 41° 45' enlemlerinde göstermektedir.

¹⁹⁸ Ammianus Marcellinus, *Ammiani Marcellini Rerum Gestarum Libri*, XXV, X, 12, With an English Translation by J. C. Rolfe, I-III, Cambridge-London, 1935-1939 (The Loeb Classical Library).

Transmonte (mutatio) : Saçakdere, Bağlıca'da ya da yakınında bulunmaktadır.

Milia (mutatio) : Kösemtepe, Eymir'de ya da yakınındadır.

Roma imparatorluk dönminde bu yol üzerinde birçok defa onarımlar yapılmıştır. M.S. 58 yılında C. Julius Aqulia, Apameia-Nikaia arasındaki yolu onartmış, ondan 20 yıl sonra da L. Antonius Naso yol onarımlarına devam etmiştir.¹⁹⁹ Naso'nun ismi Prusa-Propontis yolu onarımında da geçmektedir.²⁰⁰ C. Julius Aqulia zamanındaki yol yapım ve onarım çalışmalarının nedeni 58 yılındaki Armenia seferinde Bithynia'nın ordunun yığınak ve erzak bölgesi olarak kullanılmasıdır.²⁰¹ İmparator Vespasianus imparatorluğu baştan başa geçen bir yol projesi başlamıştır. Bu proje çerçevesinde Bithynia'daki yol yapım işlerinde prokurator Antonius Naso görevlendirilmiştir (M.S. 78). Ve aynı prokurator tarafından yol yapım ve onarım işlerine imparator Titus zamanında devam edilmiştir. Bu çalışmalar ancak imparator Domitianus'un imparatorluğu zamanında tamamlanmıştır.²⁰²

Bithynia'daki yol yapım ve onarım çalışmalarının yoğunluğu aslında direkt olarak eyaletin jeopolitik konumuyla ilgilidir. Şöyle ki, Bithynia eyaleti doğuya giden hem askeri hem de ticari anayolların geçiş noktasında bulunmaktadır. Roma orduları doğuya yaptıkları seferlerde genellikle Bithynia toprakları üzerinden geçen askeri yolu kullanmışlardır. Ayrıca bu ordunun erzak ihtiyacı da yine Bithynia üzerinden sevk edilmiştir.²⁰³ Bu sebeplerden dolayı Roma imparatorları Bithynia'dan geçen askeri ve ticari yollara ayrı bir vermişlerdir.

¹⁹⁹ *CIL*, III, 346 ; *IGRR*, III, 15 ; *CIL*, III, 6993.

²⁰⁰ Magie, D., *RRAM*, s. 570-571 ; 1428-1430.

²⁰¹ Langer, P. N., *a.g.e.*, s. 85.

²⁰² Langer, P. N., *a.g.e.*, s. 56.

²⁰³ Rostovtzeff, M., *The Social and Economic History of the Roman Empire*, vol: 1, Second Edition, revised by M. Fraser, Clarendon Press, Oxford, 1957, s. 357.

Bithynia'dan geçen bu yollar askeri ve ticari önemlerinden başka imparatorluk posta teşkilatı açısından da ayrı bir önem taşımaktadırlar. Yukarıda adlarını ve aralarındaki uzaklıkları verdiğimiz istasyonlar posta teşkilatına için atlama taşı vazifesi görmüşlerdir. Bu amaçla buralarda daima binek hayvanları hazır halde bekletilmiş ve yorulan hayvanlar buralarda değiştirilerek posta teşkilatının daha etkin ve hızlı olması sağlanmıştır.²⁰⁴

4.5. Roma Dönemi Bithynia Depremleri ve Sosyo-Ekonomik Sonuçları

Bithynia bölgesi tarih boyunca birçok deprem felaketiyle sarsılmıştır. Özellikle M.Ö. 360-M.S. 4. yy. arasındaki zaman diliminde Bithynia'da meydana gelen veya en azından Bithynia'yı etkileyen depremlere ilişkin kayıtlara antikçağ yazarlarının eserlerinde ve epigrafik malzemelerde sıkça rastlıyoruz.

Bölge Roma egemenliğine girdikten sonra (M.Ö. 74) dönemin Romalı yazar ve şairleri de Bithynia ile yakından ilgilenmişler ve eserlerinde sık sık bu bölge hakkında bilgiler vermişlerdir. Dio Cassius, Prusalı Dion Chrysostomos, Plinius, Genç Plinius (İmparator Traianus (98-117) zamanında Bithynia valiliği yapmıştır), Ammianus Marcellinus, Lybanius, Catullus, vb. bunlardan bazılarıdır. Fakat bu antik yazar ve şairlerin eserlerindeki bilgiler çoğu zaman birbirini tutmamakta ve tarihlemelerde farklılıklar görülmektedir. Bu durumda nümizmatik ve epigrafik kaynaklar devreye girmekte ve depremlerin meydana geldiği zamanı belirlemede yardımcı olmaktadır. Bahsettiğimiz nümizmatik ve epigrafik kaynakların sayısında özellikle Roma İmparatorluk devrinden (M.Ö. 31) başlayarak büyük bir artış görülmektedir. Bithynia'da meydana gelen depremleri kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz:

M.Ö. 427 Depremi

Bu yılda Marmara Denizi'nde meydana gelen deprem sahildeki şehirleri etkiledi. Marmara kıyısındaki Perinthus'u (Marmara Ereğlisi) bu depremden en çok etkilenen

²⁰⁴ Rostovtzeff, M., *The Social and Economic History of the Roman Empire*, vol: 2, Second Edition, revised by M. Fraser, Clarendon Press, Oxford, 1957, s. 704.

yer oldu. Fakat depremin merkez üssünün Marmara Denizi olması Bithynia bölgesinin de bu depremden etkilenmiş olabileceğini göstermektedir. Depremin sonbahar mevsiminin sonlarında veya kışın başlangıcında meydana geldiğini kaynaklardan öğreniyoruz. Fakat depremin herhangi bir hasara yol açıp açmadığı konusunda elimizde yeterli derecede kanıt bulunmamaktadır. Ayrıca depremin tarihi de şüphelidir, kesin değildir.²⁰⁵

M.Ö. 360 Depremi

Hellespont'ta (Çanakkale) ve Marmara Denizi'nin batı kesiminde etkili olan bu deprem etkili olduğu alanda ağır tahribata neden olmuştur. Deprem Chersonese'de ve Hercaclea Pontica'da (Karadeniz Ereğlisi) hissedilmiştir. Bununla birlikte Dardanelles'in Asya kıyısındaki Ophryneum şehrinde de yıkıma yol açmış ve bir çok insanın ölümüne neden olmuştur. Depremin Heraclea Pontica'dan Hellespont'a kadar geniş bir alanda etkili olması tüm Bithynia bölgesinin bu depremi hissettiğini göstermektedir.²⁰⁶

M.Ö. 287 Depremi

Thrakia'da meydana gelen şiddetli bir deprem Hellespont ve Chersonese'de etkili olmuştur. En büyük yıkım ise 22 yıl önce kurulan Lysimachia'da (M.Ö. 380)

²⁰⁵ Ambraseys, N. N.-White, D., "The Seismicity Of The Eastern Mediterranean Region 550-1 BC : A Re-Appraisal", *Journal of Earthquake Engineering*, vol : 1, no. 4, Imperial College Press, London, 1997, s.617 ; Deichgraeber, K., "Die Epidemien und das Corpus Hippocraticum", *Abhand. Perseus. Akad.*, Wissen, 1933, 3, 37 ; Guidoboni, E.,-Comastri, A.,-Traina, G., *Catalogue of Ancient Earthquakes in the Mediterranean Area up to the 10th Century*, Rome, 1994, s. 118/119.

²⁰⁶ Ambraseys, N. N.,-White, D., *a.g.m.*, s.621 ; Aristotle, *Meteorologica*, vol: VII, 210, Translated by H. D. P. Lee, Loeb Classical Series, 4th printing, London, 1952 ; Autino, P., "I terremoti nella Grecia classica", *Mem. Inst. Lombardo*, 38 (4), 1987, s.365/366 ; Demosthenes, *CA Contra Androtion*, IV, 224, Translated by J.H. Vince, Loeb Classical Series, 5th printing, London, 1935.

meydana gelmiştir. Deprem özellikle Çanakkale ve Balıkesir yöresinde etkili olmasına karşın Prusa yöresinde de hissedilmiş olmalıdır.²⁰⁷

M.S. 32 Depremi

M.S. 32 yılında meydana gelen bu deprem İznik ve Bursa civarında etkili olmuştur. Nikaia'da (İznik) birçok ev yıkılmış ayrıca kentin diğer binaları da ağır hasar görmüştür. Depremi Nikomedia'da (İznik) da hasara yol açtığı yönünde hiçbir kayıt olmaması bizi bu depremin Nikaia yakınında, olasılıkla Prusa'yı da büyük oranda etkilediği sonucuna götürmektedir. Eğer bu deprem Nikomedia'yı etkilemiş olsaydı hiç şüphesiz o zamanın yazarları tarafından belirtilirdi. Çünkü bu dönemde Roma'nın Bithynia Eyaletinin en önemli iki şehri Nikomedia ve Nikaia idi.²⁰⁸ Hieronymus bu deprem hakkında şunları söylemektedir: “...*Bithynia'da şiddetli bir yer sarsıntısı oldu ve Nikaia kentinde birçok ev yıkıldı...*” (Hieronymus, Chron. 202. Olympiad'ın dördüncü yılı) Phlegon, Olympiad'ların ünlü yazarı ise , 13. kitabında şöyle yazmakla bu hususta gerçeği söylemektedir “...*bir yer sarsıntısı Bithynia'da Nikaia kentinin birçok binasını yerle bir etti.*”

M.S. 120 Depremi

Roma imparatoru Hadrianus (117-138) 21 yıl gibi uzun bir süreyi kapsayan yönetimi sırasında birçok seyahat yaparak imparatorluğunda bulunan tüm memleketleri ziyaret ederek doğruluk üzerine idare ediliş edilmemekte olduğunu görmek istemiştir. 120 senesinde Nikomedia'ya geldiği sıralarda şiddetli bir deprem şehri ağır bir surette

²⁰⁷ Ambraseys, N. N.,-White, D., *a.g.m.*, s. 621 ; Iustinus, 149 ; Strabon, *Geography*, III, 372, Translated by Horace L. Jones, VIII volumes, Loeb Classical Series, London, 1917-1932.

²⁰⁸ Bu deprem hakkında bkz: Ambraseys, N., N.,- Finkel, C.F., “Long-term seismicity of İstanbul and of the Marmara Sea region”, *Terra Nova*, 3, 1991, s. 535 ; Şahin, Sencer, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil II, 3, T1-69, Bonn, 1987, s. 8 ; Phlegon Trallianus, *Phlegontis Tralliani fragmenta.*, 607, In C. Muller's *Fragmenta Historiae Graeca*, Volume: 3, Paris, 1843. ; Torchia, K. Marion, *Trajan and Civic Autonomy in Bithynia: A Study of the Governments of Nicaea, Nicomedia and Prusa*, Yale University, Michigan, 1969, s.99.

tahrip etmiş bulunduğundan bizzat kendi hazinesinden büyük miktarlarda yardıma bulunarak şehri yeniden imar ettirmiştir.

Bir kadın şeklinde temsil edilmiş olan Nikomedia şehrinin imparatorun önünde diz çökmüş olup onun yardımıyla ayağa kalkmak teşebbüsünde bulunduğunu gösteren birçok sikke bu hadiseyi belirtmek üzere basılmışlardır. Hatta bunlardan biri üzerinde imparatora “Bestitutari Nikomedia” yani “Nikomedia’nın yeniden kurucusu” ünvanı verilmiştir.

Aynı zamanda imparatorun bu deprem felaketine yardımından dolayı bir şeref kitabesi de hazırlanmıştır. 125/126 yılına ait Sapanca gölünün kuzey kıyısında Hamidiye’de bulunan Hadrianus’a ait kitabe de muhtemelen yukarıdaki hadise ile alakalıdır. Çok harap olan bu kitabenin başında bulunan “Parthicus” lakabı muhtemelen Hadrianus devrinin başlangıcına işaret etmektedir.

M.S. 120’deki bu büyük depremin Nikaia ve Prusa da dahil olmak üzere hemen hemen bütün Güney Marmara’yı etkilediğini yine dönemin kaynaklarından öğreniyoruz. Nikaia’nın Bithynia’nın başkenti olma sıfatını bu tarihte kaybetmiş olması tesadüf değildir. Bilakis bu depremin yol açtığı yıkımın bir sonucudur. Ayrıca Nikaia yakınında Askania Limne (İznik Gölü) kıyısında bir obelisk üzerinde bulunan şu epigram depremin Nikaia’da büyük hasara yol açtığını açıkça ortaya koymaktadır:

*“Nikaia’dır benim vatanım, babam ise göksel tanrıların rahibi idi; ondan devraldım ben bu ünü ünvanı,
işte bu ben, depremin yıktığı kentimi mahvın eşiğinden çevirdim, Ausanius Zeus’un yardımıyla.
Askania ilinden uzakta yaşamımı yitirdim ve ata yurdu Atina’da yığıldı yakı odunum benim
Bu görkemli anıtı bana, dedesiyle adaş olan
Oğlum yaptırdı; ikisinin de üstüne çevrili erdemin gözü.”*

Sacerdos.²⁰⁹

²⁰⁹ Sacerdos: Nikaia’da imparator kültürünün rahibidir.

Sacerdos kendisini “depremden yıkılmış kenti Ausonius (Roma) Zeus’unun armağanlarıyla Hades’in elinden (mahvolup, batıp gitmekten) kurtaran” (dize 25/6), “yerle bir olan vatani yeniden ayağa diken” (dize 11), “yıkılmış vatana yardım elini uzatan” (dize 18/9) kişi olarak tanımlamaktadır.

L. Robert’in de gördüğü üzere (Hell. IV 90 ; krş. ayrıca Hell. III, 9, 1.), epigramlarda sözü edilen deprem, 120 yılındaki bu büyük depremdir. (L. Robert, BCH, 102, 1978, 395 vd.). Epigramdan anlaşıldığına göre, Sacerdos Hadrianus’tan yardım ricasında bulunmuş, o da şehrin yeniden yapımı için para yardımında bulunmuştur. Bunun üzerine Hadrianus kent tarafından tanrılaştırılmıştır. Lefke ve İstanbul kapılarındaki onarımlar olasılıkla bizzat Sacerdos tarafından gerçekleştirilmiştir.²¹⁰ Yine 123 senesinde imparator Hadrianus’un depremden büyük zarar gören İznik surlarını tamir ettirip, bugün doğu ve güneyde bulunan iki kapıyı beyaz mermerden tekrar yaptırması Nikaia ve dolayısıyla Prusa bölgesinin bu depremden büyük ölçüde etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca Lefke kapı şehir cephesinde arşitrav üzerinde:

*“İmparator Kayser, Tanrı Traianus Parthicus’un oğlu, Tanrı Nerva’nın torunu, halkın egemenlik yetkisini kendinde taşıyan (tribunicia potestas), Traianus Hadrianus Augustus’a, Augustusların en dindar Neokoru (imparator kült ve tapınağına sahip şehir), Dionysos ve Herakles soyundan gelen, Bithynia ve Pontus’unmbirinci (şehir), imparatorların ve kutsal (Roma) senatosunun kararları uyarınca ise metropolis olan Nikaia sundu.”*²¹¹

²¹⁰ Şahin, S., “Yazıtların Diliyle İznik’te (Nikaia) Tarih”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü yayınları, Ankara, 6-10 Nisan 1987, s.

²¹¹ CIG, 3745 ; Körte, A., “Kleinasiatische Studien V”, *AM*, 24, 1889, 404, nr. 5; Schneider, A.M & Karnapp, W., “Die Stadtmauer von Iznik-Nikaia”, *İstanbul Forschungen* 9, Berlin, 1938, nr. 12 ; L. Robert; Şahin, S., *Bithynische Studien*, Rudolf Habelt Verlag GMBH, Bonn, 1978, nr. I, 5a.

Şehir tarafından Hadrian adına yapılan bu sunuya vesile olan olay kuşkusuz, imparatorun 123 yılındaki Küçük Asya'daki ilk gezisi sırasında, yani kuzeybatı Anadolu'da cereyan eden şiddetli depremden birkaç yıl sonra Nikaia'ya yapmış olduğu ziyarettir. Nikaialıların Hadrianus'a şehirlerini böyle görkemli bir yazıtla sunmalarındaki ana neden kuşkusuz imparatorun bu cömert yardımları olmuştur.²¹²

10 Kasım 123 Depremi

Hellespontos eyaletinin başkenti olan Cyzicus'ta (Erdek) Roma imparatoru Hadrianus (117-138) zamanında meydana gelen deprem tüm Hellespontos ve Bithynia'da etkili olmuştur. Deprem sonucunda hasar gören yapılar imparatorluk hazinesinden ayrılan para ile onarılmıştır.²¹³

M.S. 262 Depremi

Bu tarihte İtalya, Afrika ve Küçük Asya'yı sarsan deprem ve bunun sonucunda meydana gelen veba salgını imparatorluk şehirlerini mahvetmiştir. Topraklar çatlamış, sayısız binalar ve heykeller harap olmuş, birçok insan hayatını kaybetmişti. Öyle ki günde 5000 kişinin öldüğü ifade edilmektedir.

Bu depremin çok geniş bir sahayı etkilediği açıkça görülmektedir. Tüm Küçük Asya'yı etkilemesi Bithynia'nın bu depremten etkilendiğini göstermektedir. Ama

²¹² Şahin, S., *a.g.e.*, s. 78 ; Ruge, W., *RE*, 33, s.474 ; Şahin, S., *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil II, 1, nr. 701-1210, Bonn, 1981, s.306 ; Robert, 1978, s. 395 vd., Eusebius: 64 ; Schneider, 1938, 45, nr. 12 ; Körte, 1889, 404, nr. 4-5 ; *Chronicon Paschale (284-628 AD)*, Translated With Notes and Introduction by Michael Whitby and Mary Whitby, Translated texts for historians 7, Liverpool University Press, Liverpool, 1989 ; s. 475 ; Torchia, K. M., *a.g.e.*, s.99 ; Turgut, A. Memduh, *İznik ve Bursa Tarihi*, Bursa Vilayet Matbaası, 1935, s. 56.

²¹³ Hasluck, F.W., *Cyzicus*, Cambridge University Press, Cambridge, 1910, 77, 187 ; Malalas, *The Chronicle of John Malalas*, 279 ; translated by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys, Roger Scott, Byzantine Australiensia 4, Melbourne, 1986.

depremin merkez üssü tam olarak tespit edilememektedir. Elimizdeki kaynaklar ancak depremden etkilenen bölgeler hakkında bilgiler vermektedir.²¹⁴

M.S. 358 Depremi

24 Ağustos'ta meydana gelen deprem Bithynia'da etkili olmuştur. Theophanes ve Chronicon Paschal'dan edindiğimiz bilgilere göre bu deprem gece saat 3 sularında meydana gelmiştir.²¹⁵ Deprem sonucunda Bithynia'nın önde gelen şehirlerinden Nikomedia (İzmit) tamamen yıkılmıştır. Nikomedia dışında, Nikaia (İznik), Perinthus

²¹⁴ Akşit, Oktay, *Roma İmparatorluk Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edeb. Fak. Yayınları, İstanbul, 1983, s. 429 ; Malalas, *a.g.e.*, 299 ; Umar, Bilge, *Bithynia*, Ak Yayınları Kültür Kitapları Serisi: 11, İstanbul, 1984, s. 4-5.

²¹⁵ Bu deprem hakkında şu kaynaklardan yararlanılmıştır : Ambraseys, N., N.,-Finkel, C.F., *a.g.e.*, s.535 ; Ammianus Marcellinus, *Ammiani Marcellini rerum gestarum*, XVII, 7, 1-18, English Translation by J. C. Rolfe, Loeb Classical Series, London, 1956.; B., C., "Earthquakes", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Prepared at Dumbarton Oaks, Volume: I, Oxford University Press, New York, 1991, s.669-670 ; Foss, C., "Nikomedeia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Prepared at Dumbarton Oaks, Volume: 3, Oxford University Press, New York, 1991, s.1483-1484 ; Downey, G., "Earthquakes at Constantinople and vicinity A.D. 342-1454", *Speculum (A Journal of Mediaeval Studies)*, 30, Mediaeval Academy of America, 1955, s. 596 ; Eusebios, VII 1, 241, 3, VII 2, 752. ; Grumel, V., "La Chronologie", *Traite d'Etudes Byzantines : I*, Bibliotheque Byzantine, Press Universitaires de France, Paris, 1958, s.477 ; Sozomenes, IV, 16. ; Kaplanoğlu, 1997, s.72-74. ; Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, 5850, Translated with Introduction and Commentary by Cyril Mango and Roger Scott with the assistance of Geoffrey Greatrex, Clarendon Press, Oxford ; Umar, B., *a.g.e.*, s. 4-5. ; Bosch, E., *İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi*, çev: O. Nuri Arıdağ, Kültür Bakanlığı Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu, sayı: 5, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s. 39 ; Libanius' *Autobiography (Oration I)*, The Greek Text, Edited with Introduction, Translation and Notes by A.F. Norman, Published for the University of Hull by the Oxford University Press, New York, 1965 s.163. ; *Chronicon Paschale (284-628 AD)*, 543, Translated With Notes and Introduction by Michael Whitby and Mary Whitby, Translated texts for historians 7, Liverpool University Press, Liverpool, 1989 ; Der Neue Pauly, 2000, s. 927-929. ; Grumel, V., "La Chronologie", *Traite d'Etudes Byzantines : I*, Bibliotheque Byzantine, Press Universitaires de France, Paris, 1958, s.477 ; Libanios, *Discours Moraux*, Introduction texte et traduction PAR Bernard Schouler, Societe D'edition "Les Belles Lettres", Paris, 95, Boulevard-Raspail, 1973. s. 5. ; Torchia, K. M., *a.g.e.*, s.99. ; Schneider, A.M & Karnapp, W., "Die Stadtmauer von Iznik-Nikaia", *İstanbul Forschungen* 9, Berlin, 1938, s.3-4.

ve diğer Bithynia şehirleri hasar görmüştür. Nikomedia’da bu deprem sonrasında çıkan ve 50 gün devam eden yangın, şehirde depremden kurtulmuş yapıları da tamamen kül etmiştir. Sadece Nikomedia’da 100 binden fazla insan hayatını kaybetmiştir. Lybanus’un yakın arkadaşlarından Aristaenetos da bu depremde hayatını kaybetmiştir. Bu durum karşısında çok üzülen Lybanus²¹⁶, Nikomedia üzerine “Nikomedia Mersiyesi” ni yazmış, onun eski azamet ve güzelliğini takdir ettiği gibi hali hazır vaziyeti hakkında da acı acı şikayetlerde bulunmuştur. Lybanus bu depremden sonra yazdığı bu mersiyede Nikomedia yıkıntılarını şöyle dile getirir :

*“Devletler otağı kente dün kadar yakın
Şimdi yarılan toprağın altındasın
Deli misin nesen, böyle suskun, böyle emin
Dev yapıların vardı, dün kadar yakın
Her kuşaktan her ulustan insanlar vardı
Tersanen, denizin neşe dolar taşardı.
Ünlü mahkemen kılı kırk yarar hakkı arardı
İnsanlar yarınından emin, mutluluk taşardı
Sarayların bunlar mı? Bu döküntüler,
Tiyatrolar hani, nerede ünlü heykeller?
Tanrılar mı şaşırdı ne, sirkin kapıları açık,
Başboş hayvanlar yıkık kente hükmeder
Gün doğanda kent kaptansız gemi gibi batıyordu
Duvar duvar üstünde, dam dam üstünde yatıyordu
Hiç ötesi yok, bekçi tanrılar kenti terk etti
Derken bir yangın yalazı yıkık kenti sarıyordu.
Ah etti komşu tanrılar, kenti kıskandılar;
Babil surlarının güçlü hipodromunu taşladılar
Kemerler, müzeler, imparator hamamı bir yıkıntı
Sunaklar, tapınaklar hayaletlerin oldular...”*

²¹⁶ Lybanus: yazar-şair. (dog. M.S. 314-ölm. M.S. 395). Nikomedia Mersiyesi, Antakya Üzerine, Cenaze Nutku, Savunmalar ve Mektuplar adlı eserleri vardır.

Antikçağ yazarlarının bildirdiğine göre bu deprem o kadar etkili olmuştur ki, Macedonia, Asia Minor (Küçük Asya) ve Pontos'ta da hissedilmiştir. Fakat bu bölgelerde herhangi bir hasara yol açtığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur. O tarihte Roma imparatorluk tahtında oturan Julianus (M.S. 361-363) İran harbinde Antiocheia'ya imparator olarak geldiği zaman, 362 Mayıs ve Haziran ayında Nikomedia'ya uğramıştır. Julianus, deprem felaketinin şehri nasıl temelinden harap ettiğini ve birçok insanın yok olduğunu görmüş ve depremzedelere yardımda bulunmuş ve bazı kamu binalarını ve yolları onartmıştır. Ammianus Macellinus ise bu depremden şöyle söz eder:

“Bu müthiş deprem Makedonia, Asya ve Pontos'u tahrip etti. Defalarca olan sarsıntı birçok kentleri ve dağları yıktı. Geniş arazilere sahip olan Bithynia'nın başkenti Nikomedia yıkıntılarını anımsamalıyız; 24 Ağustos sabahı daha gün doğarken gök yoğun bulut yığınlarıyla kapanarak, güneş ışığı en yakın eşyayı ayıramayacak derecede kayıp oldu. Sonra köye tanrılar bir yıldırım indirerek dünyanın dört köşesindeki rüzgarları heyecan yarattı. Müthiş bir fırtınanın gürültüleri sahile doğru coşan dalgaların iniltisi duyuldu. Bu kasırgalar, ateş almış bahar selleri ile korkunç depremler arttı, kentlerle beraber çevresinin de altını üstüne getirdi. Tepenin yamacında bulunan evlerin çoğu birbirinin üstüne düştü ve bu müthiş yıkıntıların seslerini her tarafa yansıttılar. Dağların tepeleri; kadınlarını, çocuklarını, akrabalarını arayanların sesleri ile yankılanıyordu. Özetle o gün saat 3'ten önce karanlık kalkıp hava açıldığı zaman felaketin tüm manzarası ortaya çıktı. Yıkıntıların altındaki çaresizler ezilerek öldü. Omuzlarına kadar gömülmüş insanlar ise yardım alamadığından yaşamlarını yitirdiler. Aynı darbe ile ölen birçok kişinin cesetleri birbirine karışmıştı. Bazıları korkudan, bazıları da evinin yıkıntıları içinde kalarak açlıktan öldü. Eğer yangınların şiddeti elli gün elli gece sürerek ne varsa her şeyi yok etmeseydi, tapınak ve özel konutların büyük bölümü kurtulabilirdi.”

Ammianus Marcellinus, takip eden bölümde ise depremlerin nasıl meydana geldiği hakkında bilgiler vermektedir.

2 Aralık 362 Depremi

358'deki depremden kurtulabilen her şey ve halktan sağ kalanların zaruretin icap ettirdiği kadar inşa edebildikleri binaların hepsi 362'deki bu depremde tamamen enkaz haline gelmiştir. Bu deprem Nikaia'da da etkili olmuş ve meskenler dışına şehrin bazı kapıları da hasar görmüştür. Nikaia Kilisesi de bu depremde ağır hasar görmüştür. İznik tiyatrosunda yapılan arkeolojik kazılarda tiyatronun bazı bölümlerinin deprem sonucunda yıkıldığı tespit edilmiştir.²¹⁷ Bu yıkıma neden olan deprem şüphesiz bu büyük deprem olmalıdır.

Ammianus Marcellinus bu depremi bize şöyle haber vermektedir : “Aralık ayının 2'sinde akşama doğru cereyan eden bir deprem, Nikomedia'dan geriye kalanı ve Nikaia'nın azımsanmayacak bir bölümünü yerle bir etti.” Yine Ammianus'un bildirdiğine göre bu deprem Galatia sınırına kadar olan tüm Bithynia topraklarında etkili olmuştur.²¹⁸

11 Eylül 368 Depremi

362 depreminden 6 yıl gibi kısa bir süre sonra Nikaia (İznik) yine büyük bir deprem felaketiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu deprem sonucunda Ascania Limne (İznik Gölü) kıyısında bulunan ve 325 yılında içinde I. Konsülün toplandığı Senatus Sarayı

²¹⁷ Yalman, Bedri, “İznik Tiyatro Kazısı 1986”, *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1986, s. 302.

²¹⁸ A. Marcellinus, XVII, 7, 1-8 ; XXII, 9, 5, Bosch, C., *a.g.e.*, s.39, The Oxford Dictionary of Byzantium, Vol:2, 1991, s. 1463-1465, Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor*, 45, 25-7, Byzantine and Near Eastern History AD 284-813, Translated with Introduction and Commentary by Cyril Mango and Roger Scott with the assistance of Geoffrey Greatrex. Clarendon Press, Oxford ; Torchia, K. M., *a.g.e.*, s.99)

yıkılmıştır. Yine bu deprem sonucunda şehrin etrafını çeviren surlar hasar görmüş ve yapılan tamiratla surlar yükseltilmiş, her iki kule arasına birer kule daha yapılmıştır.²¹⁹ Hieronymus, 286'ncı Olympiad'ın dördüncü yılı kroniğinde bu deprem hakkında şöyle demektedir:

“Daha önceleri de sık sık yıkılan Nikaia, bir yer sarsıntısıyla temelinden yıkıldı.”.

Bazı hristiyanlar bu depremi, Arian mezhebini benimseyen imparator Valens (364-368) ve psikoposu Eudoksios'a tanrının bir uyarısı olarak görmüşlerdir. Sozomenos bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Bu sırada beklenmedik bir şekilde, birçok yerlerde taş benzer dolu afeti olmasına ve pek şiddetli yer sarsıntılarının bazı kentlerde ve bu arada Nikaia'da da feci yıkıma yol açmasına rağmen, imparator Valens ve psikopos Eudoksios, kendilerinden farklı düşünen hristiyanları kovuşturmaktan vazgeçmiyorlardı.”

Aynı depremde hristiyan büyüklerinden Nazianlı Gregor, kardeşi Kaisarios'un (330-369) bu depremde kurtulduktan bir sene sonra ölmesi üzerine üzüntülerini şöyle dile getirmiştir:

“O sırada (Kaisarios), imparatora oldukça yakın bir memuriyet yürütmek amacıyla Bithynia'da bulunuyordu. Yani görevi, imparator

²¹⁹ Bu deprem hakkında bkz. : Socrates Scholasticus, *Historia Ecclesiastica*, IV, 11, 4, In Select. Libr. Nice of Post-Nicene Fathers of Christian Church, Ed. by Philip Schaff, Grand Rapids, 1952 ; Grumel, V., *a.g.m.*, s.477 ; Malalas, 342 ; Şahin, Sencer, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil II, 3, T1-69, Bonn, 1987, s.26. ; Nazianlı Gregor, *Oratio*, VII, 15 ; Sozomenos, *Historia Ecclesiastica*, VI, 10, 2, In Select. Libr. Nice of Post-Nicene Fathers of Christian Church, Ed. by Philip Schaff, Grand Rapids, 1952 ; Der Neue Pauly, 2000, s. 896 ; Chronicon Paschale (284-628 AD), Translated With Notes and Introduction by Michael Whitby and Mary Whitby, Translated texts for historians 7, Liverpool University Press, Liverpool, 1989, s. 46 ; Torchia, K. M., *a.g.e.*, s.99 ; Erdoğan Savaş, *Iznik (Nicaea)*, Divan Matbaacılık ve Ticaret, Ankara, 1973, s. 17.

adına para işlerini yönetmek ve haznedarlık yapmaktı. İmparator bu memuriyetleri daha yüksek mevkilere basamak olarak kullanıyordu. Kısa bir süre önce Nikaia'da meydana gelen ve hatırlanabilenlerin en şiddetlisi olduğu söylenen bir deprem, kentin hemen hemen tüm halkını, kentin tüm görkemini mahvederken yüksek kademedен bir tek o, çok az kimseyle birlikte canını kurtarabilmişti...”

Gregor'un yazmış olduğu şiirlerden birinde de yine bu deprem hakkında bilgilere rastlıyoruz:

“Nikaia kentini yerle bir eden korkunç depremin dehşetinden kurtuldun gerçi ama yaşamını bir zalim hastalık yüzünden yitiriyorsun; eyvah güzelim Kaisarios'a,”.

Yine bir başka kilise tarihi yazarı Sokrates bu depremden bahsetmektedir:

“Valentinianus ve Valens'in ikinci konsüllükleri sırasında Bithynia'da meydana gelen bir deprem Ekim ayının onbirinci gününde Nikaia kentini tahrip ediyordu.”

Sonuç:

Depremler halk üzerinde olumsuz etkiler bırakmış ve halk başka yerlere göç etmek zorunda kalmıştır. Netice bölgenin demografik durumunda depremler sonucunda değişiklikler meydana gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Yine bu depremler sonucunda zamanının önde gelen kentleri olarak sayılan Nikomedeia, Prusa, Nikaia gibi Bithynia kentleri büyük hasara uğramışlar ve uzun süre eski görkemli günlerine dönememişlerdir. Halk fakirleşmiş ve bölge Roma'nın yardımları olmadan ayakta duramaz hale gelmiştir.

4.6. Dini Yapı ve Festivaller

4.6.1. Festivaller

Eyalette festival düzenlemek çeşitli şartlara bağlıydı. Öncelikle kentin neokori (imparator tapınaklı) ünvanına sahip olması gerekiyordu. Festivaller dört yılda bir ve tüm eyaleti kapsayacak şekilde kutlanıyordu. Bithynia eyaletinde Nikaia ve eyaletin başkenti olan Nikomedia'nın bu bayramları kutlama hakları vardı.²²⁰ Ancak bu iki kent arasında zaten varolan sürtüşme ve kıskançlık yarışma şenlikleri sırasında hangi kentin törende başı çekeceği meselesi yüzünden körüklenmiştir.

Eyalette kutlanan bu festivaller aynı zamanda Roma egemenliğine karşı bir bağlılık gösterisi niteliği de taşımaktaydı. M.S. 2'inci ve 3'üncü yüzyıllarda bu festivaller iş başındaki Roma imparatorunun adıyla kutlanmaya başlanmıştır. Commodus (180-192) onuruna kutlanan bayramlara *Κομμφοδετα* (Kommedeia), Septimus Severus onuruna kutlananlara *Σεουηρετα* (Severeia), bunun oğulları Caracalla ve Geta'nın birlik ve beraberliği uğruna kutlananlara *Σεουηρετα φτλαδελφετα* denilmiştir. Valerianus ve oğlu Gallienus için kutlanan bayramlara Augustia bayramları Roma imparatorluk çağının kurucusu Augustus onuruna değil, bütün Roma imparatorlarının Augustus ünvanını taşımaları nedeniyle kutlanmıştır. Bu festivaller M.S. 256 yılında Got'ların Bithynia kentlerini talan etmelerine kadar olan süreçte parlak bir dönem yaşamıştır.²²¹ Şimdi Bithynia'da kutlanan bayramlar ve yarışma şenlikleri hakkında bugüne kadar epigrafik ve nümizmatik malzemeler ışığında belirlenen bayramlar şunlardır:

4.6.1.1. Koinon

(Bithynia eyaletsel bayramı). Bu bayramı yalnız epigrafik malzeme aracılığıyla tanımaktayız. Antiochia (Antakya)'lı güreşçi Ti. Cladius Patrobius, Roma'da bulunan ve M.S. 60 yıllarına tarihlenen bir yazıtta kazındığı zaferleri sıralamakta ve bu arada,

²²⁰ Şahin, S., Şahin, Sencer, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil II, 3, T1-69, Bonn, 1987, s. 67.

²²¹ Şahin, S., *a.g.e.*, s. 66.

str. 14/15'de: "Nikaia'da beş yılda bir kutlanan Bithynia Koinon'u..." ndan da söz etmektedir.²²²

Tralles'de (Aydın) Commodus devrine ait bir yazıtta ise Laodikeia'lı (Denizli yakınındaki) trompetçi T. Flavius Philagrus kazandığı zaferler arasında Nikaia'da kutlanan Bithynia eyaletsel bayramlarındakini de anmaktadır.²²³

Karia'nın Aphrodisias kentinde atlet M. Aelius Aurelius Menandros için kaleme alınan ve M.S. 165 yılına tarihlenen bir onur yazıtında atletin kazandığı yarışmalar arasında, "Nikaia erkekler arası Pankreas" da belirtilmektedir. Güreş ve boks sporundan oluşan bu yarışma büyük bir şenliğin bir parçası idi.²²⁴

4.6.1.2. Kommodeia

Commodus'un yönetimi zamanında (180-192) kutlanan spor bayramlarına *Kommodeia* deniliyordu. Lydia'nın Saittai kentinden güreşçi M. Aurelius Artemidorus diğer zaferlerinin yanında "Nikaia Kommodeia'sı" kutsal (ödülünü) de kazanmıştır.²²⁵ Bu epigrafik mazeme dışında nümizmatik malzemelerde de Kommodeia bayramları hakkında bilgilere rastlıyoruz. Sikkeler üzerinde 'Nikaia'lıların Kommodeia'sı', 'Nikaia'lıların kutsal bayramı Kommodeia' gibi ibarelere sıkça rastlamaktayız.²²⁶

4.6.1.3. Severeia

Nikaia, M.S. 194 yılında Pescennius Niger ile Septimus Severus arasındaki savaşta Niger'i desteklemiştir. Severus bu savaşı kazanınca Nikaia'yı cezalandırmış, kentin onursal unvanlarını yazıtlardan kazıtmıştır. Fakat kısa bir süre sonra imparator kenti affedince komşusu Nikomedeia'dan daha yoğun biçimde imparator ve ailesi

²²² Şahin, S., *a.g.e.*, s. 68.

²²³ Halil Edhem, BCH 28, 1904, s. 84-86, nr. 7.

²²⁴ Les Bas- Waddington II nr. 1620 b = Moretti, *Iscrizioni agonistiche greche*, nr. 72.

²²⁵ IG XIV 738 ; IGR I 443.

²²⁶ RG 302 ; 305 ; 310 ; 316 ; 320.

onuruna Severia adı verilen bayramlar düzenlemeye başlamıştır. Çok sayıda nümismatik ve epigrafik buluntu, Severia bayramlarının Bithynia'da Severuslar ve bunu takip eden devirlerde kutlandığını göstermektedir.

Kibyra'lı stadyum koşucusu Polykrates, Lydia'nın Philadelphia kentinde (Alaşehir) bir yazıtta kazandığı zaferler arasında Nikaia'deki Severia şenliklerinde çocuklar arası beş yarışmayı ilk üç disiplinde kazandığını belirtmektedir.

Sinop'lu tellal Valerius Eclectus M.S. 253-257 yıllarına tarihlenen bir yazıtta, kazandığı galibeyetleri saymakta ve 'uluslar arası kutsal yarışmalarda' elde ettiği başarılar arasında 'Nikaia Severeia yarışmalarındaki 3 galibiyetini' de belirtmektedir.²²⁷

Bu oyunlar anısına birçok sikke basılmıştır. Nikaia'lının Severeia'sı²²⁸, Nikaia'lının büyük Severia'sı, Philadelphia'sı²²⁹ vb. gibi ibareleri sikkeler üzerinde görüyoruz.

4.6.1.4. Augusteia

Karia'nın Aphrodisias kentinden M. Aurelius'un kazanmış olduğu yarışmaları, Caracalla devrine ya da bundan kısa bir süre sonraya tarihlenen yazıt Bithynia'da kutlanan Augusteia oyunları hakkında az da olsa bilgi vermektedir:

“Nikaia'deki Augusteion'da yetişkinler arası uzun koşuyu...” (str. 26).

“Nikaia'daki Augusteion'da yetişkinler arası uzun koşuyu, aynı gün gidiş-dömişli koşuyu (ve) aletli yarışmayı (kazandı)” (str. 32/35).

Augusteia bayramları hakkında numismatik malzeme de oldukça bol miktarda bulunmaktadır. Sikkeler üzerinde 'Nikaia'lının Augustia ve Severia'sı'²³⁰,

²²⁷ IG, II², 3169/70.

²²⁸ RG 347 ve 357 (Severus); 487 (Caracalla); SNG Copenhagen, 502 (Lulia Domna).

²²⁹ RG 355; BMC 63 (Severus); RG 523 (Geta).

²³⁰ RG, 659 (Maximinus Thrax); 731 (Philippus I).

‘Nikaia’lıların Valerianeia Gallieneia Augusteia Severia (bayramları)²³¹ vs. gibi ifadeler sıklıkla görülmektedir.

4.6.1.5. Pythia

Pythia adı verilen bu dini bayramlar, Delphoi’un Pythia Apollon’u onuruna kutlanmaktaydı. Özellikle Roma imparatorluk çağında yaygın bir bayramdı. Commodus Bithynia kentlerinden Nikaia’de sur dışında bir Apollon tapınağı yaptırmıştır.²³² Sikkeler bu bayram hakkında önemli bilgiler verirler : ‘Nikaia’lıların kutsal bayramı Pythia’²³³, ‘Nikaia’lıların kutsal bayramları Pythia’²³⁴, ‘Nikaia’lıların Pythia Severeia’sı’²³⁵, ‘Nikaia’lıların Dionysia Pythia Valerianeia (bayramları)’²³⁶ vb. gibi ifadeler sikkeler üzerinde sıkça görülmektedir.

4.6.1.6. Dionysia

Yalnızca Valerianus ve Gallienus devrine ait Nikaia sikkeleri üzerinde, her iki imparatorun onuruna kutlanan dini bir bayramdır. Bilindiği gibi Dionysos kentin mitolojik kurucusudur.²³⁷ Dionysos kent sikkeleri üzerinde Nympe Nikaia ile birlikte sık sık *χτίσται* olarak tasvir edilmiştir.

²³¹ RG, 810/1 (Valerianus) ; BMC 146 (Valerianus).

²³² Augustus Commodus 4. kez, Victorianus (ilk kez) konsül iken: Bithynia’nın Nikaia kentinde surların dışında bir Apollonion yapılıyordu; işin başında Baktyanus bulunuyordu ve Severus Bithynia valisi idi. (Chronikon paschale , p. 491, 5, ed. Bonn.

²³³ RG, 812 (Valerianus).

²³⁴ RG, 853 (Gallienus).

²³⁵ RG, 852 (Gallienus).

²³⁶ RG, 851 (Gallienus).

²³⁷ Herakleia’lı Memnon : Photios, Bib. cod. 224 =Jacoby, Die Frag. der griech, Historiker, 434, 28, 9-11; s. 357.

4.6.1.7. Valerianeia Gallieneia

İmparator Valerianus ve oğlu Gallianus Bithynia şenliklerine ayrı bir canlılık kazandırmışlardır. Dionysia, Pythia, Augusteia ve Severeia gibi eski bayramlar, her iki imparatorun onuruna kutlanan büyük bir bayram içinde yoplanmıştır. Son araştırmalar, bu bayramlar vesilesiyle darpedilen sikkelerin M.S. 256 yılına ait olduklarını göstermektedir. Bu sırada Küçük Asya’da Persler üzerine yürüyen Valerianus olasılıkla aynı yıl Nikaia’da düzenlenen yarışma şenliklerinde hazır bulunmuştur.²³⁸ Bu bayram anısına birçok sikke darpedilmiştir.²³⁹

4.6.1.8. Asklepeia

Bu bayramı Nikaia’da yalnız bir sikke yazıtı aracılığıyla tanıyoruz : “Nikaia’lıların Asklepeia (bayramı)”.²⁴⁰ Ayrıca Nikaia sikkelerinde Asklepios tasvirlerine sık sık rastlanmaktadır.²⁴¹

Bu saydığımız festivaller içinde “Severia ve Koinon” festivalleri Bithynia şehirlerinden Nikomedeia ve Nikaia’da sistematik olarak düzenlenmiştir. Aynı yıl içinde çakışmayacak şekilde dönüşümlü olarak düzenlenmiş, böylece şehirler arasındaki kıskançlığın önüne geçilmek istenmiştir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi her yıl sadece bir festival düzenlenmektedir:

Nikomedeia	Nikomedeia	Nikaia	Nikaia
Severia	Koinon	Severia	Koinon
182	183	184	185
186	187	188	189

²³⁸ Weiser, a.g.e., s. 72.

²³⁹ RG, 815/6 (Valerianus) ; RG, 854 (Gallienus) ; RG, 851 (Gallienus).

²⁴⁰ RG, 660 (Maximinus Thrax) ; RG, s. 397 dn. 1.

²⁴¹ RG, 126 ; 164-167 ; 795.

190	191	192	193
194	195	196	197
198	199	200	201
202	203	204	205
206	207	208	209
210	211	212	213
214	215	216	217
218	219	220	221
222	223	224	225
226	227	228	229
230	231	232	233
234	235	236	237
238	239	240	241
242	243	244	245
246	247	248	249
250	251	252	253
254	255	256	257
258	259	260	261
262	263	264	265

Nikaia ve Nikomedeia Festivalleri

4.6.2. Bithynia Tanrıları ve Tapınakları

Bithynia’da din konusuna geçmeden önce dinin kısa bir tanımını vermek yerinde olur. Din, insanoğlunun kendisini yarattığına ve yaşadığı sürece her türlü işlerini kontrol ve dikkat ettiğine inandığı doğa üstü kuvvet ve kuvvetlerle olan ilişkilerinin bütünüdür.²⁴²

²⁴² Çapar, Ömer, “Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı”, *DTCFD*, c: XXIX, sayı: 1-4, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1979, s. 169.

Kybele tapınımının Anadolu'nun birçok kentinde olduğu gibi Bithynia kentlerinde de yaygın olduğu arkeolojik ve yazılı belgelerle kanıtlanmıştır.²⁴³ Phrgy ve Lydia'lıların Bithynia'daki egemenlikleri sırasında bu tanrıçanın burada da tapınım gördüğü söylenebilir.

Hellenistik dönemden itibaren Bithynia din tarihinin başlangıç noktası Bithynia bölgesinin takvimidir. Takvimdeki ay isimleri 12 tanrıya göre seçilmiştir.²⁴⁴ Bu takvim şu şekilde düzenlenmiştir:

1. ay	23 Eylül	(31 gün) = Hera
2. ay	24 Ekim	(30 gün) = Hermes
3. ay	23 Kasım	(31 gün) = Meter
4. ay	24 Aralık	(31 gün) = Dionysos ²⁴⁵
5. ay	24 Ocak	(28 gün) = Herakles
6. ay	21 Şubat	(31 gün) = Zeus
7. ay	24 Mart	(30 gün) = Bendis
8. ay	23 Nisan	(31 gün) = Zeus Stratios
9. ay	24 Mayıs	(30 gün) = Priapos
10. ay	22 Haziran	(31 gün) = Ares
11. ay	24 Temmuz	(30 gün) = Aphrodite
12. ay	23 Ağustos	(31 gün) = Demeter

Bu takvim ilk Bithynia krallarından biri tarafından tanıtılmıştır. Bu takvimde Roma'ya ait hiçbir ismin yer almıyor olması, bu takvimin Roma öncesi döneme ait olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle imparator isimlerinin bulunmaması bunun en önemli kanıtıdır. Bithynia takvimi Roma imparatorluk devrinde bile

²⁴³ Çapar, Ömer, *a.g.m.*, s. 192 ; ayrıca krş. Bithynion, *RE*, XI/2, s. 2296 ; Herakleia *RE*, XI/2, s. 2296 ; Khalkedon *RE*, XI/2, 2297.

²⁴⁴ Boyana, Hülya, *Bithynia Tanrıları ve Kültürleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997, s. 44.

²⁴⁵ *CIG*, II, 3794 ; Boyana, Hülya, *a.g.e.*, s. 45.

geçerliliğini korumuştur.²⁴⁶ Bu takvimdeki 12 tanrı dışında elbette ki başka tanrılar da vardı. Fakat bu tanrıların devlet tanrıları arasında en önemlileri oldukları kesindir.²⁴⁷ Bun tanrılardan Hermes Bithynia krallık devri sikkelerde tasvir edilmektedir. Prusias I. ve Prusias II. zamanından kalma sikkelerde Hermes başı ve Hermes tasviri vardır.²⁴⁸ III. veya II. yüzyıla ait bir Herakleia sikkesi üzerinde de Hermes tasviri vardır.²⁴⁹ Hera, Bithynia'da ilk olarak Nikomedeia'da ve Nikaia'da Augustus dönemi sikkelerinde görülmektedir.²⁵⁰ Meter, diğer tanrılardan farklı olarak Hellenistik dönem sikkelerinde görülmez. Commodus'tan itibaren (180-193) tanrıçanın tasviri görülmektedir. Dionysos, Myrleia şehrinin III. yüzyıla ait bir sikkesi üzerinde tasvir edilmiştir.²⁵¹ Ayrıca Herakleia'da Dionysos'un başı tasvir edilmiştir.²⁵² Dionysos başı tasviri Prusa ve Bithynion'da basılan sikkelerde de sıkça görülmektedir.²⁵³ Herakles tasviri Kalkhedon²⁵⁴ ve Herakleia'daki²⁵⁵ Hellenistik dönem sikkelerinde görülmektedir. İmparatorluk devrinde de Claudius'tan (M.S. 41-54) Gallienus'a kadar (M.S. 260-268) basılan şehir sikkelerinde Herakles tasvirine sık sık yer verilmiştir.²⁵⁶ Zeus tasviri sikkeler üzerine en çok rastlanılan tiptir. Bithynia krallığı zamanında Prusias I.²⁵⁷ ve Prusias II.²⁵⁸ yönetimlerinde basılan sikkeler üzerinde ayrıca Nikomedes II., Nikomedes III. ve Nikomedes IV.²⁵⁹ zamanlarına ait olan sikkeler üzerinde Zeus tasviri görülmektedir. Bendis, Bithynia krallığı devrinde sadece Nikomedes I. sikkeleri

²⁴⁶ Boyana, Hülya, *a.g.e.*, s. 47.

²⁴⁷ Boyana, Hülya, *a.g.e.*, s. 47.

²⁴⁸ RG, 224, 20-23 ; RG, 224, 19; 226, 32 ; krş. Boyana, Hülya, *a.g.e.*, s. 49.

²⁴⁹ RG, 354, 58 ; Boyana, Hülya, *a.g.e.*, s. 50.

²⁵⁰ Boyana Hülya, *a.g.e.*, s. 47.

²⁵¹ RG, 249, 26.

²⁵² RG, 225, 26.

²⁵³ RG, 576, 1 ; RG, 268, 1-2.

²⁵⁴ RG, 295, 30.

²⁵⁵ RG, 345.

²⁵⁶ Boyana, Hülya, *a.g.e.*, s. 53.

²⁵⁷ RG, 219, 9 ; Boyana, H, *a.g.e.*, s. 53.

²⁵⁸ RG, 220, 10-11.

²⁵⁹ RG, 228, 40.

üzerinde görülmektedir.²⁶⁰ Bendis'in daha sonraki dönemlerde izine rastlanmaması onun Artemis ile özdeşleştirilmiş olmasına bağlanmıştır. Bu yüzden Roma imparatorluk devri sikkelerinde Aetemis şeklinde görüldüğü kabul edilmektedir. İmparatorluk devrinde Artemis tasviri bazı şehir sikkelerinde sıkça olmasa da görülmektedir.²⁶¹ Stratios, Anadolu kökenli bir tanrıdır.²⁶² Nikomedeia'da Roma imparatorluk devrinde Bithynia'lı sanatçı Doidalses tarafından heykeli yapılmıştır.²⁶³ Sikkelerde ve yazıtlarda bu tanrıya rastlanmamaktadır. Priaos, Hellespon'ta saygı duyulan eski bir Anadolu tanrısıdır.²⁶⁴ Hellenistik dönem ve daha sonra Bithynia'da tapınım görmekteydi.²⁶⁵ Ares, Thrakların önemli tanrılarından biridir. Bithynia'ya Thrakya'dan göç eden kavimler tarafından getirilmiştir. Aphrodite, Bithynia'da eski Anadolu ana tanrıçası gibi saygı görmüştür. Demeter, tanrıların anası olarak kabul edilmektedir. Bithynia'da Prusa²⁶⁶, Apameia²⁶⁷ ve Kalkhedon²⁶⁸ sikkelerinde görülmüştür.

Zeus Sabazios; Phrygia-Thrakia kökenli bir bereket ve doğa tanrısıdır. Bugüne kadar Bithynia'da kültü yalnız Nikomedia çevresinde bilinmekteydi.²⁶⁹

Özellikle Roma imparatorluk devrinde ortaya çıkan imparator kültü ayrı bir önem taşımaktadır. Roma'da imparatorun tanrı tapınımı ilk defa doğu eyaletlerinde ortaya çıkmış ve daha sonra Roma ve imparator tarafından kabul edilerek zorunluluk haline gelmiştir. Buna göre imparator devletin tanrısıdır ve bütün yurttaşlar ona tapınmak zorundadır. Eyaletin bütün şehirlerinin ortak bir eyalet kültürünün yanında

²⁶⁰ RG 218, 1 ; 219, 3-4.

²⁶¹ Boyana, H., *a.g.e.*, s. 55.

²⁶² Gebhard, "Stratios", *RE*, IV, 1932, s. 256-262.

²⁶³ Robert, C., "Doidalses", *RE*, IX, 1903, s. 1266.

²⁶⁴ Herter, H., "Priapos", *RE*, XLIV, 1954, s. 1914-1942.

²⁶⁵ Boyana, H., *a.g.e.*, s. 56.

²⁶⁶ RG, 226,27.

²⁶⁷ RG, 249, 22-25.

²⁶⁸ RG, 295, 25-29.

²⁶⁹ TAM, IV, I, nr. 59-60 ve 79 ; Şahin, Sencer, Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia), Teil II, 1, nr. 701-1210, Bonn, 1981, s. 250a, nr. 1127.

şehirlere ait imparator kültleri de ortaya çıkmıştır. Ayrıca şahsa ait tapınımlar da vardır. Bithynia şehirlerinden Nikomedeia'da imparatorlar; Augustus, Severus ve Valerianus için, Iuliopolis'te Elagabalus için, Herakleia'da Philippus Arabs için imparator kültleri bulunmaktaydı.²⁷⁰ Caesar kültü Nikaia'da ve taşra bölgelerinde tapınım görmekteydi. Bilindiği üzere, daha M.Ö. 29 yılında Augustus Nikaia'da Tanrıça Roma ve Caesar için bir temenos yaptırmıştı.²⁷¹ Ayrıca Nikomedia²⁷², Kalkhedon, Prusa ad Olympon, ve Prusias ad Hypium²⁷³ gibi diğer Bithynia kentlerinde de Augustus rahiplerine yazıtlarda sık sık rastlamaktayız.²⁷⁴ Bithynialılar imparatorlar adına dinsel törenler düzenliyorlardı.²⁷⁵ Hristiyanların yargılandığı mahkemelerde imparator heykelleri özellikle bulunuyordu.²⁷⁶ Nikaia'da bulunan bir yazıt İmparator kültünün Bithynia'daki önemini açıkça ortaya koymaktadır. Yazıtın çevirisi şöyledir:

*“Kurtarıcı Olympos’lu
Zeus imparator
Hadrian’a”.*²⁷⁷

Bithynia'da Roma imparatorluk Çağında Prusias ad Hypium, Claudiopolis, Nikaia ve Nikomedeia'da büyük tapınaklar olduğu tespit edilmiştir.²⁷⁸ Prusias ad Hypium'da 1969 yılında yapılan kazılarda tapınağa ait olan birçok arkeolojik malzeme

²⁷⁰ Boyana, H., *a.g.e.*, s. 62.

²⁷¹ Cassius Dio, LI, XX, 6.

²⁷² TAM IV, 1, nr. 43.

²⁷³ IGR, III, nr. 66 ; 63 ve 69.

²⁷⁴ Şahin, S., *a.g.e.*, s. 254a, nr. 1129.

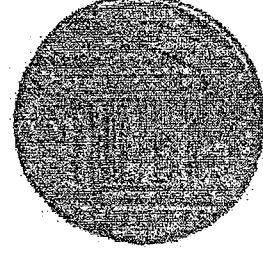
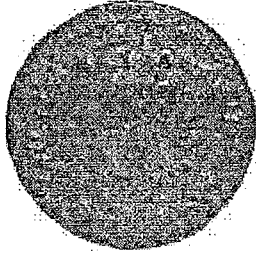
²⁷⁵ Bosworth, A. B., *From Arrian to Alexander (Studies in Historical interpretation)*, Clarendon Press, Oxford, 1988, s. 118.

²⁷⁶ Plinius, *Epistulae*, X, 96, 5-6.

²⁷⁷ Şahin, Sencer, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil I, nr. 1-633, Bonn, 1979, s. 32a, nr. 32.

²⁷⁸ Anabolu, Mükerrrem, *Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, Teknik Üniversite Matbaası, İstanbul, 1970, s. 513 (Harita I).

bulunmuştur.²⁷⁹ Tapınağın M.Ö. II. yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır. Zeus Olympics kültünün Prusias ad Hypium'da tapınım gördüğü bilinmekle beraber tapınağın hangi tanrı adına yapıldığı tam olarak bilinmemektedir.²⁸⁰ İmparatorluk devrinde Hadrianus'un Bithynia Birliği şehirleri adına bastırdığı sesters üzerinde resmi görülen sekiz sütunlu görkemli tapınak eyaletteki ilk imparator tapınaklarından biridir. ²⁸¹

Bithynia Birliği : Hadrianus ²⁸²

Dionysos kültünün Bithynia'da önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Antik Nikomedeia sınırları içerisinde bulunan bir sunu epigramından anlaşıldığına göre sunağı Dion isminde Dionysos kültüne hizmet etmiş biri kendi mezarının yanına dikmiştir. Bu epigramın çevirisi şöyledir:

*“Sana ey Dionysos, yaşarken henüz (ben) Dion,
dans ederek çocuklarla, nektarını
Bromios'un taşıyarak (ellerimde)
hizmet ediyorum şenlik törenlerine;
şimdi ise, bak işte, diktim
mezarımın yanına seni;*

²⁷⁹ Anabolu, Mükerrerem, “Roman Temple of Prusias ad Hypium”, *Annales Archeologiques Arabes Syriennes*, IXème Congres International D'Archeologie Classique (Damas, 11-20 octobre 1969), Publie Par La Direction Generale Des Antiquites et des Musees Republique Arabe Syrienne, Vol: XXI, Damas, 1971, s. 250.

²⁸⁰ Anabolu, Mükerrerem, *a.g.m.*, s. 250.

²⁸¹ Vermeule, C. C., *Roman Imperial Art In Greece and Asia Minor*, Harward University Press, Cambridge, 1968, s. 151.

²⁸² Bkz. EK-IV, nr. 15.

*seni göreceğim yanbaşımda
ölü kaldığım sürece ve
canlanınca ilerde".²⁸³*

Dionysos kültü Bithynia şehirlerinden Nikaia'da da çok önemli bir yere sahiptir. Kentin soyu Dionysos'a bağlanmış ve bu durum şair Nonnos'un Dionysiaka'sında süslü bir dille şiirleştirilmiştir.²⁸⁴

Hristiyanlık dininin ortaya çıkmasından yaklaşık bir asır sonra Bithynia eyaletinde etkili olmaya başladığını Bithynia valisi Plinius'un imparator Traianus'a yazdığı mektuplardan öğreniyoruz. Plinius Bithynia valiliği sırasında (M.S. 111-113) Bithynia'daki hristiyanlar hakkında nasıl bir işlem yapması gerektiğini imparatora sormuştur. İmparator Traianus öncelikle bu kişilere hristiyan olup olmadıklarını üç defa sormasını eğer hala ısrar ederlerse cezalandırmasını bildirmiştir.²⁸⁵ Plinius da hristiyan oldukları ihbar edilenlerden hristiyan olmadıklarını söyleyenleri serbest bırakmıştır. Ancak onlardan Roma tanrılarına ve imparatorluk kültürüne saygı duymalarını ve hristiyan öğretilerine küfretmelerini istemiştir.²⁸⁶ Aslında hristiyan oldukları için suçlanan insanlar üç grupta toplanıyorlardı : Hristiyan olduklarını itiraf edenler, hiçbir zaman hristiyan olmadıklarını söyleyenler ve eskiden hristiyan olduklarını fakat daha sonra vazgeçtiklerini söyleyenler.²⁸⁷ Plinius birinci grupta olanları cezalandırmış, ikinci gruptakileri de serbest bırakmıştır. Ancak üçüncü grupta olanlar yani daha önce hristiyan olup sonradan vazgeçenler hakkında nasıl bir hukuki yol izleyeceğini imparator Traianus'a danışmıştır.²⁸⁸ İmparator Traianus Bithynia vali

²⁸³ Cole, Susan G., "Life and Death: A New Epigram For Dionysos", *EA*, Heft 3, Plate 7, 1984, s. 37 ; 49.

²⁸⁴ Şahin, Sencer, "Yazıtların Diliyle İznik'te (Nikaia) Tarih", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 6-10 Nisan 1987, s. 371.

²⁸⁵ Showerman, Grant, *Rome and the Romans (A Survey and Interpretation)*, The Macmillan Company, New York, 1948, s. 575.

²⁸⁶ Barnes, T. D., *Early Christianity and the Roman Empire*, Variorum Reprints, Galliard Printers Ltd., London, 1984, s. 36.

²⁸⁷ Barnes, T. D., *a.g.e.*, s. 36.

²⁸⁸ Barnes, T. D., *a.g.e.*, s. 36.

Plinius'a yukarıda da belirtildiği gibi bunlara üç defa hristiyan olup olmadıklarını sormasını ve hristiyan olmadıklarını söyleyenleri serbest bırakmasını bildirmiştir. Traianus'a göre imparatorluk tanrılarını reddeden hristiyanlar aynı zamanda Roma'ya da ihanet etmektedirler.²⁸⁹ Aslında bu konuda imparatorun kesin bir politikası olmadığı görülmektedir.

4.7. Sosyal Yapı

4.7.1. Hukuk

Bithynia Hukuk sistemi de diğer kurumlar gibi Nikomedes IV.'ün krallığını Roma'ya bırakmasından sonra (M.Ö. 74) yeni bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Augustus zamanında eyalet adli yapısının ana taslağı oluşturulmuştur. Daha sonra imparatorluk devrindeki değişiklikler sadece yeni mahkeme merkezlerinin kurulması veya önemini yitirmiş mahkeme merkezlerinin kaldırılması şeklinde olmuştur.

Bir proconsul eyaleti olan Bithynia-Pontus'da da mahkeme merkezlerinin varlığına tanık olmaktadır.²⁹⁰ Bu eyalette mahkeme merkezleri ve duruşmaların düzenlendiği anlaşılmaktadır. Proconsul (eyalet valisi) bir mahkeme merkezini yıllık olarak ziyaret ettiği ve dolayısıyla duruşmaların yıllık olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.²⁹¹ Bu durum bazı şikayetlere neden olmuştur. Prusalı Dion Khrysostomos (M.S. 30-117) bir söylevinde , bir yerin mahkeme merkezi statüsü kazanmasından elde edeceği yararları belirttikten sonra iki mahkeme arasındaki bir yıllık sürenin insanları haklarını aramak için bir yerden bir yere dolaşmaya zorlaması yüzünden anlaşmazlıklar doğurduğunu ve bunun değiştirilebilir olduğunu söylemiştir.²⁹²

²⁸⁹ Showerman, Grant, *a.g.e.*, s. 578.

²⁹⁰ Dion Chrysostomos, *Orationes*. 40, 10 ; 45, 6 ; 45, 10 ; Plinius, *Epistulae*, X, 58, 1. ; Çapar, Ömer, "Roma'nın Asia Eyaletinde Conventus (Dioicesis) Sistemi", *DTCFD*, c. XXXVII, sayı: 1-2, Ayırtasım, Ankara, 1995, s. 743.

²⁹¹ Çapar, Ömer, *a.g.m.*, s. 744.

²⁹² Dion Chrysostomos, *Orationes*, XXXV, 15 vd. ; Çapar, Ö., *a.g.m.*, s. 746.

Dion Roma'ya imparator Traianus'un yanına gittiğinde davaların Prusa'da görülmesi hakkını da elde etmiştir.²⁹³ Prusa yargılama merkezi olmuştur. Komşuları da davalarını Prusa'da gördürmek zorundadır. Bu yüzden diğer Bithynia şehirleri bundan pek memnun olmamışlardır. Dion, Prusa'nın mahkeme merkezi statüsü kazanması sonucunda Bithynia-Pontus halkının buna tepki gösterdiğini belirtmiştir.²⁹⁴

Davacılar davalarının görülmesi için proconsül'e önceden başvurmak zorundaydılar. Bu önceden başvurmaya rağmen yine de mahkeme gününü belirlemek düzenli bir uygulama olmamıştır. Buna en iyi örnek Dion Khyrsostomos'a karşı Prusa'da açılan davadır. Dion Prusa'da bazı kamu inşaatlarını yönetmişti. Dion'un bu işlerinden memnun olmayan bazı kişiler eyalet valisi Plinius'un bu sırada bazı işleri nedeniyle Prusa'da olmasını fırsat bilerek Dion hakkında dava açacaklarını belirtmişlerdir. Plinius Prusa'da bu davaya bakacağını söylemiştir. Fakat buna zaman bulamamış ve bu yüzden davaya Nikaia'da gelecek bir mahkeme duruşmasında bakacağını belirtmiştir.²⁹⁵ Bu durumda Nikaia'nın da mahkeme merkezi olduğu açıktır.²⁹⁶ Görüldüğü üzere dava tarihlerini belirleme yetkisi eyalet valisinin keyfiyetine bırakılmış ve hiçbir zaman uyulması gereken bir dava listesi de olmamıştır. Neticede başvurular önceden yapılmış olsa bile, düzenli ve zorunlu bir davacılar listesi gerçekleştirilmediği gibi, mahkemelerde başvurusu kabul edilen tüm davacıların davalarını görüleceği güvencesi de yoktur.²⁹⁷ Ayrıca mahkemenin yapılacağı yeri de proconsül belirliyordu.

Prokonsülün bütün eyalet içinde hukuki ve idari yetkisinin olduğu görülmektedir. Öldürme suçlarına ayrı ayrı şehirlerden kişiler ve şehirler arasındaki davalara prokonsül bakardı. Bunun için prokonsülün yıllık gezisinden yakındaki komşu yargılama merkezine gelmesi beklenirdi. Eyaletler birkaç yargılama bölgesine

²⁹³ Calp, H., *a.g.m.*, s. 141.

²⁹⁴ Dion Chrysostomos., *Orationes*, 40, 33.

²⁹⁵ Plinius, *Epistulae*, X, 81, 1.

²⁹⁶ Şahin, S., *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil II, 3, Bonn, 1987, s. 13.

²⁹⁷ Çapar, Ömer, *a.g.m.*, s. 749.

ayrılmıştı. Bunların sınırları imparatorun izni olmaksızın değiştirilemiyordu. Eyaletteki büyük şehirler, prokonsülün oturduğu böyle bir yargılama bölgesine merkez olmak için birbirleriyle durmadan yarıştılar. Çünkü bu hem maddi, ticari imkanların, hem de komşu şehirler karşısında şehrin prestijinin artması anlamına geliyordu.²⁹⁸

4.7.2. Eğitim (Gymnasion'lar)

Gymnasion Grekçe gymnos (çıplaklar) anlamı ifade etmektedir. Daha sonra belirli bir formdaki yapıları ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.²⁹⁹ Gymnasionlar Grek kentleri için tapınaklar, agoralar, nymphaeumlar kadar önemliydi. Bu nedenle özellikle şehir planlamacılığına dair bilgiler aktaran Grek düşünürleri kenti gymnasionsuz düşünemez. Plutarkhos eserinde, “Duvarsız, kültürsüz, kralsız, evsiz, parasız, tiyatrosuz ve gymnasionsuz şehirlere kent demek güçtür” demektedir.³⁰⁰ M.S. II. yüzyılda yaşayan Mysiaslı Aristides ise Küçük Asya’daki imparatorluğa bağlı şehirlerdeki yapıları sayarken gymnasionları da belirtir.³⁰¹ Yine aynı yüzyılda yaşayan Pausanias ise eserinde. “Phokis’in bir şehri olan Panopeus ki, buna kent denebilir mi? ; çünkü ne hükümet daireleri, ne gymnasionu, ne tiyatrosu...var” demektedir.³⁰² Bunlardan başka daha birçok antikçağ yazarı gymnasionlar hakkında bilgi vermektedir.

Gymnasionlarda ; pankreasçılar için korykeion (antreman salonu), güreşçiler için konisterion, vücudun yağ ile ovulduğu elaiothesion, top oyununun oynandığı sphairisterion, banyo yapılabilecek loutron gibi bazı mekanlar bulunuyordu. Roma

²⁹⁸ Calp, H., *a.g.m.*, s. 142-143.

²⁹⁹ Yaraş, Ahmet, “Antik Çağın En Önemli Eğitim Kurumu ; Gymnasionlar”, *TAD*, sayı: XXXI, Ankara, 1997, s. 238.

³⁰⁰ Plutarchos, *Plutarch's Lives, Themistochles and Camillus Aristiedes and Cato Major Cimon and Luculus*, Trans. by B. Perrin, Loeb Classical Series, 1918.

³⁰¹ Yaraş, A., *a.g.m.*, s. 239.

³⁰² Pausanias, *Description of Greece*, X, 4, 1, Translated by W.H.S. Jones, Loeb Classical Series, London, 1918.

döneminde sıcak su bu yapılara girmişti böylece thermallerin yapımı için ilk adım atılmıştır.

Arkaik ve Klasik çağlarda kent dışına yapılan gymnasionlar Hellenistik çağda eğitim anlayışının değişmesiyle birlikte kent içinde yapılmaya başlanmıştır. Böylece gymnasionlar kentteki sosyal yaşamın odak yerlerinden biri haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren gymnasionlar banyoları, giyinme odaları, kütüphaneleri ve konferans salonları olan büyük kompleksler olarak ortaya çıkmışlardır.³⁰³

İlk dönemlerde kıta Yunanistan'da ortaya çıkan gymnasionlar önce adalar ve bu yolla Anadolu'ya ve tüm Akdeniz sahasına yayılmıştır. Romalı düşünürler tarafından sık sık eleştirilen gymnasium Roma'da ilk kez imparator Nero (M.S. 54-68) tarafından kurulmuştur.³⁰⁴ Traianus (M.S. 98-117) ve Hadrianus (M.S. 117-138) zamanında bu yapıların sayısı artmıştır.

Bithynia kentlerinden Nikaia'da bir gymnasium olduğunu ve bu yapının kentin tam merkezinde bulunduğunu Strabon'dan öğreniyoruz:

*“Nikaia'nın çevresi yüz altmış beş stadiadır ve dörtgen şeklindedir, bir düzlükte kurulmuştur ve dört kapısı vardır; caddeleri dik olarak birbirlerini keserler, öyle ki gymnasium'un ortasına konan bir taştan dört kapı da görülebilir”.*³⁰⁵

Plinius imparator Traianus yazdığı mektuplardan birinde Nikaia gymnasium'u hakkında bilgi vermektedir:

“...Nikaia'ya varmadan önce bir yangında zarar gören gymnasium yeniden inşa edilmeye başlandı. Fakat önceki halinden daha geniş ve hacimli yapıldı ve muntazam olmayan bir

³⁰³ Jones, A.H.M., *The Greek City*, Oxford, 1940, s. 220.

³⁰⁴ Yaraş, Ahmet, *a.g.m.*, s. 246.

³⁰⁵ Strabon, XII, IV, 7.

yapı ortaya çıktı. Ayrıca mimar duvarların kendisine yüklenen yükü taşıyamayacağını iddia ediyor...”³⁰⁶

Görüldüğü gibi Plinius gymnasium projesini bir kamu girişimi olarak görmektedir. Ayrıca bu mektuptan biz Nikaia’da sadece bir tane gymnasium bulunduğunu öğreniyoruz. Nicomedia’da da bir gymnasium bulunduğunu yine Plinius’dan öğreniyoruz. Plinius mektubunda bazı gymnasium yapılarından söz etmektedir.³⁰⁷ Prusa ve Apameia komşu şehirler olmanın yanında birçok olayda birlikte hareket etmişlerdir (vatandaşlık, dini festivaller, çocuklarını beraber okula göndermek vb.). Bu iki Bithynia şehrinin gymnasium’larının da ortak olduğunu Dio’dan öğreniyoruz.³⁰⁸

Gymnasium’lardaki en yetkili kişi gymnasiarch’lardı. Gymnasiarch isimlerine; Nikaia³⁰⁹, Nikomedia, Prusa ve Prusias ad Hypium’da³¹⁰ ele geçen yazıtlarda rastlıyoruz. Bu durum buralarda gymnasium olduğunu ispat etmektedir.

Gymnasium’lar üyelerinden aldıkları aidatlar ve halktan bazı kimselerin bağışlarıyla finanse edilmişlerdir.³¹¹ Aşağıdaki yazıt bu konuda bir fikir vermektedir:

“...Baite köylüleri gymnasium için gerekli masrafı (karşıladılar)”³¹²

4.7.3. Gençlik Dernekleri

³⁰⁶ Plinius, *Epistulae*, X, 39.

³⁰⁷ Plinius, *Epistulae*, X, 33.

³⁰⁸ Dion Chrysostomos., *Orationes*, 41, 10.

³⁰⁹ *CIG*, 3749 ; *CIG*, 3750.

³¹⁰ *IGR*, III, 681.

³¹¹ Torchia, M. K., *a.g.e.*, s. 205.

³¹² Ögüt, S- Şahin, S., “Katalog Der Bithynischen Inschriften Im Archäologischen Museum Von Istanbul”, *EA*, Heft 5, Tafel 12, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1985, s. 107, 122 ; *TAM*, IV, 1, nr. 17.

Sosyal, sportif ve entelektüel amaçlarla kurulan gençlik dernekleri, yaşlılar dernekleri, Ephebos'lar vb. gibi birlikler Bithynia'nın Nikaia, Nikomedeia ve Prusa gibi şehirlerinde etkinlik göstermişlerdir. Bu dernekler kendi üyelerinin sosyal, sportif ve entelektüel açıdan gelişmesi için faaliyet göstermişlerdir. Bunlar kesinlikle politik bir amaç gütmemişlerdir. Dernekler yerel yöneticiler tarafından denetlenmiştir.

Hellenistik ve Roma dönemlerinde pek çok gençlik dernekleri ve yaşlılar birlikleri kurulmuştur. Bunlardan biri olan Paides, öğrencilerin biraraya gelmesiyle oluşmuş bir arkadaşlık grubudur.³¹³ Ephebos'lar ise daha üst derecede eğitim almış ve genellikle 18-19 yaşlarındaki gençlerin kurduğu gençlik derneği idi. Γέοι, üniversite eğitimleri tamamlayan ephebos'lardan oluşmaktaydı. Γερουσία ise farklı bir zümreye hitap eden bir dernek olarak görülmektedir. Üyeleri şehrin şöhretli ve tanınmış yaşlı kişileri idi. Bu son dernek diğerlerinden farklı olarak yarı politik bir dernek statüsündedir.

Dernekler gymnasiumlarda faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Bithynia'da Nikaia, Nikomedeia ve Prusa'da gymnasiumlar bulunmaktaydı.³¹⁴ Plinius Bithynia valiliği sırasındaki bir yangında Nikaia gymnasiumunun tamamen yandığını ve yerine yenisinin yapılmakta olduğunu imparator Traianus'a yazdığı mektupta açıkça belirtmektedir. Yine Plinius'dan öğrendiğimize göre bu yeni gymnasium projesi şehir halkı tarafından finanse edilen bir girişimdir.³¹⁵ Şehir halkının gymnasiumlara ne kadar önem verdiği açıkça görülmektedir. Bunun en önemli sebebi yukarıda belirttiğimiz gençlik dernekleri ve yaşlılar birliklerinin ancak bir gymnasium çatısı altında faaliyet gösterebilmelerinden ileri gelmektedir. Dion Khrysostomos'a göre Prusa ve Apameia'nın ortak bir gymnasiumları bulunmaktaydı.³¹⁶

³¹³ Torchia, K. M., *a.g.e.*, s. 198.

³¹⁴ Plinius, *Epistulae*, X, 39,40.

³¹⁵ Plinius, *Epistulae*, X, 40.

³¹⁶ Dion Khrysostomos, *Orationes*, 41, 10.

Gymnasiumlar önemli birer eğitim kurumu oldukları için masraflarında hiçbir zaman kısıntı yapılmamıştır. Gymnasiumların giderleri genellikle şehir hazinesinden bazen de şehirdeki varlıklı kişilerin bağışlarıyla finanse edilmiştir.

SONUÇ

Prehistorik devirlerden itibaren iskana sahne olan Bithynia bölgesi coğrafi durumu nedeniyle sık sık istilalara uğramıştır. Thrakia kökenli bir kavim olan Bithyn'ler ise yaklaşık olarak M.Ö. VII. yüzyılda bu bölgeye gelmişlerdir. Önce Lydia'lıların daha sonra da Pers'lerin egmenliği altında yaşayan Bithynia'lılar Hellenistik dönemde İskender'in komutanlarından Kalas'a karşı büyük bir zafer kazanarak ilk defa seslerini duyurmuşlardır. Daha sonra Zipoites (M.Ö. 327-M.Ö. 279) Bithynia krallığını kurmuştur. Bu dönemde Bithyn'ler Grek kültürünün etkisi altında kalmışlardır. Özellikle din ve dilde Grek etkisi büyük olmuştur. Bithyn tanrılarının yerini Grek tanrıları almıştır. Bithynce isimlerin yerini Grekçe isimler almıştır. Neticede Hellenistik dönemde Bithynia'da tam bir Grekleşme süreci yaşanmıştır.

Son Bithynia kralı Nikomedes IV.'ün (M.Ö. 94-M.Ö. 74) vasiyetnamesinde krallığını Roma'ya bırakması ve Roma Senatus'unun bu vasiyeti kabul etmesinden sonra Bithynia et Pontus adıyla Roma eyaleti olmuştur. Roma cumhuriyet devrinde devletin diğer doğu eyaletleri gibi Bithynia da M. Antonius'un yönetimi altına girmiştir. Bu dönemdeki iç karışıklıklar ve savaşlar Bithynia ekonomisini olumsuz etkilemiş ve eyalet ekonomik yönden kötü günler yaşamıştır. Ağır vergiler eyaletin mali yapısını olumsuz etkilemiştir.

M.Ö. 31 yılındaki Actium savaşında Octavianus'un M. Antonius'u yenmesinden sonra Roma tarihinde cumhuriyet devri kapanmış ve imparatorluk (principatus) dönemi başlamıştır. Bu dönem (M.Ö.27-M.S. 284) imparatorluk topraklarına siyasal ve ekonomik yönden huzur getirmiştir. Ticaret gelişmiş, şehirler en parlak devirlerini yaşamıştır. Bithynia'da Nikaia, Nikomedeia, Prusa ve Byzantion şehirleri önemli merkezler olarak ortaya çıkmışlardır. Özellikle Nikaia ve Nikomedeia kentleri eyaletin

birinci şehri olabilmek için olağanüstü bir yarışın içine girmişlerdir. Prusa şehri de bu ikisini takip etmiştir. Byzantion ise İstanbul boğazındaki ticareti kontrolünde bulundurmanın avantajlarını iyi kullanmış ve buradaki deniz ticaretinden büyük kazanç sağlamıştır. Eyaletteki şehirlerin gelirlerinin artması şehirlerin gelişmesini sağlamıştır. Bu gelişmeye paralel olarak şehirlerdeki kamu binaları artmış, gymnasiumlar, tiyatrolar, çeşmeler, pazaryerleri, tapınaklar vb. inşa edilmiştir. Ancak Bithynia'da sıkça görülen depremler zaman zaman şehirleri yerle bir etmiş, birçok binanın yıkılmasına ve binlerce insanın ölümüne neden olmuştur. Depremler sonucunda yıkılan şehirler Roma imparatorlarının yardımlarıyla yeniden kurulmuşlardır. M.S. 123 yılındaki büyük depremde tamamen yıkılan Nikaia imparator Hadrianus'un cömert yardımlarıyla yeniden eski durumuna gelmiştir.

Bithynia eyaleti topraklarının verimliliği ve yetiştirilen ürünler bakımından da ilkçağ yazarlarının ve gezginlerinin dikkatini çekmiştir. Bağcılık, balıkçılık, tarım, hayvancılık önemli ekonomik uğraşlar olarak görülmektedir. Eyalette yetiştirilen ürünler Kios ve Apameia limanlarından deniz yoluyla ihraç edilmiştir.

Bithynia eyaleti imparatorluğun doğu eyaletleriyle bağlantısını sağlayan askeri ve ticari yolların üzerinde bulunmaktaydı. İmparatorlar doğuya yaptıkları seferlerde genellikle Bithynia üzerinden geçen bu askeri yolu kullanmışlardır. Bu nedenle bu eyaletteki yollar sık sık onarım görmüştür. Arkeolojik kazılarda ele geçen miltaşları bu durumu doğrulamaktadır. Bölgeden geçen ticari yol hristiyanlığın kabulünden sonra Hacı yolu adı verilen yoldur. Bu yol bölgenin ticari ve ekonomik açıdan gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır.

İmparatorluk devrinin sonlarına doğru M. S. 258 yılındaki Got istilası Bithynia şehirleri için tam bir yıkım olmuştur. Got'lar Bithynia kentlerini yağmalamışlardır. Bu istiladan sonra Bithynia kentleri imparatorluk devri sonuna kadar (M.S. 284) eski ekonomik güçlerine bir daha kavuşamamışlardır.

EK-I : BITHYNIA-PONTUS EYALETİNDEKİ ROMALI YÖNETİCİLER

1. PROKONSÜL'LER (PROPRÆTOR'LER)

- 74 M. Juncus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XIII, note 50).
- 73-70 M. Aurelius M.f. Cotta (D. Magie, *RRAM*, Chap. XIV, notes 3 and 5).
- 70-67 L. Licinius L.f. Lucullus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XIV, note 39).
- 67-66 M'. Acilius M'. f. Glabrio (D. Magie, *RRAM*, Chap. XIV, note 57).
- 66-63 Cn. Pompeius Cn.f. Magnus: (Cassius Dio, XXXVI, 42, 4).
- 61-59 C. Papirius Carbo (D. Magie, *RRAM*, Chap. XVI, note 68).
- 57-56 C. Memmius L.f. (D. Magie, *RRAM*, Chap. XVI, note 69).
- 56 C. Caecilius Cornutus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XVI, note 69).
- 51-50 P. Silius
- 49-48 A. Plautius: (Cicero *Epist. ad Fam.* XIII 29, 4).
- 47-46 C. Vibius C.f. Pansa Caetronianus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XVII, note 40).
- 46-45 P. Sulpi Kios Q.f. Rufus ?:
- 46-46 45-44 Q. Marcius Crispus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XVII, note 40).
- 44-43 L. Tillius Cimber (D. Magie, *RRAM*, Chap. XVII, note 45).
- 35 Cn. Domitius L.f. Ahenobarbus: (Appian, *B.C.* , V, 137).
- 28 Thorius Flaccus:
- 29 28-27 App. Claudius Pulcher ?

M.S.

- L. Licinius... ? : (CIL, VI, 1442 ; *RE*, XIII., s. 219).
- 14-15 M. Granius Marcellus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXI, note 32).
- 17-48 P. Vitellius
- 42? L. Mindius Pollio

- L. Mindius Balbus
- 47-48 C. Cadius Rufus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXIII, note 6).
P. Pasidienus Firmus: Bosch, s. 82f.
- 54-55 Attius Laco
- 59-60 M. Tarquitiu Priscus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXIII, note 9).
T. Petronius: (Tacitus, *Ann.*, XVI., 18, 3 ; *RE*, XIX, s.120
L. Montanus (Bosch, s. 84).
- 71-72? M. Maecius Rufus (Bosch, s. 84).
M. Salvidienus Proculus (Bosch, s. 86).
M. Salvidienus Asprenas (Bosch, s. 86).
- 78-79? M. Plancius Varus (IGR., III, 4 ; 37 ; Bosch, s. 87).
Ti. Julius Ti. f. Celsus Polemaeanus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXIV, notes
22 ; 27).
- 98-99? C. Julius Bassus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXV, note 16 ; Remy B.,
L'activite desfonct., *EA*, s. 50).
Varenus Rufus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXV, note 18).
- 111-113? C. Plinius L.f. Caecilius Secundus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXV, note 12).
C. Julius P.f. Cornutus Tertullus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXV, note 23).
- 135? C. Julius Severus (*Corrector*) (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXVI, note 54).
- 142-143? Q. Voconius Saxa Fidus (TAM, II, 1201 = IGR, III, 763).
Q. Cornelius Senecio Annianus (CIL, II, 1929).
L. Coelius Festus (CIL, XI, 1183).
M. Roscius Murena (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXVIII, note 7).
Rufus (CIL, VI, 1508 = IG, XIV, 1077 = IGR, I, 139 ; (D. Magie, *RRAM*,
Chap. XXIII, note 6).

TESPİT EDİLEMEYENLER

IGR, III, 4.

IGR, III, 316.

CIL, III, 254.

2. LEGATI AUGUSTI PROPRAETORE

- 165-166 L. Lollianus Avitus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXVIII, note 7) ; IGR, III, 84).
- I75 D. Clodius Septimius Albinus ?
M. Didius Severus Julianus (CIL, VI, 1401).
- 193-194? L. Fabius M.f. Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXVIII, note 19).
- 198 Q. Tineius Sacerdos (IGR, III, 82).
- 199 [Claudius] Callippianus M[... Italicus] (IG, II, 4215 ; Schneider and Karnapp *Stadtmauer V. Iznik*, s. 46, no.16).
- 200 Aelius Antipater
- 201 M. Claudius Demetrius (IGR, III, 6).
C. Claudius Attalus Paterculianus
L. Egnatius Victor Lollianus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXIX, note 18).
- 217-218 Caecilius Aristo (Cassius Dio, LXXVIII, 39, 5).
- 218 Claudius Aelius Pollio ? (PIR, II, s. 165, no. 770 ; Cassius Dio, LXXIX, 3, 1).
- 269 Velleius Macrinus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXIX, note 35).
- 279 Aelius Casinus Atianus (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXIX, note 35).

TARİHLENEMEYEN

L. Albinus A.f. Saturninus: CIL, X, 4750.

3. LEGATUS'LAR

- L. Aemilius M.f. Honoratus (CIL, XII, 3164).
- C. Antius A. Julius A.f. Quadratus (TAM, II, 566 ; IGR, III, 550 ; CIG, 3548 ; IGR, IV, 275 ; 375 ; 383-385).
- M. Calpurnius M.f. Rufus (CIL, III, 6072).
- C. Caristianus C.f. Fronto
- Ti. Claudius Flavianus Titianus Q. Vilius Proculus L. Marcus Celer M. Calpurnius Longus (TAM, II, 4262 ; IGR, III, 667).

[Ti. Jul]ius [Fr]ugi (baba) (IGR, III, 249).

Ti. Julius Ti.f. Frugi (oğul) (CIL, VI, 3171).

[A. Larcus A.f. Lepidus Sulpicianus ?] (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXIV, note 33).

Q. Marcius Censorinus (*AJA*, IX, (1905), s. 309, no. 36).

4. QUAESTOR'LAR

L. Aemilius M.f. Honoratus (q. pro pr.) (CIL, XII, 3164).

L. Burbuleius L.f. Optatus Ligarianus (CIL, X, 6006).

C. Caesius T.f. Aper (q. pro pr.) (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXIV, note 33).

... nius L.f. Gallus Vecilius Crispinus Mansuanus Marcellinus

Numisius Sabinus (CIL, III, 6813).

Julius C.f. Maximus Mucianus (q. pro pr.) (*BCH*, LXII, (1938), s. 421, no. 8).

M. Pompeius Macrinus Neos Theophanes (q. pro pr.) (IG, XII, 2, 235 ; IGR, IV, 96).

Sex. Quinctilius Sex.f. Valerius Maximus (CIL, III, 384).

1018 (D. Magie, *RRAM*, Chap. XXV, note II).

TESPİT EDİLEMEYEN

CIL, III, 7339 (q. pro pr.).

EYALETİN İLERİ GELENLERİ, RÜTBELERİ VE MEVKİ SAHİBİ KİMLER

1. ARKHON'LAR (BITHYNIA)

M. Aurelius Philippianus Jason (IGR, III, 60).

Ti. Claudius Piso (IGR, III, 63 = OGI, 528).

Domitius Aurelius Diogenianus Callicles (IGR, III, 65).

T. Flavius Pomponius Domitianus Timocrates (IGR, III, 67 = 1418).

1. BITHYNIARKH'LAR

- M. Aurelius Alexander (IGR, III, 90 = 1435 = OGI, 531).
 M. Aurelius Chrysenius Demetrius (IGR, III, 1427).
 Aurelius Marcianus (IGR, III, 1397).
 M. Aurelius Mindius Matidianus Pollio (OGI, 525 ; SEG, IV, 520).
 Ti. Claudius Piso (IGR, III, 63 = OGI, 528).
 Moschus (IGR, III, 21).
 Titius Ulpius Aelianus Papianus (IGR, III, 69 = 1419).
 T. Ulpius Aclianus Antoninus (IGR, III, 69).
 BCH, XXXIII, (1909), s. 410, no. 410.

İSMİ TESPİT EDİLEMEYEN

IGR, III, 67 = 1418.

3. PONTOS ARKHIEREUS'LARI

- M. Aurelius Alexander (IGR III, 90 ; 1435 ; OGI 531).
 Aurelius Alexander Timotheus (IGR III, 79).
 Ti. Claudius Lepidus (IGR III, 88).
 T. Julius Aquila (JOAI, XXVIII, (1933), *Beibl.* 73, no. 21).
 Scribonius (?) Pius (IGR III, 107).

4. PONTARKH'LAR

- M. Antonius Serg. Rufus (IGR, III, 115 ; OGI, 529).
 M. Aurelius Alexander (IGR, III, 90 ; 1435 ; OGI, 531).
 M. Aurelius Chrysenius Demetrius (IGR, III, 1427).
 L. Caecilius C.f. Clus. Proculus (also Lesbarch) (IGR, III, 87).
 Jul(ius), son of Timotheus (CIG, 4183).

M. Julius Julianus and wife Sextilia Cyrilla (IGR, III, 97).

Julius Potitus ? (IGR, III, 116).

Titius Ulpus Aelianus Papianus (IGR, III, 69 ; 1419).

T. Ulpus Aelianus Antoninus (IGR, III, 69).

..... IGR, IX, 95.

.....BCH, XXXIII, (1909), p. 410, no. 410.

EK-II : ROMA İMPARATORLARI LİSTESİ (M.Ö. 31-M.S. 284)

Augustus (M.Ö. 02.09.31-M.S. 19.8.14)
 Tiberius (M.S. 19.08.14-M.S. 16-03-37)
 Caligula (M.S. 18.03.37-M.S. 2401.41)
 Claudius I. (25.01.41-13.10.54)
 Nero (13.10.54-09.06.68)
 Galba (09.06.68-15.01.69)
 Otho (15.01.69-24.04.69)
 Vitellius (19.04.69-20.12.69)
 Vespasianus (01.07.69-24.06.79)
 Titus (24.06.79-13.09.81)
 Domitianus (14.09.81-18.09.96)
 Nerva (18.09.96-25.01.98)
 Traianus (27.01.98-10.08.117)
 Hadrianus (11.08.117-10.07.138)
 Antonius Pius (10.07.138-07.03.161)
 Marcus Aurelius (07.03.161-17.03.180)
 Lucius Verus (07.03.161-02.69)
 Commodus (17.03.180-31.12.192)
 Pertinax (01.01.193-28.03.193)
 Didius Iulianus (28.03. 193-01.06.193)
 Pescennius Niger (05.193-11.194)
 Clodius Albinus (04.193-19.02.197)
 Septimus Severus (4.193-04.02.211)
 Caracalla (01.198-08.04.217)
 Geta (211-212)
 Macrinus (11.04.217-08.06.218)
 Elagabal (16.04.218-11.03.222)
 Severus Alexander (11.03.222-19.03.235)
 Maximinus Thrax (06.03.235-07.07.238)

Gordianus I. (1-22 Nisan 238)
Gordianus II. (238 yılı baharı)
Balbinus (09.05.238-14.07.238)
Pupienus (09.05.238-14.07.238)
Gordianus III. (14.07.238-18.02.244)
Philippus I. Arabs (19.02.244-19.08.249)
Pacatianus (248-249)
Traianus Decius (04.04.249-21.03.251)
Trebonianus Gallus (22.03.251-30.07.253)
Volusianus (22.03.251-30-07.253)
Aemilianus (31.07.253-26.10.253)
Uranus Antoninus (253-254)
Valerianus I. (27.10.253-25.06.260)
Gallienus (27.10.253-23.03.268)
Macrianus (260-261)
Quietus (260-261)
Regalianus (260)
Postumus (259-268)
Marius (268'in ikinci yarısı)
Victorinus (268-270)
Tetricus I. (268/273)
Claudius II. (24.03.268-06.01.270)
Quntillus (270)
Aurelian (03.02.270-22.05.275)
Tacitus (275-276)
Florianus (276)
Probus (276-282)
Carus (282-283)
Carinus (283-285)
Numerianus (283-284)
Iulianus (284-285)

EK- III : BİTHYNİA KRALLARI* (M.Ö. 315-280)

Zipoites (M.Ö. 298/297'den itibaren kral)	M.Ö. ca. 315-M.Ö. ca. 280
Nikomedes I.	M.Ö. ca. 280-M.Ö. ca. 242
Ziaelas	M.Ö. ca. 250-M.Ö. ca. 227
Prusias I.	M.Ö. ca. 230-M.Ö. ca. 182
Prusias II.	M.Ö. ca. 182-M.Ö. 149
Nikomedes II. Epiphanes	M.Ö. 149-M.Ö. ca. 127
Nikomedes II. Euergetes	M.Ö. ca. 127-M.Ö. ca. 94
Nikomedes IV. Philopator	M.Ö. ca. 94-M.Ö. ca. 74.

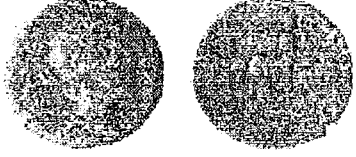
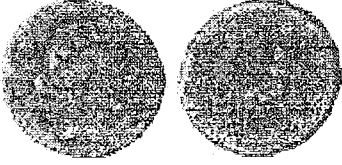

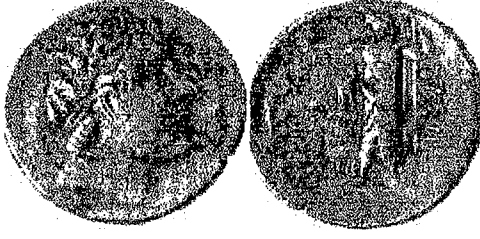
* E.J. Bickerman'ın *Chronology of the Ancient Word* adlı eseri esas alınmıştır.

EK-IV : SİKKELER

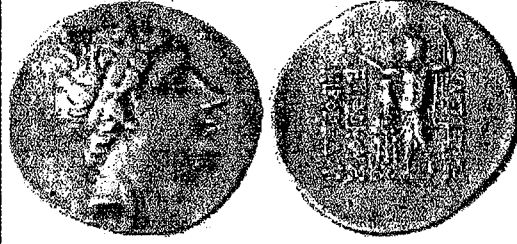
I. HELLENİSTİK DÖNEM BİTHYNİA SİKKELERİ

 Sikke 1) : Nikomedes I (M.Ö. 279-246) Ön yüzü: Apollon'un (?) başı, saçında bant Arka yüzü: ΒΑΣΙΛΕ ΝΙΚΟΜΗ Ατ. Ön ayakları arasında mızrak ucu AE (Bronz/bakır), 24 mm., 9.34 gr., Referanslar: <i>SNGvAulPontus</i>, 242 ; <i>RG</i>, s. 219, 6	 Sikke 2) : Prusias I: (M.Ö. 232-183) Ön yüzü: Apollon'un başı, defne çelenkli. Arka yüzü: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ Λιρ. AE 19 mm., 5.05 gr. Referanslar: <i>SNGvAulPontus</i>, 249 ; <i>BMCPontus</i>, s. 209, 8 ; <i>RG</i>, s. 223, 18.
 Sikke 3) : Prusias II (M.Ö. M.Ö. 183-149) Ön yüzü : Prusias'ın başı, kanatlı diademli Arka yüzü: ΒΑΣΙΛΕΩ[Σ] ΠΡΟΥΣΙΟΥ Herakles ayakta. Sağ elinde sopası, sol elinde aslan postu AE 18 mm., 3.33 gr. Ref.: <i>SNGvAulPontus</i>, 257-258 ; <i>BMCPontus</i>, s. 210, 5 ; <i>RG</i>, s. 225, 25	 Sikke 4) : Prusias II Ön yüzü :Prusias'ın başı, kanatlı diademli. Arka yüzü: ΒΑΣΙΛΕΩ[Σ] ΠΡΟΥΣΙΟΥ Herakles ayakta. Sağ elinde sopası, sol boşlukta ΛΦ. AE 18 mm., 3.23 gr. Ref. : <i>BMCPontus</i>, s. 210. 3 ; <i>RG</i>, s. 225, 2
 Sikke 5) : Prusias II Ön yüzü : Prusias'ın başı, kanatlı diademli Arka yüzü : ΒΑΣΙΛΕΩ[Σ] ΠΡΟΥΣΙ[ΟΥ] Herakles , ayakta. Sağ elinde sopası, sol elinde aslan postu. AE 17 mm., 3. 63 gr Ref. : <i>BMCPontus</i>, s. 210, 3 vd. ; <i>RG</i>, s. 225, 25	 Sikke 6) : Prusias II Ön yüzü : Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli. Arka yüzü: ΒΑΣΙΛΕΩ[Σ] ΠΡΟΥ[ΣΙΟΥ] Kentauros, elinde lir tutuyor. AE 20 mm., 4.05 gr.. Ref. : <i>BMCPontus</i>, s. 210. 9 ; <i>SNGvAulPontus</i>, 255-56 ; <i>RG</i>, s. 225, 26.

 Sikke 7) : Prusias II Ön yüzü: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli. Arka yüzü: [BA]ΣΙΑΕΩΣ [Π]ΡΟΥΣΙΟΥ Kentauros¹, elinde lir tutuyor. AE 21 mm., 3. 88 gr. Ref. : <i>BMCPontus</i>, s. 210, 8 ; <i>SNGvAulPontus</i>, 255-56 ; <i>RG</i>, s. 225, 26.	 Sikke 8) : Prusias II Ön yüzü : Genç Dionysos'ub başı, sarmaşık çelenkli. Arka yüzü : [B]ΑΣΙΑΕΩΣ [Π]ΡΟΥΣΙΟΥ Kentauros, elinde lir tutuyor. AE 21 mm., 6.31 gr. Ref. : <i>BMCPontus</i>, s. 211, 12 ; <i>RG</i>, s. 225, 26.
 Sikke 9) : Prusias II Ön yüzü: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli. Arka yüzü: [B]ΑΣΙΑΕΩΣ [Π]ΡΟΥΣΙΟΥ Kentauros, elinde lir tutuyor. AE 19 mm., 4.94 gr. Ref. : <i>BMCPontus</i>, s. 210, 9 ; <i>SNGvAulPontus</i>, 255-56 ; <i>RG</i>, s. 225, 26.	 Sikke 10) : Prusias II Ön yüzü: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli. Arka yüzü: ΒΑΣΙΑΕΩΣ ΠΡΟΥΣΙΟΥ Kentauros, elinde lir tutuyor. AE 22 mm., 5.34 gr. Ref. : <i>BMCPontus</i>, s. 210, 8 ; <i>SNGvAulPontus</i>, 255-56 ; <i>RG</i>, s. 225, 26.
 Ön yüzü: Genç Dionysos'ub başı, sarmaşık çelenkli. Arka yüzü: ΒΑΣΙΑΕ[ΩΣ] ΠΡΟΥΣΙΟΥ Kentauros elinde lir tutuyor. AE 21 mm., 6.34 gr. Ref. : <i>BMCPontus</i>, s. 210, 8 ; <i>SNGvAulPontus</i>, 255-56 ; <i>RG</i>, S. 225-26.	 Sikke 11) : Prusias II Ön yüzü: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli. Arka yüzü: [B]ΑΣΙΑ[ΕΩΣ] ΠΡΟΥΣΙ[ΟΥ] Kentauros, elinde lir tutuyor. AE 21 mm., 5.45 gr. Ref. : <i>BMCPontus</i>, s. 211, 10-11 ; <i>SNGvAulPontus</i>, 256 ; <i>RG</i>, s. 225, 26.

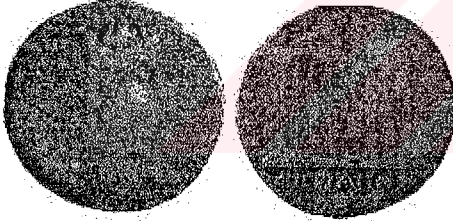

Sikke 12) : Nikomedes III (M.Ö. 128- M.Ö.94)
 Ön yüzü: Nikomedes'in başı, diademli.
 Arka yüzü: ΧΑΣΙΛΕ[ΩΣ] ΕΠΙΦΑΝΟΥ[Σ]
 ΝΙΚΟΜΗΔΟΥ
 Zeus Stratios, ayakta. Sağ elinde çelenk, sol elinde asa tutuyor.
 AR (gümüş) Tetradrachmi, 13.33 gr.
 Ref. : *SNGvAulPontus*, Nachträge I, 6895

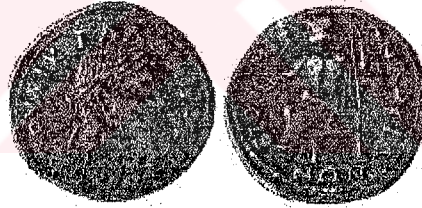

Sikke 13) : Nikomedes IV (M.Ö. 94-M.Ö. 74)
 Ön yüzü: Nikomedes'in diademli başı.
 Arka yüzü: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ
 ΝΙΚΟΜΗΔΟΥ
 Zeus Stratios, ayakta, ileriye doğru uzattığı sağ elinde çelenk, sol elinde asa tutuyor.
 Önünde, şimşek demeti üzerinde kartal duruyor.
 AR Tetradr., 13.88 gr., 33 mm.
 Ref. : *BMCPontus*, s. 215, 1 ; *SNGvAulPontus*, 265.

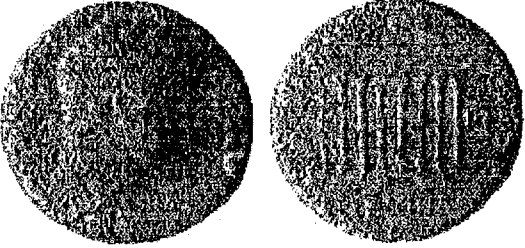
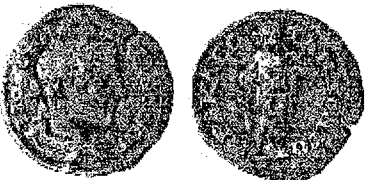
II. BITHYNIA ŞEHİR SİKKELERİ

Sikke 13) : Bithynion
 Commodus (M.S. 180-192).
 Ön yüzü: [ΑΥΤ Κ Μ ΑΥΡ] ΚΟΜΜΟΔΟC
 [ΑΝΤΩΝΙΝΟC]
 İmparatorun defne çelenkli büstü.
 Arka yüzü: ΒΙΘΥΝΙΕΩΝ ΑΔΡΙΑΝΩΝ
 Sekiz sütunlu tapınak.
 Ref. : *SNGvAulPontus*, 299.

Sikke 14) : Bithynion
 Gallienus (M.S. 253-268).
 Ön yüzü: ΠΟΥ ΛΙΚ ΓΑΛΛΗΝΟC C
 İmparatorun defne çelenkli başı.
 Arka yüzü: ΒΙΘΥΝΙΕΩΝ ΑΔΡΙΑΝΩΝ
 Zeus, arkalıksız tahtta oturuyor. Sağ elinde patera, sol elinde asa tutuyor.
 Ref. : *SNGvAulPontus*, 343.

 Sikke 15) : Bithynia Birliği Hadrianus (M.S. 117-138) Ön yüzü : [AUT KAIC TPAI AΔPANOC CEBA] İmparatorun defne çelenkli büstü. Arka yüzü: [KOI]NON [B]EIΘYNIA[C] Sekiz sütunlu tapınak. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, 283 ; <i>BMCPontus</i>, s. 106, 17 ; <i>SNGCopBithynia</i> 324.	 Sikke 16) : Herakleia Pontika (M.Ö. 3. yy) Ön yüzü : Genç Herakles başı, başında arslan başı postu ile. Arka yüzü: HPAKΛEΩ[TAN] Koşan arslan. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, 368 ; <i>BMCPontus</i>, s. 144, 36.
 Sikke 17) : Herakleia Pontika (M.Ö. 3. yy). Ön yüzü: Genç Herakles başı, başında arslan postu ile. Arka yüzü: HPAKΛEΩTAN Koşan arslan. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, 368 vd. ; <i>BMCPontus</i>, s. 143, 34 vd.	 Sikke 18) : Herakleia Pontika (M.Ö. 3. yy). Ön yüzü: Genç Herakles başı, başında arslan postu ile. Arka yüzü: [H]PAKΛEΩTAN İçinde oklar bulunan sadak ve lobut. Ref. : <i>BMCPontus</i>, s. 144, 42.
 Sikke 19) : Herakleia Pontika Maximinus Thrax (M.S. 235-238). Ön yüzü: Γ IOV OVH MAΞIMEINOC AVT İmparatorun defne çelenkli başı. Arka yüzü: HPAKΛEΩTAN ΠONTΩ Hygia, ayakta. Elinde tuttuğu pateradan¹ yılan besliyor. Ref. : Oğuz Tekin, <i>Yapı Kredi Koleksiyonları II</i>, nr. 92.	 Sikke 20) : Kalkhedon (M.Ö. 4. yy.). Ön yüzü: KAΛ[X] Buğday başağı üstünde inek. Arka yüzü: Yer değirmeni kolları şeklinde incus.¹ Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, 482.

Sikke 21) : Kalkhedon (M.Ö. 4. yy.).

Ön yüzü: [KAΛX]

İnek protomu, ön ayağı buğday başağı üstünde.
Sol boşlukta yıldız.

Arka yüzü: Üç buğday başağı, hafif bir yuvarlak incus içinde.

Ref. : *SNGvAulPontus*, Nachträge I, 6987.

Sikke 22) : Kalkhedon (M.Ö. 4. yy.).

Ön yüzü: [K]AΛX

Buğday başağı üstünde inek.

Arka yüzü: Yel değirmeni şeklinde ve içi nokta bezemeli quadratum incusum.

Ref. : *SNGvAulPontus*, 484 ; *BMCPontus*, s. 125, 13 vd.

Sikke 23) : Kalkhedon (M.Ö. 3. yüzyıl sonu / 2. yüzyıl başı)

Ön yüzü: Demeter başı, başı örtülü.

Arka yüzü: KAΛXA

Apollon, çıplak, omphalos¹ üstünde oturuyor. Sağ elinde ok, sol elinde yay tutuyor.

Ref. : *BMCPontus*, s. 126, 20.

Sikke 24) : Kios (M.Ö. 345-330)

Ön yüzü: Apollon başı, defne çelenkli.

Arka yüzü: Gemi pruvası, üstü yıldız ile süslü.

Memur adı: ΠΙΟΣΕΙΑΔΟΝΙΟΣ

Ref. : *SNGvAulPontus*, Nachträge I, 7000 ;
BMCPontus, s. 130, 8-10.

Sikke 25) : Kios (M.Ö. 345-330)

Ön yüzü: Apollon başı, defne çelenkli.

Arka yüzü: Gemi pruvası, üstü yıldız ile süslü.

Memur adı: ΠΙΠΟ[Ξ]ΕΝΟΣ

Ref. : *SNGvAulPontus*, Nachträge I, 7001 ;
BMCPontus, s. 130, 11.

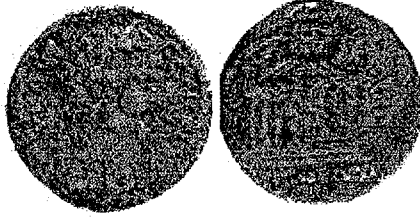
Sikke 26) : Kios (M.Ö. 345-330)

Ön yüzü: Apollon başı, defne çelenkli.

Arka yüzü: Gemi pruvası, üstü yıldız ile süslü.

Memur adı: ΠΙΠΟΞΕΝΟΣ

Ref. : *SNGvAulPontus*, Nachträge I, 7001 ;
BMCPontus, s. 130, 11.

Sikke 27) Nikomedia

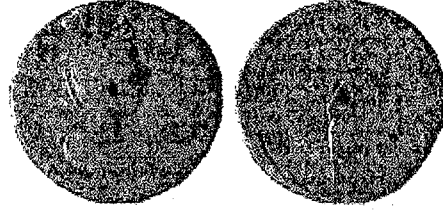
Septimius Severus (M.S. 193-211)

Ön yüzü: AV KA CEIT[.] CEVHPO[C]

İmparatorun defne çelenkli büstü.

Arka yüzü: NIKOMHAEΩN ΔIC NEΩKOPΩN

8 sütunlu ve üç basamaklı bir kaidesi olan bir tapınak.

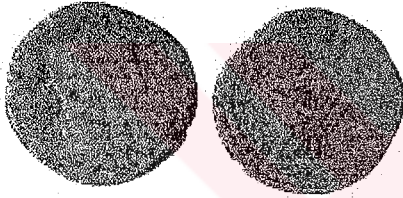
Ref.: *SNGvAulPontus*, 768 ; *BMCPontus*, s. 186, 40.

Sikke 28) Nikomedia

Iulia Paula (İmparator Elagabalus'un karısı)

Ön yüzü: IOVAIA KOP ΠΑΥΛΑ AVT

Paula'nın büstü.

Arka yüzü: TPIC NEΩKOPΩN
NIKOMHAEΩNDemeter ayakta. Sağ elinde buğday başakları
sol elinde meşale tutuyor.Ref.: Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 84, nr. 110.

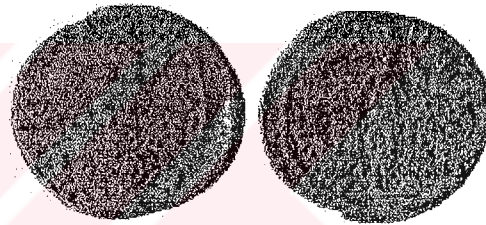
Sikke 29) Nikomedia

Maximinus Thrax (M.S. 235-238)

Ön yüzü: [Γ IOV OVH MAEIM]EINOC AVT

İmparatorun defne çelenkli büstü.

Arka yüzü: NIKOMHAEΩN [ΔIC NE]ΩKOPΩN

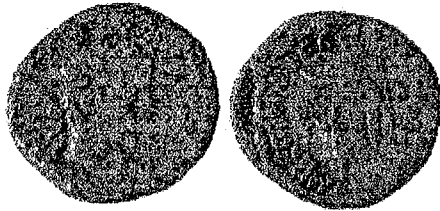
Homonia Tykhe tahtta oturuyor. Sağ elinde
patera, sol elinde bereket boynuzu tutuyor.Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. s. 84, nr. 111.

Sikke 30) Nikomedia

Gordianus III (M.S. 238-244)

Ön yüzü: M A[NT ΓO]ΠΑΙΑΝOC AV

İmparatorun defne çelenkli büstü.

Arka yüzü: NIKOMHAEΩN ΔIC
NEΩKO[PΩN]Homonoia ayakta. Sağ elinde patera, sol elinde
bereket boynuzu tutuyor.Ref. : *SNGvAulPontus*, 798.

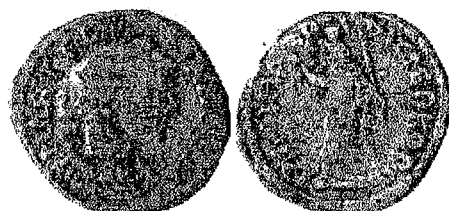
Sikke 31) Nikomedia

Gordianus III (M.S. 238-244).

Ön yüzü: M ANT ΓΟΠΑΙΑΝOC AV

İmparatorun defne çelenkli büstü.

Arka yüzü: NIKOMHAEΩN [ΔIC NEΩKOPΩN]

Serapis ayakta. Sağ kolunu ileri doğru uzatmış,
sol elinde asa tutuyor.Ref. : *SNGvAulPontus*, 820-831.

Sikke 32) Nikomedia

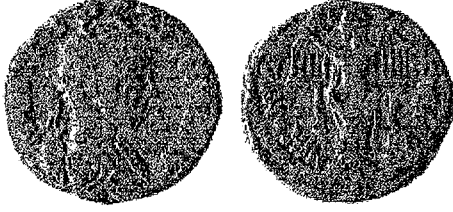
Gordianus III (M.S. 238-244)

Ön yüzü: M ANT ΓΟΠΑΙΑΝOC AV

İmparatorun defne çelenkli büstü.

Arka yüzü: NIKOMHAEΩN ΔIC NEΩKOPΩN

Serapis ayakta, başında modius¹, sağ elinde iki
buğday başağı sol elinde asa tutuyor.Ref. : Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 85, nr. 117.

Sikke 33) Nikomedia

Gordianus III (M.S. 238-244)

Ön yüzü: M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC AVT

İmparatorun defne çelenkli büstü.

Arka yüzü: NIKOMHAEΩNAIC

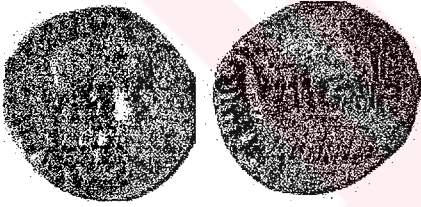

Sikke 34) Nikomedia

Gordianus III (M.S. 238-244)

Ön yüzünde imparatorun defne çelenkli büstü.

Arka yüzünde 6 sütunlu iki tapınak yan yana, aralarında nokta.

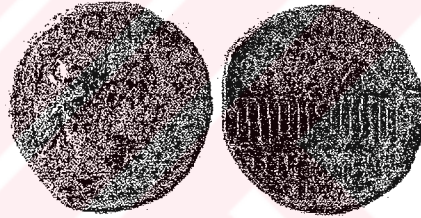
Ref. : *RG*, s. 564, 369.

Sikke 35) Nikomedia

Gordianus III (M.S. 238-244)

Ön yüzünde imparatorun defne çelenkli büstü.

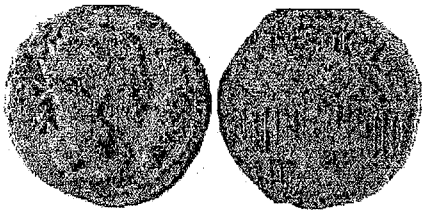
Arka yüzünde kadirga, içinde kürekçiler ve imparator.

Ref. : Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 86, nr. 125.

Sikke 36) Nikomedia

Philippus I (M.S. 244-249)

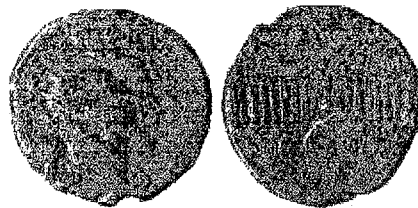
Ön yüzünde imparatorun ışınlı taçlı büstü. Arka yüzünde iki tane sekiz sütunlu tapınak yan yana.

Ref.: *SNGvAulPontus*, 834.

Sikke 37) Nikomedia

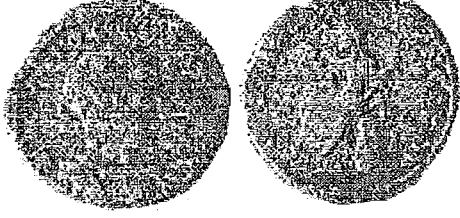
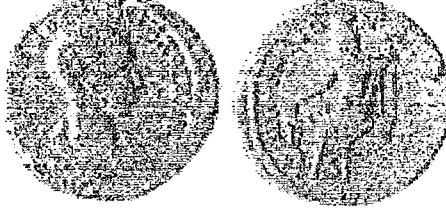
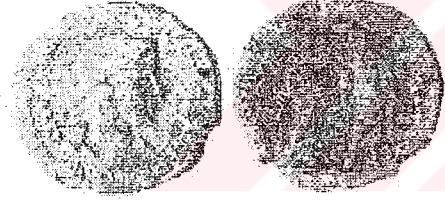
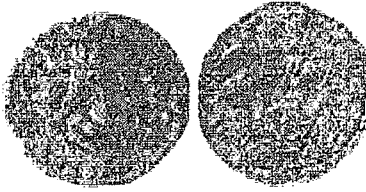
Philippus I (M.S. 244-249)

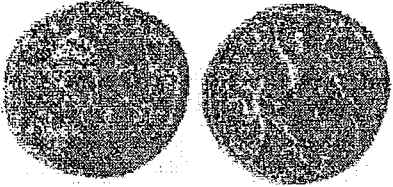
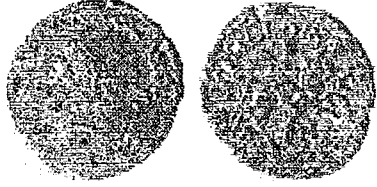
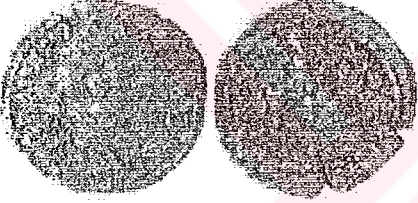
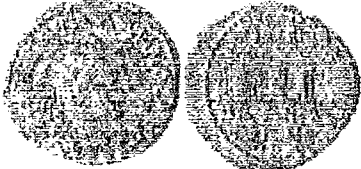
Ön yüzünde imparatorun ışınlı taçlı büstü. Arka

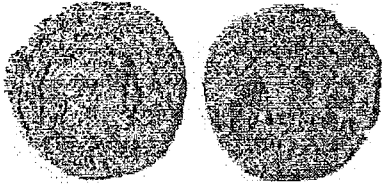
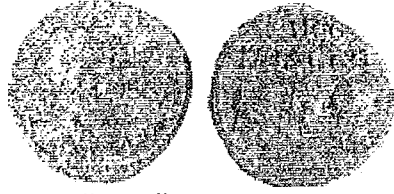
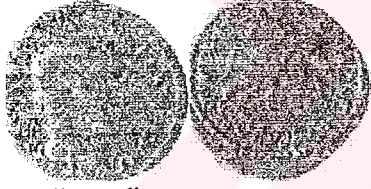
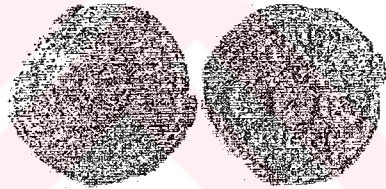
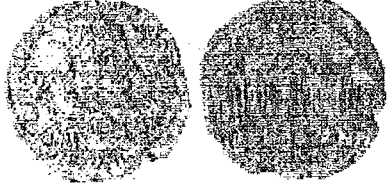

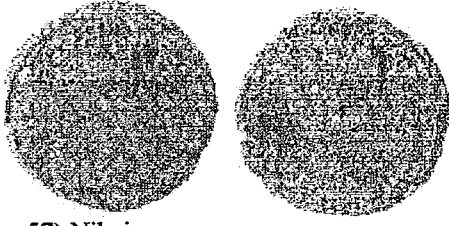
Sikke 38) Nikomedia

Philippus I (M.S. 244-249)

yüzünde iki tane 8 sütunlu tapınak yan yana. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, 834.	Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde iki tane 8 sütunlu tapınak yan yana. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, 834.
 Sikke 39) Nikomedia Philippus I (M.S. 244-249) Ön yüzünde imparatorun defne çelenkli büstü. Arka yüzünde Demeter cista (sepet) üzerinde oturuyor. Sağ elinde buğday başakları, sol elinde meşale tutuyor. Cistanın altında tekerlek ve yılan. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, 835-836.	 Sikke 40) Nikomedia Philippus I (M.S. 244-249) Ön yüzünde imparatorun çıplak başlı büstü. Arka yüzünde Serapis tahtta oturuyor. Başında polos¹ sol elinde asa. Solda, yerde Kerberos.¹ Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, 841.
 Sikke 41) Nikomedia Philippus I (M.S. 244-249) Ön yüzünde imparatorun çıplak başlı büstü. Arka yüzünde Asklepios¹ ve Hygieia¹ karşılıklı ayakta duruyorlar. Hygieia yılan besliyor, Asklepios yılanlı asasını tutuyor. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, 837.	 Sikke 42) Nikomedia Traianus Decius (M.S. 249-251) Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde Athena, ayakta sağ elinde patera, sol elinde mızrak, ayağının dibinde kalkan duruyor. Ref.: <i>SNGvAulPontus</i>, 850.
 Sikke 43) Nikomedia Traianus Decius (M.S. 249-251) Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka	 Sikke 44) Nikomedia Trebonianus Gallus (M.S. 251-253)

yüzünde Athena, ayakta sağ elinde patera, sol elinde mızrak, ayağının dibinde kalkan duruyor. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, 851.	Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde imparator at üstünde. Sağ elini yukarı kaldırmış, sol elinde asa tutuyor. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, Nachtrage I, 7133.
 Sikke 45) Nikomedia Trebonianus Gallus (M.S. 251-253) Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde imparator at üstünde, ışın taçlı. Sağ elini yukarı kaldırmış, sol elinde asa tutuyor. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, Nachtrage I, 7133.	 Sikke 46) Nikomedia Trebonianus Gallus (M.S. 251-253) Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde imparator at üstünde. Sağ elinde mızrak tutuyor. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, Nachtrage I, 7134.
 Sikke 47) Nikomedia Gallienus (M.S. 253-268) Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde imparator at üstünde. Başında ışın tacı elinde mızrak tutuyor. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, Nachtrage I, 7143.	 Sikke 48)) Nikomedia Gallienus (M.S. 253-268) Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde imparator at üstünde. Başında ışın tacı, elinde mızrak, terde düşman. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, Nachtrage I, 7144.
 Sikke 49) Nikomedia Gallienus (M.S. 253-268) Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde at üstünde başında ışın tacı, elinde	 Sikke 50) Nikomedia Gallienus (M.S. 253-268) Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde yan yana üç tapınak. Ortadaki

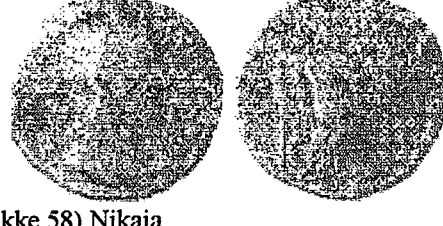
mızrak yerde düşman. Ref.: <i>SNGvAulPontus</i>, Nachtrage I, 7144.	cepheden, yandakiler profilden. Ortadakinin üstünde Demeter, yandakilerin üstünde ise ellerinde çelenk tutan birer Nike duruyor. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, Nachtrage I, 7148.
 Sikke 51) Nikomedia Gallienus (M.S. 253-268) Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde yan yana üç ödül tacı, içlerinde palmye dalı. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, Nachtrage I, 7149.	 Sikke 52) Nikomedia Gallienus (M.S. 253-268) İmparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde yan yana üç ödül tacı, içlerinde palmye dalı. Ref.: <i>SNGvAulPontus</i>, Nachtrage I, 7149.
 Sikke 53) Nikomedia Valerianus (M.S. 253-260) Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde imparator at üstünde, elinde mızrak tutuyor. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, Nachtrage I, 7137.	 Sikke 54) Nikomedia Valerianus (M.S. 253-260) Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde yan yana üç ödül tacı, içlerinde palmye dalı. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, Nachtrage I, 7140.
 Sikke 55) Nikomedia Valerianus (M.S. 253-260) Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde üç tapınak. Ref.: <i>SNGvAulPontus</i>, Nachtrage I, 7139.	 Sikke 56) Nikaia Antoninus Pius (M.S. 138-161) Ön yüzünde imparatorun defne çelenkli büstü. Arka yüzünde sunağa sarılmış yılan. Ref. : <i>BMCPontus</i>, s. 156, 31.

Sikke 57) Nikaia

Septimius Severus (M.S. 193-211)

Ön yüzünde imparatorun defne çelenkli büstü.

Arka yüzünde Nikaia Tykhe'sinin¹ büstü.Ref. : Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 93, nr. 181.

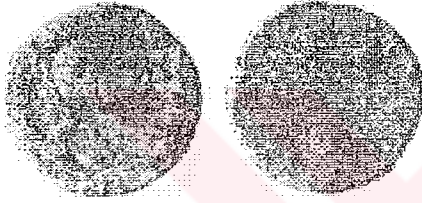
Sikke 58) Nikaia

Macrinus (M.S. 217-218)

Ön yüzünde imparatorun defne çelenkli büstü.

Arka yüzünde Athena¹ ayakta. Öne uzattığı sol elinde patera tutuyor, sağ elinde uzun asa.

Asanın dibinde yerde kalkan.

Ref. : Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 94, nr. 182.

Sikke 59) Nikaia

Severus Alexander (M.S. 222-235)

Ön yüzünde imparatorun defne çelenkli büstü.

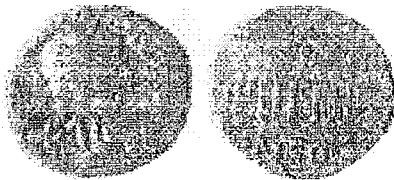
Arka yüzünde Athena ayakta. Sağ elinde patera, sol elinde mızrak tutuyor ; ayakları dibinde kalkan.

Ref. : *SNGvAulPontus*, 611.

Sikke 60) Nikaia

Maximinus Thrax (M.S. 235-238)

Ön yüzünde imparatorun defne çelenkli büstü.

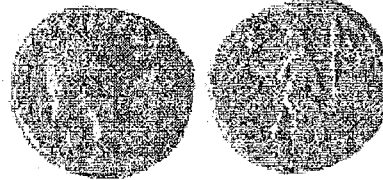
Arka yüzünde Demeter¹, oturuyor. Sağ elinde buğday başakları, sol elinde meşale tutuyor.Ref. : *RG*, s. 479, 636.

Sikke 61) Nikaia

Maximinus Thrax (M.S. 235-238)

Ön yüzünde imparatorun defne çelenkli büstü.

Arka yüzünde 6 sütunlu tapınak ve içindeki Tykhe.

Ref. : *SNGvAulPontus*, 632.

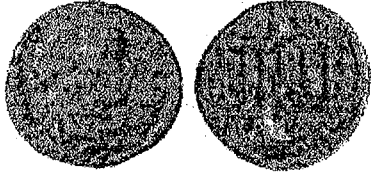
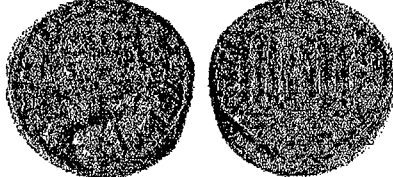
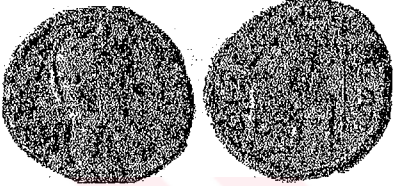
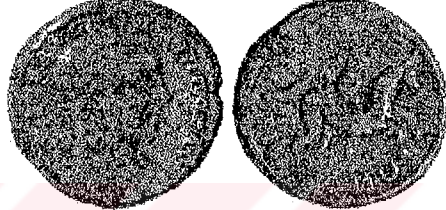
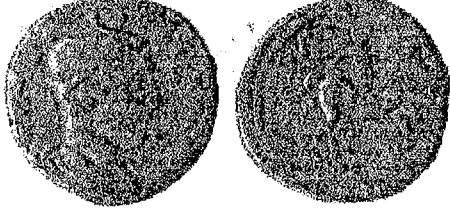
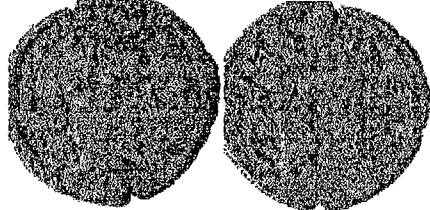
Sikke 62) Nikaia

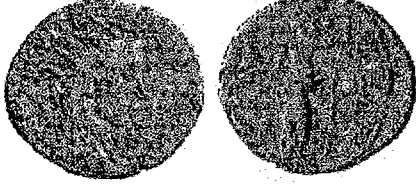
Maximus (Maximinus'un Caesarı)

Ön yüzünde imparatorun çıplak başlı büstü.

Arka yüzünde Athena, başında miğferi, ayakta. Sağ elinde patera, sol elinde mızrak tutuyor; yerde önünde kalkanı.

Ref. : *BMCPontus*, s. 170, 112.

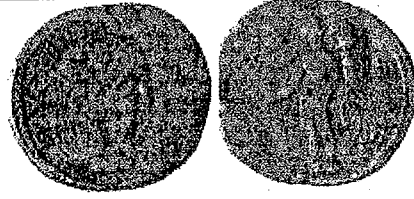
 Sikke 63) Nikaia Gordianus III Ön yüzünde imparatorun defne çelenkli büstü. Arka yüzünde altı sütunlu tapınak. Ref. : Oğuz Tekin, <i>a.g.e.</i>, s. 95, nr. 193.	 Sikke 64) Nikaia Tranquillina (Gordianus III'un karısı) Ön yüzünde imparatoriçenin büstü. Arka yüzünde 6 sütunlu tapınak, ortada heykel. Ref. : <i>BMCPontus</i>, s. 172, 129.
 Sikke 65) Nikaia Tranquillina (Gordianus III'un karısı) Ön yüzünde imparatoriçenin büstü. Arka yüzünde Zeus, tahtta oturuyor. Sağ elinde patera, sol elinde asa tutuyor. Ref. : Oğuz Tekin, <i>a.g.e.</i>, s. 95, nr. 195.	 Sikke 66) Nikaia Philippus I (M.S. 244-249) Ön yüzünde imparatorun ışınlı taçlı başı. Arka yüzünde imparator dört nala giden at üzerinde, sağ elinde mızrak tutuyor. Ref. : Oğuz Tekin, <i>a.g.e.</i>, s. 96, nr. 196.
 Sikke 67) Nikaia Philippus I (M.S. 244-249) Ön yüzünde imparatorun ışınlı taçlı başı. Arka yüzünde imparator dört nala giden at üstünde sağ elinde mızrak tutuyor. Ref. : Oğuz Tekin, <i>a.g.e.</i>, s. 96, nr. 197.	 Sikke 68) Nikaia Traian Decius (M.S. 249-251) Ön yüzünde imparatorun ışınlı taçlı büstü. Arka yüzünde tahtta oturan Hades-Serapis¹. Sol elinde asa, önünde yerde kerberos. Ref. : Oğuz Tekin, <i>a.g.e.</i>, s. 96, nr. 202.

Sikke 69) Nikaia

Herennius Etruscus (M.S. 249-251)

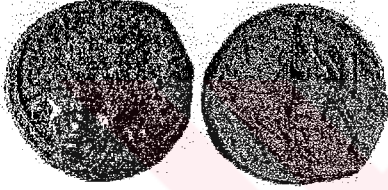
Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde Demeter ayakta; sağ elinde buğday başakları, sol elinde meşale tutuyor.

Ref. : Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 97, nr. 204.

Sikke 70) Nikaia

Hostilianus (M.S. 251 T. Decius'un Caesarı)

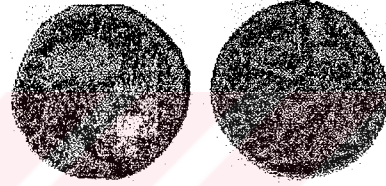
Ön yüzünde Hostilianus'un ışın taçlı büstü. Arka yüzünde Tykhe, başında polos. Sol elinde bereket boynuzu, sağ elinde dümen tutuyor.

Ref. : *RG*, s. 496, 764.

Sikke 71) Nikaia

Trebonianus Gallus (M.S. 251-253)

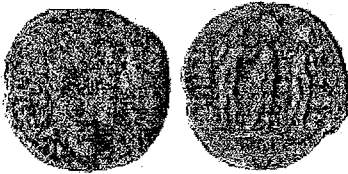
Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde Tykhe, başında polos. Sol elinde bereket boynuzu, sağ elinde dümen tutuyor.

Ref. : Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 98, nr. 212.

Sikke 72) Nikaia

Trebonianus Gallus (M.S. 251-253)

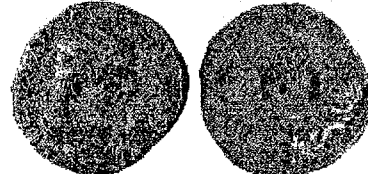
Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde Athena tahtta oturuyor. Sağ elinde Nike, sol elinde mızrak ve yanda kalkanı tutuyor.

Ref. : Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 98, nr., 216.

Sikke 73) Nikaia

Volusianus (M.S. 251-253)

Ön yüzünde Volusianus'un ışın taçlı başı. Arka yüzünde Üç Güzeller.¹

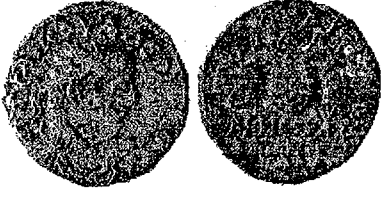
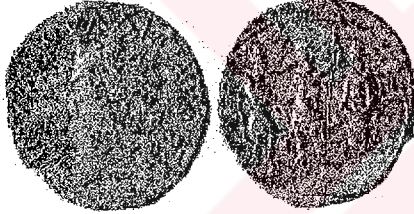
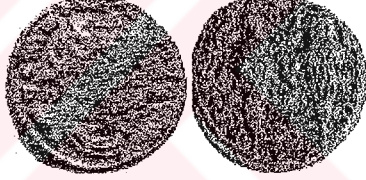
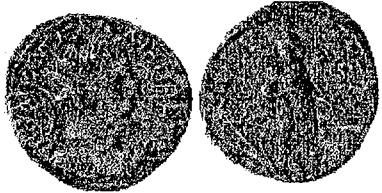
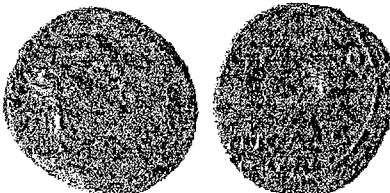
Ref. : *BMCPontus*, s. 174, 139 ; *SNGvAulPontus*, 712.

Sikke 74) Nikaia

Valerianus (M.S. 253-260)

Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde yan yana üç ödül tacı; içlerinde palmye dalı.

Ref. : Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 99, nr. 222.

 Sikke 75) Nikaia Valerianus (M.S. 253-260) Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde yan yana üç ödül tacı; içlerinde palmye dalı. Ref. : Oğuz Tekin, <i>a.g.e.</i>, s. 99, nr. 224.	 Sikke 76) Nikaia Valerianus (M.S. 253-260) Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde Tykhe, oturuyor ; başında polos. Sağ elinde patera, sol elinde bereket boynuzu tutuyor. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, Nachtrage I, 7070.
 Sikke 77) Nikaia Valerianus (M.S. 253-260) Ön yüzünde imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde Valerianus ve Gallienus ayakta, başlarında ışın tacı; ellerinde mızrak. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, 713 ; <i>SNGCopBithynia</i>, 536.	 Sikke 78) Nikaia Byzantion ile homonoia Valerianus (M.S. 253-260) Ön yüzü imparatorun ışın taçlı büstü. Arka yüzünde iki balık kapağı (sepet) dik olarak yan yana duruyor; aralarında yerde sunak. Ref. : Oğuz Tekin, <i>a.g.e.</i>, s. 102, nr. 243.
 Sikke 79) Nikaia Gallienus (M.S. 253-268)	 Sikke 80) Nikaia Gallienus (M.S. 253-268)

Ön yüzünde imparatorun ışıñ taçlı büstü. Arka yüzünde Tykhe, ayakta, başında polos. Sağ elinde dümen, sol elinde bereket boynuzu tutuyor. Ref. : <i>SNGvAulPontus</i>, Nachtrage I, 7088.	Ön yüzünde imparatorun ışıñ taçlı büstü. Arka yüzünde kaide üzerinde yan yana üç ödül tacı. içlerinde palmiye dalı. Ref. : <i>RG</i>, s 508, 853.
--	--

KAYNAKÇA

Akşit, Oktay, *Roma İmparatorluk Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983.

Akurgal, Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları 67, 5. Basım, Ankara, 1998.

Al., B., “Nicaea”, *Der Neue Pauly*, Enzyklopadie der Antike Altertum, Band 8, Mer-op Verlag, Stuttgart-Weimer, 2000, s.895-897.

Ambraseys, N. N. & White, D., “The Seismicity Of The Eastern Mediterranean Region 550-1 BC : A Re-Appraisal”, *Journal of Earthquake Engineering*, vol:1, no. 4, Imperial College Press, London, 1997, s.603-632.

Ambraseys, N. N. & Finkel, C. F., “Long-term seismicity of İstanbul and of the Marmara Sea region”, *Terra Nova*, 3, 1991, s.527-539.

Ameling, Walter, “Cassius Dio und Bithynien”, *EA*, Heft 3, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1984, s. 123-138.

Ameling, Walter, “Das Archontat in Bithynien und die Lex Provinciae des Pompeius”, *EA*, Heft 3, Tafel 6a, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1984, s. 19-31.

Ameling, Walter, “Eine neue Inschrift aus Prusias ad Hypium”, *EA*, Heft 1, Tafel 8, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1983, s.63-74.

Ammianus Marcellinus, *Ammiani Marcellini Rerum Gestarum Libri*, With an English Translation by J. C. Rolfe, I-III, Cambridge-London, 1935-1939 (The Loeb Classical Library).

Ammianus Marcellinus, *Ammiani Marcellini rerum gestarum*, English Translation by J. C. Rolfe, London, 1956 (Loeb Classical Library).

Ammianus Marcellinus, With an English Translation by John C. Rolfe, Harward University Press, Loeb Classical Series, volume : I, 6th printing, London, 1935; volume : II, 5th printing, London, 1940 ; volume : III, 6th printing, London, 1939.

Anadolu, Mükerrerem, "Roman Temple of Prusias ad Hypium", *Annales Archeologiques Arabes Syriennes*, IXème Congres International D'Archeologie Classique (Damas, 11-20 octobre 1969), Publie Par La Direction Generale Des Antiquites et des Musees Republique Arabe Syrienne, Vol: XXI, Damas, 1971, s. 249-251.

Anadolu, Mükerrerem, *Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, Teknik Üniversite Matbaası, İstanbul, 1970.

Appianos, *Roman History*, With an English translation by Horace White, London, 1955 (The Loeb Classical Library).

Aristotle, *Meteorologica*, volume: VII, Translated by H. D. P. Lee, , 4th printing, London, 1952 (The Loeb Classical Library).

Arnold, W. T., *The Roman System of Provincial Administration To The Accession of Constantine The Great*, Oxford, 1914.

Arrianos, *Anabasis*, çev: Hayrettin Örs, İstanbul, 1945.

Arslan, Murat, *Antikçağ Anadolu'su'nun Savaşçı Kavmi Galat'lar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Kanaat Matbaası, İstanbul, 2000.

C., B., "Earthquakes", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Prepared at Dumbarton Oaks, Volume: 1, Oxford University Press, New York, 1991, s.669-670.

Barnes, T. D., *Early Christianity and the Roman Empire*, Variorum Reprints, Galliard Printers Ltd., London, 1984.

Barnes, T.D., *Early Christianity and The Roman Empire*, London, 1984.

Baydur, Nezahat, *Roma Sikkeleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Kanaat Matbaası, 1. Baskı, İstanbul, 1998.

Bean, George E., *Eskiçağda Ege Bölgesi*, çev: İnci Delemen, Arion Kitabevi, 2. basım, İstanbul, 1997.

Bennett, Julian, *Trajan Optimus Princeps: A Life and Times*, Published by Routledge, London, 1997.

Bittel, Kurt, "Fikirtepe Kazısı", *V. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1960, s. 29-36.

Boak, E.R. Arthur, *A History of Rome to 565 A.D.*, The Macmillan Company, New York, 1930.

Boardman, John, *The Greek Overseas (Their Early Colonies and Trade)*, Themes and Hudson, London, 1988.

Bosch, C., *İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi*, çev: O. Nuri Arıdağ, Kültür Bakanlığı Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu, sayı: 5, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

Bosch, E., "Bithynia Tetkikleri", *Belleten*, c. X, sayı: 37, 1946, s. 29-53.

Bosch, E., *Hellenizm Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul, 1945.

Bosworth, A. B., *From Arrian to Alexander (Studies in historical Interpretation)*, Clarendon Press, Oxford, 1988.

Bosworth, A. B., *From Arrian to Alexander (Studies in Historical interpretation)*, Clarendon Press, Oxford, 1988.

Boyana, Hülya, *Bithynia Tanrıları ve Kültleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1997.

Brandis, E., "Bithynia", *RE*, V, 1897, s. 507-539.

Broughton, T. R. S., *Roman Asia (Economic Survey of Ancient Rome IV)*, Baltimore, 1940.

Calp, H., "Dion Khrysostomos'un XL ve XLI'inci Nutku Üzerine Notlar", *DTCFD*, c. XIII, sayı: 1-2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1955, s. 137-147.

Cassius Dio Caccianus, *Historia Romana*, ed. E. Cary, London, 1954 (The Loeb Classical Library).

Charlesworth, M. P., *The Roman Empire*, Oxford University Press, London, 1958.

Chronicon Paschale (284-628 AD), Translated With Notes and Introduction by Michael Whitby and Mary Whitby, Translated texts for historians 7, Liverpool University Press, Liverpool, 1989.

Cole, Susan G., "Life and Death: A New Epigram For Dionysos", *EA*, Heft 3, Plate 7, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1984, s. 37-49.

Cook, J. M., *The Greeks in Iona and the East*, Thames and Hudson, Camelot Press Ltd., London, 1970.

Corsten, Thomas, "Die Familie der Catilii in Bithynien", *EA*, Heft 6, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1985, s.127-132.

Çapar, Ömer, "Anadolu'da Kybele Tapınımı", *DTCFD*, c:XXIX, sayı: 1-4, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1979, s. 191-210.

Çapar, Ömer, "Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri", *DTCFD*, c: XXXI, sayı: 1-2, Ankara, 1987, s. 43-73.

Çapar, Ömer, "Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı", *DTCFD*, c: XXIX, sayı: 1-4, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1979, s. 167-190.

Çapar, Ömer, “Roma’nın Asia Eyaletinde Conventus (Dioicesis) Sistemi”, *DTCFD*, c. XXXVII, sayı: 1-2, ayıbasım, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1995, s. 731-755.

Demircioğlu, Halil, *Roma Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.

Demosthenes, *CA Contra Androtion*, Translated by J.H. Vince, volume: III, 5th printing, London, 1935 (The Loeb Classical Library).

Dio Cassius, *Historia Romana (Roman History)*, Translated by Earnest Cary on the basis of the version of Herbert B. Foster, IX volumes, London, 1914-1925 (The Loeb classical Library).

Diodoros Sicilius, *Bibliothèque Historique*, ed. C.H. Oldfather, Diodorus Siculus, London, 1963. (The Loeb Classical Library).

Dion Chrysostomos, *Orationes*, With an English Translation by J. W. Cohoon – H. L. Crosby, London-New York, 1932-1953 (The Loeb Classical Library).

Downey, G., “Earthquakes at Constantinople and vicinity A.D. 342-1454”, *Speculum (A Journal of Mediaeval Studies)*, 30, Mediaeval Academy of America, 1955, s. 596-600.

Dörner, F. K., “Bithynia”, *Der Kleine Pauly*, MCMLXIV, c. I, s.908-911.

Dörner, F. K., “Nikaia”, *Der Kleine Pauly*, MCMLXXII; s.93-95.

Dörner, F. K., “Nikomedea”, *Der Kleine Pauly*, MCMLXXII, s.116-118.

Duyuran, R., “İzmit ve Silivri’de yapılan Arkeolojik Araştırmalar”, *Belleten*, XV/58, 1951, s.213-214.

Erzen, Afif, "Ankaralı Gayus Yuliyus Severus'un Kitabeleri ve Anadolu'luların Roma İmparatorluğu Üzerindeki Nüfuzları", *III. Türk Tarih Kongresi*, Ankara (15-20 Kasım 1943), TTK Basımevi, Ankara, 1948, s. 625-634.

Erzen, Afif, "İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri", *Belleten*, c. XVIII, sayı: 70, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1954, s. 131-153.

Eusebius, *Historia Ecclesiastica*, ed. K. Lake, London, 1953. (The Loeb Classical Library).

Fıratlı, Nezih, "Bithynia Araştırmalarına Birkaç İlave", *Belleten*, c. XVII, sayı: 65, Ankara, 1953, s. 15-25.

Finley, M. I., *The Ancient Economy*, Chatto & Windus, London, 1975.

Flavius Arrianos, *Anabasis*, ed. E. Robson, London, 1923-1933. (The Loeb Classical Library).

Foss, C., "Nikomedeia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Prepared at Dumbarton Oaks, Volume: 3, Oxford University Press, New York, 1991, s.1483-1484.

French, D., "A Puzzle From Roman Asia Minor", *BP Shield International*, January, 1975, London, s. 23-26.

French, D. H., "Late Chalcolithic Pottery in North-West Turkey and the Aegean", *Anatolian Studies*, vol: XI, 1961, s. 99-141.

French, David, "Prehistoric Sites in northwest Anatolia I : The İznik area", *Anatolian Studies*, c. XVII, 1967, s. 50 vd.

French, David, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor*, Fasc. I: The Pilgrim's Road, (Roma Çağında Küçük Asya'daki Yollar ve Miltaşları, Fasikül I: Hacı Yolu), British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph No. 3, BAR International Series:105, Ankara, 1985.

French, David, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor*, Fasc: 2 , An Interim Catalogue of Milestones, Part:1, (Küçük Asya'daki Roma Yolları ve Miltaşları, Fasikül 2: Miltaş Ara Kataloğu, I. Bölüm), British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph No.9, BAR International Series 392(i), Ankara, 1988.

G. Plinius Secundus, *Historia Naturalis*, ed. H.R. Rackham-W.H.S. Jones, London, 1947 (The Loeb Classical Library).

Gaius Sallustius Crispus, *Catilina Tertibi*, çev: Güngör Var nlio lu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.

Gaius Valerius Catullus, * iirler*, çev: Güngör Var nlio lu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 1-23.

Gebhard, "Stratios", *RE*, IV, 1932, s. 256-262.

Geyer, F., "Mithridates VI", *RE*, XV, s. 2163-2205.

Geyer, F., "Nicomedes I", *RE*, XVII, s. 493-494.

Geyer, F., "Nicomedes II", *RE*, XVII, s. 494-496.

Geyer, F., "Nicomedes III", *RE*, XVII, s. 496-497.

Geyer, F., "Nicomedes IV", *RE*, XVII, s. 497-499.

Grumel, V., "La Chronologie", *Traite d'Etudes Byzantines : I, Bibliotheque Byzantine*, Press Universitaires de France, Paris, 1958.

Guidoboni, E., Comastri, A. And Traina, G., *Catalogue of Ancient Earthquakes in the Mediterranean Area up to the 10th Century*, Rome, 1994.

Habicht, C., "Prusias I", *RE*, XXIII, 1, s. 1086-1107

Habicht, C., "Prusias II", *RE*, XXIII, 1, s. 1107-1127.

Habicht, C., "Ziaelas", *RE*, X/A, 1972, s. 387-397.

Habicht, C., "Zipoites", *RE*, X/A, 1972, s. 448-455.

Hansen, E. V, *The Attalids of Pergamon*, Ithaca-London, 1971.

Herodotos, *Historia (Herodot Tarihi)*, çev: M. Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

Hippocrates, *Opera omnia*, ed. E. Littre, London, 1839-1861.

Işık, Adem, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.

Iustinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*, With an English Translation by J. C. Yardley, with an introduction and explanatory notes by R. Develin, Atlanta, 1994 (The Loeb Classical Library).

İplikçioğlu, Bülent, "Ephesos Yazıtları Işığında Principatus Dönemi Roma Atlı Sınıfı Devlet Kariyeri Temsilcileri", *X. Türk Tarih Kongresi*, c. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1990, s.629-635.

İplikçioğlu, Bülent, *Eskibatı Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

Jones, A. H. M., *The Cities Of The Eastern Roman Provinces*, At the Clarendon Press, Oxford, 1971.

Jones, A. H. M., *The Greek City*, Oxford, 1940.

Kansu, Ş. Aziz, "Bitinya'da Prehistorya Araştırmaları", *Atatürk Konferansları II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970, s. 111-118.

Kansu, Ş. Aziz, "Marmara Bölgesi ve Trakya'da Prehistorik İskan Tarihi Bakımından Araştırmalar (1959-1962)", *Belleten*, c. XXVII, sayı: 108, Ankara, 1963, s. 657-705.

Kaplanoğlu, Raif, *Bursa Yer Adları Ansiklopedisi*, Bursa Kent Araştırmaları Dizisi No.1, İstanbul, 1996.

Kayan, İlhan, “Arkeolojik Jeomorfoloji Açısından Yenişehir ve İznik Havzalarının Çevre Özellikleri”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1987, s.211-219.

Kochva, Bezalel Bar, *The Seleucid Army (Organizations and Tactics in the Great Campaigns)*, Cambridge University Press, Cambridge, 1979.

Kökten, Kılıç, "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma", *DTCFD*, c: X, sayı: 1-2, Ankara, 1952, s. 167-207.

Kökten, Kılıç, “Anadolu’da Prehistorik Yerleşme yerleri ve 1944-48 Yıllarında Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları”, *IV. Türk Tarih Kongresi (Ankara 10-14 Kasım 1948)*, TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1952., s. 195-208.

Leach, John D., *Pompey The Great*, Croom Helm Ltd., London, 1986.

Libanios, *Discours Moraux*, Introduction texte et traduction PAR Bernard Schouler, Societe D’edition “Les Belles Lettres”, Paris 95, Boulevard Raspail, 1973.

Libanius, *Autobiography (Oration I)*, The Greek Text, Edited with Introduction, Translation and Notes by A.F. Norman, Published for the University of Hull by the Oxford University Press, New York, 1965.

Lloyd, Seton, *Türkiye’nin Tarihi (Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları)*, çev: Ender Varinlioğlu, Tübitak Yayınları, Ankara, 1998.

Magie, David, *Roman Rule in Asia Minor*, Vol. 1-2, Princeton University Press, Princeton, 1966

Mahaffy, J. Pentland, *Alexander's Empire*, London, 1987.

Mahaffy, John Pentland, *Alexander's Empire*, With the Collaboration of Arthur Gilman, London, 1887, s. 91.

Makendrick, Paul, *The Mute Stones Speak (The Story of Archaeology in Italy)*, St. Martin's Press, New York, 1960.

Malalas, *The Chronicle of John Malalas*, translated by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott, Byzantine Australiensia 4, Melbourne, 1986.

Mansel, A. Müfid, "Ege Tarihinde Akalar Meselesi", *II. Türk Tarih Kongresi*, 20-25 Eylül 1937, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.181-211.

Mansel, A. Müfid, "Ege Tarihinde Büyük Muhaceretler", *Tarih Semineri Dergisi I*, 1937, s. 90-91.

Mansel, A. Müfid, *Trakya'nın Kültür ve Tarihi*, İstanbul, 1938.

Mansel, A. Müfid, *Yalova ve Civarı (Yalova und Umgebung)*, İstanbul Müzeleri Neşriyatı, İstanbul, 1936.

Mansel, A. Müfid, *Türkiye'nin Arkeoloji, Epigrafi ve Tarihi Coğrafyası için Bibliyografya*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1993.

Mansel, A. Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1971.

Mattingly, Harold, *Roman Imperial Civilisation*, Edward Arnold Publishers Ltd., London, 1957.

Memnon, *Memnon*, With an English Translation by C. Müller, *Memnon*, FGrH, III, 536, Paris, 1853.

Meritt, B.D., Wade-Grey, H.T., Gregor, M.T., *The Athenian Tribute Lists*, vol: I, Princeton, 1939.

Merkelbach, Reinhold, "Nikaia die Rankenreiche (ΕΛΙΚΩΦΗ) Ein Übersehenes Fragment aus Arrians Bithyniaka", *EA*, Heft 5, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1985, s. 1-4.

Mitchell, S., *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor I-II: The Celts and the Impact of Roman Rule*, Oxford-New York, 1993.

Mommsen, T., *The History of Rome I-IV*, Intr. By E. A. Freeman, Trans. By W. P. Dickson I-IV, London-New York, 1930.

Öğüt, S.- Şahin, S., "Katalog Der Bithynischen Inschriften Im Archäologischen Museum Von Istanbul", *EA*, Heft 5, Tafel 12, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1985, s. 97-125.

Öğüt, S.- Şahin, S., "Katalog der Bithynischen Inschriften im Archäologischen Museum von Istanbul", *EA*, Heft 7, Tafel 12-13, Bonn, 1986, s. 109-128.

Öğüt, S. vd., "Asya Eyaleti Gümrük Yasası", *EA*, Heft 14, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1989, s. 174-206.

Öner, Güngör, "Sallustius'tan İki Söylev", *DTCFD*, c. XXVII, sayı: 3-4, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972, s. 107-113.

Özdoğan, Mehmet, "1983 Yılı Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları", *II. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İzmir, 1984, s.221-231.

Özdoğan, Mehmet, "1984 Yılı Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları", *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1985, s. 409-420.

Özdoğan, Mehmet, "Marmara Bölgesi-Balkanlar-Orta Anadolu Arasındaki Kronoloji Sorununa Yeni Bir Yaklaşım", *XI. Türk Tarih Kongresi*, c. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 69-77.

Özsait, Mehmet, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi II*, Görsel Yayınları, Ankara, 1982, s. 279-324.

Pasinli, Alpay, “İstanbul Arkeoloji Müzeleri Thrakia-Bithynia ve Bizans Bölümü Teşhir Çalışmaları”, *IX. Müze Kurtarma Kazıları Semineri* (27-29 Nisan 1998 Antalya), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1999, s. 151-166.

Pausanias, *Descriptie Graeciae*, Translated by W. H. S. Jones, London, 1964 (The Loeb Classical Library).

Phlegon Trallianus, *Phlegontis Tralliani fragmenta.*, In C. Muller’s *Fragmenta Histor. Graeca*, Volume: 3, Paris, 1843.

Plinius, *Naturalis Historia*, With an English translation by H. Rockham, *Natural History*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, 1968 (The Loeb Classical Library).

Plutarkhos, *Plutarch’s Lives: Themistochles and Camillus Aristiedes and Cato Major Cimon and Luculus*, Trans. by B. Perrin, London, 1918 (The Loeb Classical Library).

Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*, ed. B. Perrin, London, 1959. (The Loeb Classical Library).

Plutarkhos, *Marcus Antonius*, çev: Mehmet Özaktürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

Polito, Robert, “On The Life Of Asclepiades of Bithynia”, *The Journal Of Hellenic Studies*, Volume:119, 1999, s.48-67.

Polybios, *Historiae*, ed. W.R. Paton, London, 1960 (The Loeb Classical Library).

Ramsay, W. M., *The Church In The Roman Empire (Before A. D. 170)*, Aberdeen, 1893.

Ramsay, W. M., *The Social Basis Of Roman Power In Asia Minor*, Aberdeen University Press, 1941.

Remy, Bernard, ‘L’Activite Des Fonctionnaires Senatoriaux Dans La Province De Pont-Bithynie Au Haut-Empire D’Apres Les Inscriptions”, *EA*, Heft 6 , Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1985, s.43-53.

Robert, C., “Doidalses”, *RE*, IX, 1903, s. 1266-1267.

Rohde, G. “Roma ve Anadolu İlahesi”, *II. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.228-237.

Roodenberg, J., “İlıpınar Excavations 1995”, *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1997, s. 49-52.

Roodenberg, Jacob, “İlıpınar Kazıları, 1998 Sezonu”, *21. Kazı Sonuçları Toplantısı*, cilt: I, T.C. Kültür bakanlığı Yayınları, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 2000, s. 129-132.

Roodenberg, Jacop, “İlıpınar Höyük Üçüncü Dönem Kazı Sonuçları (1989)”, *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 1990, s.105.

Rostovtzeff, M., *The Social and Economic History of the Roman Empire*, vol: 1-2, revised by M. Fraser, Second edition, Clarendon Press, Oxford, 1957.

Ruge, W., “Nikaia”, *RE*, XVII, s. 226-243.

Ruge, W., “Nikomedeia”, *RE*, XVII, s. 468-492.

Ruge, W., Meyer, Ed. and Brandis, E., “Bithynia”, *RE*, III, s. 507-539.

Saberi, Ferhad, “Homepage”, 3 Eylül, 1999, <<http://www.cs.mcgill.ca/~fsaber1/hierarchy/hierarchy.html>>, (19 Ocak 2001).

Sallust, *The Histories*, Translated with Introduction and Commentary by Patrick McGushin, Clarendon Press, Oxford, 1992.

Sallustius, *Catalina Tertibi*, çev: Güngör Varınlıoğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.

Savaş, Erdoğan, *İznik (Nicaea)*, Divan Matbaacılık ve Ticaret, Ankara, 1973.

Schede, H., *İznik Klavuzu*, Kültür Bakanlığı Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu, sayı: 1, Çankaya Matbaası, Ankara, 1935.

Schneider, A.M & Karnapp, W., “Die Stadtmauer von Iznik-Nikaia”, *İstanbul Forschungen*, 9, Berlin, 1938.

Scramuzza, M. Vincent, *The Emperor Claudius*, Cambridge Harvard University Press, London, 1940.

Sherwin-White, A. N., “Roman Involvement in Anatolia 167-88 BC.”, *JRS*, LXVII, 1977, s.62-76.

Showerman, Grant, *Rome and the Romans (A Survey and Interpretation)*, The Macmillan Company, New York 1948.

Socrates Scholasticus, *Historia Ecclesiastica*, In Select. Libr. Nice of Post-Nicene Fathers of Christian Church, Ed. by Philip Schaff, Grand Rapids, 1952.

Speidel, M. P.-French, D. H., “Bithynian Troops in the Kingdom of the Bosphorus”, *EA*, Heft 6, Tafel 7, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1985, s.97-102.

Speidel, Michael, “Bithynian Gravestones of Roman Legionaries”, *EA*, Heft 5, Tafel 9, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1985, s. 89-95.

Starr, G. Chester, *Antik Çağda Deniz Gücü*, çev: Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000.

Strabon, *Geographika (Coğrafya)*, çev: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1993.

Strabon, *Geographika (The Geography of Strabon)*, ed. H.L. Jones, London, 1954-1957 (The Loeb Classical Library).

Suetonius Tranquillus, *De vita Caesarum, (The Lives of Caesars)*, ed. and translated by J. C. Rolfe I-II, London, 1928-30 (The Loeb Classical Library).

Şahin, S.–İşin, M. A.–Can, M. K. , “Acht Meilensteine Aus Libyssa”, *EA*, Heft 1, Tafel 5-7, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1983, s. 41-55.

Şahin, Sencer vd., “Acht Meilensteine Aus Libyssa”, *EA*, Heft 1, Dr Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1983, s. 41-55.

Şahin, Sencer, “1982 Yılında Bithynia, Pamphylia ve Lykia’da Epigrafik ve Tarihi-Topografik Araştırmalar”, *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1983, s. 83-86.

Şahin, Sencer, “1983 Yılında Bithynia ve Lycia-Pamphylia’da Yapılan Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları”, *II. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü yayınları ,İzmir, 16-20 Nisan 1984, s.113-117.

Şahin, Sencer, “Yazıtların Diliyle İznik’te (Nikaia) Tarih”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü yayınları, 6-10 Nisan 1987, s. 369-373.

Şahin, Sencer, *Bithynische Studien*, Rudolf Habelt Verlag GMBH, Bonn, 1978.

Şahin, Sencer, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museum Von Iznik (Nikaia)*, Teil I, nr. 1-633, Bonn, 1979.

Şahin, Sencer, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil II,3, T1-69, Bonn, 1987.

Şahin, Sencer, *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik (Nikaia)*, Teil II, 1, nr. 701-1210, Bonn, 1981.

Şahin, Sencer, *Neufunde von Antiken Inschriftren in Nikomedeia (İzmit) und Der Umgebung der Stadt*, Elbistan/ Türkei, 1973.

Tacitus, *Annales*, With an English Translation by C.H. Moore and J. Jackson, *The Annals of Tacitus*, London, 1962 (The Loeb Classical Library).

Tacitus, *Historiae (The Histories of Tacitus)*, ed. C.H. Moore and J. Jackson, London, 1962. (The Loeb Classical Library).

Tarn, W. W., *Hellenistic Civilisation*, Edward Arnold & Co., London, 1927.

Taşlıklioğlu, Ziya, “Son Zamanlarda Bulunmuş Olan Birkaç Bithynia Kitabesi”, *Bellten*, c. XIX, sayı: 73, Ankara, 1955, s. 81-97.

Tekin, Oğuz, *Grek ve Roma Sikkeleri*, Yapı Kredi Koleksiyonları II, Aksoy Matbaacılık, I. Baskı, İstanbul, 1994.

Texier, C., *Asia Minor*, Haz: Raif Kaplanoğlu, Avrasya Etnoğrafya Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

The Chronicle of Theophanes Confessor; Byzantine and Near Eastern History AD 284-813, Translated with Introduction and Commentary by Cyril Mango and Roger Scott with the assistance of Geoffrey Greatrex, Clarendon Press, Oxford, 1930.

Thukydides, *Peloponnesos'lularla Atina'lıların Savaşı*, çev: Halil Demircioğlu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınlarından, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972.

Titus Livius, *Ab urbe Condita librorum periochae*, With an English Translation by B. O. Foster, I-XIII, Livy, *From the Founding of the City*, London, 1919-1951 (The Loeb Classical Library).

Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, çev: Sabahat Şenbark, *(Roma Tarihi)* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1992.

Torchia, K. Marion, *Trajan and Civic Autonomy in Bithynia: A Study of The Governments of Nicaea, Nicomedia and Prusa*, Basılmamış Doktora tezi, Yale University, Michigan, 1969.

Tunay, Mehmet, "Yalova'nın Tarih ve Arkeolojisi", *IX. Türk Tarih Kongresi (Ankara 21-25 Eylül 1981)*, c. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s. 507-511.

Turgut, A., Memduh, *İznik ve Bursa Tarihi*, Bursa Vilayet Matbaası, Bursa, 1935.

Umar, Bilge, *Bithynia*, Ak Yayınları Kültür Kitapları Serisi: 11, İstanbul, 1984.

Umar, Bilge, *İlkçağda Türkiye Halkı*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1999.

Umur, Ziya, *Roma Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984.

Uzel, İlder, "Anadolu Antik Şehir Sikkelerinde Asklepios Kültü", *XII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler genel Müdürlüğü, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1997, s. 115-137.

Vermeule, C. C., *Roman Imperial Art In Greece and Asia Minor*, Harward University Press, Cambridge, 1968.

Watson, G. R., *The Roman Soldier*, Cornell University Press, New York, 1969.

Watson, G.R., *The Roman Soldier*, England, 1969.

Xenophon, *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)*, çev: Tanju Gökçöl, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1985.

Xenophon, *Anabasis*, çev: H. Örs, İstanbul, 1944.

Xenophon, *Anabasis*, ed. C.L. Brownson, London, 1947 (The Loeb Classical Library).

Xenophon, *Hellenika (Yunan Tarihi)*, çev: Suat Sinanoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

Yakar, Jak, *The Later Prehistory of Anatolia The Late Chalcolithic and Early Bronz Age*, BAR International Series, I-II, Oxford, 1985.

Yalman, Bedri, “İznik Tiyatro Kazısı 1987”, *X. Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Bildiri Özetleri*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 23-27 Mayıs 1988, s.35-38.

Yalman, Bedri, *Bursa, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1977.*

Yaraş, Ahmet, “Antik Çağın En Önemli Eğitim Kurumu ; Gymnasionlar”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, sayı: XXXI, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1997, s. 237-247.

Zosimus, *Historia Nova*, Trans. by R. T. Ridley, Sydney, 1982, [Australian Association for Byzantine Studies].